

EGYMÁS KÖZÖTT

CIKKEK, ELŐADÁSOK

ÍRTA:
VÁSÁRHELYI JÁNOS

1927
INERYA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T
CLUJ-KOLOZSYÁR

A mostani időkben, ha magyar emberek összejönnek, nem tölthetik az időt csupán léha szórakozás, mulatozással. Mindnyájunknak lelkén a holnap gondja, jövőnknek ezer komoly kérdése. Mi lesz velünk, mi vár reánk? Mit cselekedjünk, hogy helyünket megtudjuk állani jelenlegi és eljövendő küzdelmeink között? Hol yannak elrejtve megújulásunk feltételei, igazi erőforrásaink? Ha együtt vagyunk, meleg, barátságos, derűs találkozásokon, akkor is „egy-más között” beszélgetnünk, elmélkednünk kell ezekről a komoly kérdésekről.

*Ilyen baráti, csendes találkozásoknak, beszélgetési, elmélkedési tárgyául ajánlom fel, helyezem olvasóim asztalára a következő elmélké-
léseket. A fekete sorokat népe sorsán állandóan
Avódó lélek vetette papírra. E kérdésekről „egy-
más között” mi is híveimmel, barátaimmal sok-
szor beszélgettünk. Fogadják szívesen mostani
olvasóim is. Igénytelen soraimon keresztül hall-
lák meg szerető szívem segedelemért könyörgő
Imáját: Áldás, üdvözet az olvasónak! – Olta-
lom, megújulás, megtartás népünknek!*

A vallás és a társadalom.

Korunk magán viseli mindazon jellemvonásokat, melyek a nagy átalakulásokat megelőző, forrongó, adventi időket jellemzik. Korunk erős, mély vágyakozással keresi azt a tisztább, magasabb életet, melyet eddig a maga számára sem tudás, sem művészet, sem gazdasági föllendülés által megszerezni nem tudott. Minden átalakulásban, forrongásban van. Mindenki elégedetlen s mindenki ott él valami el nem fojtható szent vágy egy boldogabb, igazabb, jobb élet után. Művészetből, filozófiából, társadalmi forrongásból mind ennek a nagy elégedetlenségnek panasza, jobb után való sóvárgása hallszik. Egész mai társadalmunk az athéni areopág módjára oly sziklán nyugszik, mely alatt a fűrriák barlangja található. A társadalmak mélyén ott morajlik valami zúgó elégedetlenség s a mai rendet védők lelkében kínos aggodalom támad, ha arra gondolnak, hogy ez a mélyben levő elégedetlenség egyszer vulkánikus erővel törhet fel s rettenetes áradatával romba döntheti az eddigi

2000 éves fejlődés minden megdönthetetlennek hitt intézményét.

De hát honnan ez az elégtelenség, ez a panasz, ez a vágy? Mi hiányzik ebből a mai kulturális fejlődésből, amely mégis csak a keresztyénység talaján nőtt és fejlődött ennyire? Egy kiváló teológus, Luthardt, a keresztyén kultúra feladatát a következőképp állapította meg: „A keresztyén kultúra feladata az, hogy a világot prófétailag megismerje, királyilag uralkodjék rajta és amit prófétailag megismert, királyilag hatalmába hajtott, papilag Istennek szentelje.” Ezt a feladatot betölti-e teljesen a mi mai kultúránk? Első követelmény: a világ megismerése, szóval a tudomány! Valóban, ha sok is világunkban még a meg nem fejtett talány, de azt el kell ismerünk, hogy e tekintetben korunk óriási munkássággal bámulatra méltó eredményeket ért el.

A legparányibb sejtektől az égi testek csodálatos világáig a végtelenségnek minden helyét bejárni, törvényeit feltárni igyekszik az eszközeiben is rendkívül sokat fejlődött emberi tudomány. És az uralkodás? Alig van természetető, melyet az emberi ész tudásának félelmes erejével hatalmába ne hajtott volna. De ha azt nézzük, hogy korunk erkölcsi élete milyen, ha azt nézzük, hogy társadalmunk az Istennek szentelés nagy erkölcsi gondolatától át van-e hatva, ha azt nézzük, hogy a folyton fejlődő kultúra ered-

ményei jobbá, nemesebbé, igazabbá, boldogabbá tették-e a világot? – megállapíthatjuk hogy korunknak legsebezhetőbb pontja, legégetőbb fájdalma az, hogy a korunkban nagyon sok a tudás, de rendkívül kevés az erkölcsi tartalom. Társadalmi életünkben az elégtelenség, a forrongás okai pedig elsősorban éppen abban keresendők, hogy a fejlődő kultúra vívmányai által elért előnyök javainak felhasználásában nem érvényesül kellően az erkölcsi igazságosság. Már pedig világos, hogy az erkölcsi igazságosság az a szilárd bázis, melyen az emberi tudás a társadalmi együttélés biztos rendjét felépítheti. Innen van az, hogy a magasabb rendű társadalmak mindig az erkölcsi követelmény minél teljesebb kielégítésében keresték és bírták legerősebb támaszukat. Paul Janet a politika és morál viszonyát vizsgálva, a következő megállapodásra jut: „Az erkölcs úgy a gyakorlatban, mint az elméletben alapfeltétele a politikának, még pedig először gyakorlatban, mivel erény híján az állam lehetetlen és okvetlen elvész, másodsor elméletlen, mert csak az erkölcsi filozófia képes megismertetni velünk a politikai filozófia igazi célját.” Ha ez igazságot fontolóra vesszük, belátjuk, hogy miért van a társadalmak alakításában döntő szerepe a vallásnak? Azért, mert a vallás, amely – amint egy nagy angol költő oly mély igazsággal fejezte ki – nem egyéb, mint indulat-

tól, áhítattól áthatott erkölcsiség, éppen ezt a magasabb erkölcsiséget, amely alapját és szankcióját nem a múltó viszonylatokban, hanem az örökkévaló Istenben bírja, viszi be, mint ható tényezőt, éltető kovászt a világ életébe.

A vallás feladata tehát korunkban sem lehet más, mint hogy eszményeket adjon, célokat tűzzön ki s a sziveket az eszmények szolgálatára képesítő erővel töltse be, igazi jellemes embereket neveljen. *Szóval a vallás feladata ma sem lehet az, hogy rendszabályokat adjon valamely gazdasági feladat megoldására, a vallás feladata az, hogy indítást adjon arra, hogy mindenki a legjobb eszközökkel a legjobb céloknak szolgáljon.*

A mai társadalmi reformtörekvéseket a vallásnak a lelkekre gyakorolt nevelő hatása útján indokaiban kell megneemesítenie, mert a módozatok, melyek szerint e reformok végrehajthatnak, az alakzatok, melyekben e törekvések testet öltenek, mindig a folyton fejlődő polgárosodás fokától függenek, ettől határozthatnak meg. A cél nem lehet egyéb, mint megért reformok végrehajtásával folyton előbbre vinni a legfelségesebb cél, a tökéletesség felé a világot. Ezen cél szolgálatában kell állnia a vallásnak is, a maga nagy ethikai erőivel. E magas szempontból kell érvényesítenie a vallásnak erkölcsi ítéletét függetlenül minden külső tekintetektől. A mai rend kiváltságoltjainak oda kell kiáltania: „Ha ti kiváltságo-

sak elfeledkeztek arról, hogy nagyobb előjogaitokkal magasabb rendű kötelezettségek is járnak, magatok lesztek okai annak, ha minden előjogaitok elvételnek.” – A mai rend elégedetlenjeinek, kik valami új eldorádót vélnek megteremteni küzdelmeikkel, szintén meg kell mondania Franklin szavait: „Aki nektek azt mondja, hogy más úton is gazdagokká lehetek, mint becsület, szorgalom és takarékoság által, arra ne hallgassatok, méregkeverő az olyan ember.” – E magas erkölcsi szempontból kell érvényesítenie a ma uralkodó társadalmi irányzatokkal szemben a vallásnak helyesbítő kritikáját, mert sem a célokat, melyeket kitűznek, sem az eszközöket, melyekkel előhaladni törekszenek, nem tekinthetjük az emberiség jövőjére biztatónak. Tisztán csak anyagi értékjelzőket hirdetnek, pedig a világtörténelem nagy tanulsága az, hogy az anyagi előhaladás legfényesebb korszakai erkölcsi erő nélkül csak pusztulásra vezettek. – Eszközeikben többnyire csak az egyoldalú osztályharcra, tömegharcokra fektetnek súlyt, pedig örök igazság marad, „hogy politikai alchimiával nem nyerünk arany erkölcsöket ólom hajlamokból.” „Előbb a nemes egyéniség s csak azután a nemes társadalom.” Bizony a társadalom megújítására irányuló törekvések az emberiség számára csak akkor lesznek áldásosak, ha a vállalserkölcsi megítélés tüzet kiállották. Ezt az is-

teni tüzet minden lélekben ébrentartani, a lelkiismeret szavát döntő hatalommá tenni, ez a valóság feladata, kötelessége, ereje *ma* is.

Mit várjunk Jézustól?

Itt van a Karácsony. Lelkünk szent sóvárgással figyel a világon újból áthangzó angyali éneke: „Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek: és e földön békesség és az emberekhez jóakarát.” Kérdező, kereső lélekkel tekintünk Arra, akiről szólott egykor a drága ígélet: „Tinektek ma Megtartó született.” Ügy érezzük, hogy *ma* is, hozzánk is szól a karácsonyi ígélet. A kérdés csak az, hogy megértjük-e, készek vagyunk-e elfogadni azt, aki megtartani jött a világot?

Jézus kortársainak ugyanis az volt a szerencsétlensége, hogy ők mélységes fájdalommal érezték a megváltás szükségét s a Megváltót mégis a legdurvábban félreismerték. A körülmények, melyek között éltek, súlyosan nehezédtek rájuk s ők hazafias kötelességnek tartották, ha már egyebet nem tehettek, legalább remélni, várni a jobb idők hajnalhasadását, melyet a régen megígért Messiás fog elhozni a szenvedő világra.

És mégis, amikor eljött a Messiás, szembefordultak vele, tanításainak ellene mondtak s végül keresztre feszítették. Azért történt ez, mert Jézus kortársai politikai Megváltót vártak. Azt akarták átélni, amit őseik oly sokszor tapasztaltak, hogy t. i. valahányszor a szorongatásban élő Izrael atyái Istenéhez kiáltott, az Úr mindig küldött Megtartót népe számára. Jézus azonban nem akart politikai Megváltó lenni. Jézus nem külső reformokkal, de belső, erkölcsi megújítással akart segíteni népén. Nem a viszonyokat, de az embereket akarta megváltoztatni és meggyógyítani, mert isteni lelke előtt világos volt, hogy hitben és szeretetben megújult nép a legnehezebb életviszonyokból is diadallal kerül ki. Jézus nem akart semmi egyéb lenni, mint Megváltó a bűnből. Ez idézte elő a feszültséget népének váradalma és aközött, amit Jézus akart és cselekedett. Ellentétbe került a vallás a politikával. A politikusok győztek és a Vallás embere meghalt a kereszten.

És most jött a sajátságos, csodálatos dolog. A zsidók politikája összeomlott és népük, mint nemzet megsemmisült. De Jézus éppen az Ő keresztye által győzte meg a világot s lett valóban Ityiegtartója mindazoknak, akik szentséges alázattal lelke kormányzásának engedték át szívüket, lelküket. Ezért fordul meg a mi életünknek áldása, megtartása is azon, hogy vajjon helyes vá-

radalmakkal tekintünk-e Jézus elé és át tudjuk-e adni életünket az ő isteni lelke kormányzása alá, hogy lelke betöltsön azokkal az erkölcsi erőkkel, melyek egyedül tudhatnak minket is megtartani és megújítani?

A szociális kérdések egy híres ismerője mondtotta volt: „Az ember kétféle módon kísérrelheti meg emelni egy nép helyzetét, vagy amennyiben megváltoztatja az ország törvényeit, vagy amennyiben megjobbítja a nép karakterét. Az előbbi külső dolgokkal kezdi és ezáltal remél változást létrehozni a bensőben, a másik belülről kifelé irányítja útját. Ez utóbbi a helyesebb eljárás. Szabad alkotmány nem fog az olyan emberekből, akik a bűn rabszolgái, szabad férfiakat teremteni, de lehetetlen, hogy erkölcsileg szabad, jellemes férfiak külső társadalmi berendezkedésükre is reá ne nyomják erkölcsileg szabad egyéniségük bélyegét.” Spencer Herbert is, miután mély tudománnyal át meg át tanulmányozta az emberi politika törvényeit, végül is ugyanilyen következtetésre jut. Megállapítja, hogy „semmiféle politikai alchimiával sem nyerünk aranyerkölcsöket ólomhajlamokból.” Mi más ez, mint annak beismerése, hogy a világ megváltását és megújulását csak az emberek erkölcsi megváltozásától, megújulásától várhatjuk? Hiábavaló minden politikai mesterkedés mindaddig, míg lélekben meg nem változott, krisztusi szeretettől át nem

hatott, nemes és igaz emberek nem intézik a politikát.

A népmilliók örök tragikumuma az, hogy mindig újabb és újabb politikai törekvések láza emészti őket és sohasem a benső lelkiélet megtisztulásától, hanem mindig a külső, hatalmi viszonyok átalakulásától várják jobb jövődjüket, pedig erkölcsi megújulás nélkül elképzelhetetlen s eredménytelen a leghatalmasabb politikai megmozdulás sikere is. A népek szenvedésének, csalódásának mindig csak egy oka van s ez abban van, hogy a megváltás útját kereső népek ellökik maguktól az igazi Messiást, hamis Messiások után indulnak s útjuknak vége ezért mindig a szenvedés, nyomor. így volt ez a zsidó népénél, így volt a francia forradalomnál. így van ez ma is a legnemesebb célokat hangoztató politikai, szociális reform-küzdelmeknél is.

Az emberiség, országunk s benne népünk súlyos válságoknak napjait éli át. Éveken át tartó véres küzdelmek romjaiból sóvárogva keresük a megújulás útját, az utat a szabad, nyugodt, boldog, alkotó munkához. Érezzük, hogy rettenetes felelősségnek terhe nyugszik vállairikon. Lehetetlen, hogy ezt a mi önzésünk, hatalmi versengésünk, gyűlölködésünk miatt összetört világot, ilyen nyomorultul adjuk át gyermekeinknek. Nem. Legalább gyermekeink számára elő kell készítenünk azt a jobb jövődöt, melyben egy-

mást megértő népek és nemzetek egymás letö-
rése, megrontása helyett, egymás felemeltetésén
dolgoznak. Vajjon eljön ez az idő? Lesz-e a jobb
jövendő álmából valóság?

Én hiszek az emberiség megújulásában. De
ezt a megújulást nem a politikusoktól várom,
hanem Jézustól. Hiszek abban, hogy új refor-
máció előtt állunk. Leomlanak a hamis bálvá-
nyok s az öntudatra ébredt népek politikai kár-
tyakeverők közvetítése nélkül nyújtanak testvéri
jobbot egymásnak s szívükre veszik azt a régi,
de soha meg nem értett igazságot, hogy Isten
testvérré s nem egymás farkassává teremtette az
embert. Népünk felemelkedésének, megújításá-
nak módját is csak ezen az úton várhatjuk. A kül-
ső, politikai törekvések irányításában mi döntő
jelentőséggel be nem folyhatunk, de ezen az úton,
az evangélium élethatalmának lelkünkbe való
felvétele és embertársainkra való kiárasztása
útján nemcsak a mi népünk, de a világ megvál-
tásában is Istentől megáldott, hatalmas eszközök
lehetünk. Ezért politikai küzdelmeinknek is első-
sorban arra kell irányulniuk, hogy politikai ál-
lásfoglalásunk által megkeresni és biztosítani
tudjuk azokat a garanciákat, melyek megadják
népünk szellemi és erkölcsi értékeinek teljes ki-
fejlésére a lehetőséget s ez által utat nyitnak né-
pünknek az ország konszolidációjának egyedül
eredményes szolgálatára.

Karácsony van. Kitekintek az utcára. Anynyi fáradt, szomorú ember halad el előttem. Ki fog a szomorú arcokra mosolyt varázsolni? Ki fog a könnytől és vértől ázott földre új életet hozni? A karácsonyi angyalok nekünk is felelnek: „Ne féljetek, Tinectek Megtartó születt.” Boldogok lennénk, ha mi ebben hinni tudnánk s el tudnánk indulni azon az úton, amelyen ő vezet, a szeretet, a megbocsátás útján. Ezen az úton egészen bizonyosan találkozónak a ma szembenálló, gyűlölködő népek és egyesek s e szent, boldog találkozás felséges győzelmi éneke a beteljesült angyali ígéret lenne: „Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek és e földön békesség és az emberekhez jóakarát!” Felvetett kérdéseinkre azért az a feleletünk, hogy Jézustól kell várnunk azokat az isteni erőket, melyek a világ megújítására alkalmasokká tehetnek bennünket. Ha ezt, kizárólag ezt keressük nála, sohasem fogunk benne csalódn.

Amit Jézus adott.

Ha feltenné előttem valaki a kérdést, hogy miben látom azt a legnagyobb áldást, melyet Jézus adott az emberiségnek és pedig az emberi-

ség mindennapi, valóságos életére nézve adott, azt feleném: abban, hogy isteni lelkének hatalma által embereket állított bele a világba, akik azzal a szentséges felelősségérzéssel éltek és dolgoztak, melyet Pál apostol így fejez ki: *„Tartozunk pedig mi az erősek, hogy az erőtlenek erőtlenségeit hordozzuk és ne magunknak kedveskedjünk. Mindenikünk tudniillik az ő felebarátjának kedveskedjék, annak javára, épülésére.”* Valóban! Az a Jézus isteni ajándéka, hogy a világba hozta az igazi, segítő szeretetnek ez áldott köteleztetését. *„Tartozunk pedig mi az erősek, hogy az erőtlenek erőtlenségeit hordozzuk.”* Íme tehát az Apostol nem azt mondja, hogy szép, hogy elismerésre méltó dolog az, ha az erős a maga erejét, a gazdag a maga gazdagságát az erőtlenek szolgálatába állítja. Nem. Egyenesen, minden félreértést kizáróan azt mondja: tartozunk ezzel. Ennek a tartozásnak felismerése, a lelkiismeretbe kitörülhetetlen betűkkel való beírása: ez a keresztyénség lényege, a bethlehemi gyermek ajándéka. Jézus volt az, aki résztvevő szeretetével először tette élessé övéinek szemét a szükségben levők nyomorúságának meglátására. Jézus hozta a világba az isteni szeretetnek csodás hatalmát, mely lehetetlenné teszi annak számára, aki Jézus szeretetéből csak egyetlen sugárt is szívébe fogadott, hogy hideg közönnyel, érzéketlen göggel tudjon elhaladni embertársa nyo-

mora, bánata, bűne mellett. Lehetetlenné teszi, mert lángoló betűkkel írja szívébe az igazság köteleztetését: „Egy Atyának gyermekei, testvérek vagyunk.”

„Tartozunk . . .” Ilyen vitathatatlan egyszerűséggel és világossággal bizonyára sohasem szólt volna az a képzett római férfiú, aki barátja előtt felvetette a kérdést: „Minek a szegénynek alamizsnát adni? Magad nélkülözöd azt, amit neki adsz és öneki csak nyújtod a nyomorúságát?” „Tartozunk.” Nem szólhatott volna így a görögök legbölcsebbje sem, mert Ő a rabszolgákat csak kevéssel tartotta különbeknek a háziállatoknál s éppen ezért szigorú fegyelmezésüket ajánlta. Tartozunk! – így int az Apostol. De hát miért tartozunk?

„Mid van, óh ember, amit ne úgy kaptál volna és ha úgy kaptad, miért dicsekszel, mint ha nem úgy kaptad volna? Avagy megveted az Isten jóságának, elnézésének és hosszú tűrésének gazdagságát, nem tudván, hogy az Istennek jósága téged megtérésre indít?” Teszi fel a kérdést az Apostol. íme, ebből a kérdésből fakad az Apostol megállapítása: Tartozunk. Mi mindazt, amink van, az egészséget, a munkaerőt, nyugalmat és megelégedett életet valami kifejezhetetlen jóságból, ingyen kegyelemből élvezzük. Egyetlen intés onnan felülről s a leghatalmasabb ember ajkán is elhal a nevetés s a legforróbb

szívben is megfagy a szeretet. Az, hogy karácsony estéjén áldott otthonban ünnepelhetünk, gyermekeink mosolygó arcát megsimogathatjuk, ajándék, melyért hálával tartozunk annak, aki adja ezt. Miben állhat a mi hálánk? Hogyan róhatjuk le tartozásunkat? Mit adhatunk a mindeket adó Istennek?

Az Apostol felel. „Tartozunk pedig mi, kik erősek vagyunk azzal, hogy az erőtléneknek erőtlenségeiket hordozzuk és ne kedveskedjünk magunknak. Azért mindenikünk az ő felebarátjának kedveskedjék, annak javára, azaz épülésére.” Igen, az a legfenségesebb tanítása a keresztyénségnek, hogy a *keresztyén ember Istent a felebarátok szeretete által tiszteli*. Krisztus abban mutatta meg az Isten végtelen jóságát, hogy Isten még köteles hálánkat sem tartja meg magának, hanem azt is visszaajándékozza az embernek, odaszenteli az emberiség megtartására.

A betlehemi gyermek isteni ajándéka az apostoli parancs: Tartozunk! Tartozunk azzal, hogy egymást vigasztaljuk, segítsük, el ne hagyjuk. Ha valami, akkor csak ez a szeretet tudja begyógyítani azokat a sebeket, melyeket az élet durva keze vág a szíveken.

Nehéz időket élünk. – Szomorú, gondterhes karácsonyunk volt ebben az évben is. Mi segít át a nyomorúságon? Csak a szeretet, mely megtanít arra, hogy egymásnak testvérei va-

gyünk s tartozunk segíteni egymásnak. Mi őriz meg a kétségbeeséstől? Csak a hit, hogy Isten maga a szeretet, aki nem hagyja el övéit. Ki adja meg nekünk ezt a szeretetet és ezt a hitet? Csak az, aki ezt a drága kincset az Apostolnak is megadta: Jézus.

Ennek a kettős ajándéknak lelke vezéreljen az újesztendőben. A segítő szeretetnek ereje tartotta Össze eddig is népünket, teremtette meg alkotásait. Addig lesz eleven, sikeres, áldásos munkája, amíg minden tagjának lelkében ott él az apostoli parancs: tartozunk! E parancs köteleztetését, áldását köszönjük Jézusnak. Az ő szelleme, ereje, áldása tarthat meg egyedül bennünket.

Az élet értelméről.

Nemrégén egyik elterjedt napilapban egy új vallási szektáról, az ú. n. krisztianusokról jelent meg ismertetés. E rajongó felekezetnek jellemvonása: az élet tagadása. Alapgondolata az a reménytelen felismerés, hogy az életnek sem célja, sem értelme. Az egész emberiség élete hiábavaló vergődés elérhetetlen álmok és megvalósíthatatlan célok érdekében. Azért az embernek egyetlen értelmes felelete az élet hiábavalóságára

az lehet, hogy kiirtja az életet. Szereti, munkálja a halált. A felekezet tagjai ezt is cselekszik. Hadd üzennek a szerelemnek. Lemondanak minden életörömről. Csak egyetlen kultuszt ápolnak, a halál szépségének kultuszát. Félhomályos teremben halotti énekeket énekelnek, a halálról olvasnak igéket s a lelküket átadják valami végzetlen fájdalomnak, szívükben felsírni engedik a pesszimista költő jajkiáltását: „Szeretnék aludni és nem bánnám, ha az én álomtalan álomom az emberiség álma lenne.”

Azt hiszem, egy pillanatra nem árt megállanunk s elgondolkoznunk erről a kérdésről, mely bizonyára minket is nem egyszer foglalkoztat. Elgondolkoznunk a kérdés felett: Van-e értelme és mi az értelme az életnek? A fájdalom – az értelme, vagy az öröm – a célja? Kinek van igazsága: az élet tagadójának, vagy az élet igenlőjének? Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy minden időben voltak nagy és komoly lelkek, akik az élet eseményeinek, tapasztalatainak összefoglalóját a bibliai prédikátor reménytelen megállapításában találták meg: hiábavalóság, minden hiábavalóság. Már Herodotosnál olvasunk a thrakiabelieknek azon szokásáról, hogy az újszülöttet jajveszékeléssel fogadták s előtte mindama bajokat felsorolták, melyeknek elébe megy; a halottat ellenben örömmel és tréfával temették el, mert oly nagy és annyi szenvedéstől immár

megszabadult. Plutarchos közöl egy verset, mely így üdvözli az új szülöttet:

*„Sirassuk meg azt, ki a világra jött, mert annyi
[bajba jut,
Azt pedig, ki meghalt és kipihente fáradtságát,
örvendezve magasztaljuk és adjuk meg neki az
[utolsó kíséretet.”*

Ugyanez érzéstől vezéreltetve tette Swift (mint Waller Scott a róla írt életrajzban említi) már korán szokásává, hogy születése napját nem az öröm, hanem a szomorúság időpontjaként ünnepelte és akkor a biblia ama helyét olvasta, hol Jób siratja és átkozza a napot, amelyen azt mondták apja házában: fiú született.

És még folytathatnám e szomorú megállapításokat, melyeket a pesszimista filozófus, Schopenhauer, az élet semmiségéről és gyötrelméről szóló megrendítő értekezésében oly nagy számban sorol fel, de hadd zárjam Voltaire megállapításával: „A boldogság nem egyéb álomnál, a fájdalom azonban valódi.” „Nyolcvan éve, hogy ezt tapasztalom. S nem tudok jobbat, mint beletnyugodni, azt mondván magamnak, hogy a legyek azért vannak teremtvé, hogy a pókok megégék, az emberek, hogy a gondok elnyeljék.”

A kérdés az, vajjon ez és csupán csak ez lehet feleletünk az élet érteiméről? Az élet azt

bizonyítja, hogy az emberiség minden időben meghallgatta ezeket a fájdalmas, lemondással telt igazságokat, de kiirthatatlan életösztönével mindig tovább is haladt mellettük. Az ifjúság tovább énekelt, táncolt és mosolygott. A meglett emberek tovább küzdöttek és tusakodtak. És a sír szélén álló Ádámot a halál partjáról mindig visszarágatta az égi szó: „Mondottam ember: küzdj és bizva bizzál.” És alig volt férfiú valaha is, aki el ne feledte volna minden csüggeteg lemondását, elkeseredett kétségbeesését abban a pillanatban, amikor megállott gyermekének bölcsője előtt s feléje látta mosolyogni ártatlan gyermekét kitárt karokkal ölébe kérezkedve. Még nem volt édes anya, aki ne feledte volna el minden fájdalmát, az özvegyi gyászt is, mikor kicsi gyermekét ölébe vette s a gyermek boldog kacagással átölelte nyakát? Valahol a szívünk mélyén mégis ott muzsikál az élet diadalmi éneke: „Az Élet, az Élet dicsér téged Uram!” Mindig voltak hősi lelkek, akik a fájdalmat, a szenvedést, a nyomort is csak eszköznek tekintették, mely egy teljesebb, tökéletesebb életöröm kibontakozásához segítette őket. Mindig voltak emberek, akik éppen az élet szenvedéseiben tapasztalták, hogy a fájdalom kelyhéből itták a teljes életöröm legédesebb borát. Hadd utaljak Assisi Szent Ferenc egy csodálatos beszélgetésére, melyben ő Leó testvérnek megmagyarázza, mi a tö-

kéletes öröm: E történet szerint Szent Ferenc Leó testvérrel Perugioból Santa Maria degli Angeli felé ment. Téli idő volt. Éles, csipős szél süvített. Útközben így szólott a szent kísérőjéhez: „Testvérem! Ha rendünk testvérei a szentséges életnek még annyi magas példány képét adnák s még annyi épületes oktatást adnának is, írd meg mégis és jegyezd fel gondosan, hogy nem ebben van a tökéletes öröm.”

Ilyen beszélgetések között tettek meg hosszú utat, amikor végül is megdöbbsent csodálkozással kérdezte meg Leó testvér: „Atyám, az Istenre kérlek, mondd meg hát nekem, miben áll a tökéletes Öröm?” És akkor a szent így felelt: „Ha mi ma este elérkeznénk Santa Mariához, nedvesen a hótól, fázva, dideregve, éhségtől gyötörve és kopogtatnánk a kolostor kapuján s akkor a kapus bizalmatlanul kitekintve így szólana: „Kik vagytok ti?” És mi felelnénk: „A ti testvéreitek.” És ő azt mondaná: „Nem mondtok igazat, Ti csalók vagytok, akik a szegények alamizsnáit zsebre vágjátok. Menjetek dolgoatokra,” És nem nyitna kaput előttünk s nekünk ott kellene állani hóban és esőben, éhesen és dideregve a hideg éjszakában és mi mindezt a kegyetlenséget türelmesen tudnók elhordozni s alázatosan beismerni, hogy semmi méltatlan dolog nem esett velünk, mert bűnös emberek vagyunk, írd meg Leó testvér, hogy ez lenne a tökéletes

öröm.” De hát hogyan lehetséges ez Atyám? – kérde Leó. – „Jó, most halld meg a tanulságot ebből: A Szentlélek minden kegyelme és ajándéka közül, melyet Krisztus ad az ő barátainak, a legnagyobb az, ha magunkat tudjuk legyőzni és képesek vagyunk a Krisztus szerelméért a fáradtságot, igazságtalanságot, gyalázatot és üldöztetést elhordozni. Mert Istennek egyetlen más adományával sem tudunk dicsekedni, azok nem a mieink, hanem az Istené. Azért mondja az Apostol: Mid van, amit nem Istentől kaptál? És ha ő tőle nyertél mindent, miért dicsekszel, mintha a tiéd lenne? De a szorongattatásnak és szenvedésnek keresztyével dicsekedhetünk, mert ez a mienk, ezért mondja az Apostol: Ha dicsekednem kell, a Krisztusnak keresztyével dicsek szem.”

Íme egy lélek, mely a szenvedést, mint a tökéletes öröm édességét ízleli. És most idézzem e tapasztalásnak egy egészen más, modern változatát. Wilde Oszkár írja összetört életének leszűrt igazságaként, a börtönben, hová könnyelmű, eltékozolt élete juttatta, „De Profundis” c. megkapó könyvében: „Míg ifjú voltam s a kín teljességét meg nem ízleltem, azt gondoltam, hogy a világ ábrázata elcsúful, ha egyetlen gyermek összetört játékszere felett sírva fakad s többé nem szép ez a világ, le van törölve minden ékesség arcáról, ha egyetlen kis fájdalom borúja

átborong a napsütött vidéken. És a börtönben, minden szenvedések között tanultam meg, hogy e világ arca csúnya volna, ha szenvedés nem volna benne. Az emberek meg nem tudnának szentelődni, egymás igaz értékét fel nem ismernék soha, ha a szenvedés nem tenné őket felkenettké. Ami jó van az emberben, bűnbánat, nemesség, szívfinomság, az e földi életben fájdalom s törődésekbe öltözik, szenvedésben, kínban jelenik meg, mint ahogy dicsfényt másutt nem látunk, csak a töviskoronákon.”

Íme, tehát minden időben voltak emberek, kik az élet fájdalmát, a szenvedést, a kínt sohasem úgy tekintették, mint az élet elgázolását, melyre egy felelete lehet az embernek, a gyáva megadás, a halál, hanem ellenkezőleg úgy fogadták, mint nagy és dicső alkalmakat az ember magasabb értékeinek dicsőséges kibontakozására. Mindig voltak lelkek, akik a halállal szembe is odaállítottak egy ennél is nagyobb hatalmat: a lélek örökkévalóságának öntudatát, melynek felemelő birtokában a halál sötét kapuján is úgy vonultak át, mint győzedelmes hősök: „A testet megölhetik, de a lélek, a lélek az Istené.” És senki sem tagadhatja, hogy mégis ezek a hősies lelkek az emberi élet megdicsőítői.

De hát mi a magyarázata e két egymással annyira ellentétben álló életmagatartásnak? Semmi egyéb, mint az élet értelméről alkotott el-

lentétes felfogás. Az egyik rész az élet, az emberi élet értelmét az emberi életen kívül fekvő, külső célok elérésében keresi. A célt vagy az egyéni élet boldogságában, gazdagságban, hatalomban, dicsőségben, vagy ha nemesebb, akkor a faj tökéletesedésében, a kultúra előbbrevitelében, az emberiség haladásában találja meg. Bármiben keresi is azonban, magát az emberi élet jelentőségét lealacsonyítja. Aminek ugyanis külső, önmagán kívül eső célja van, az önmagában nem értékes, az csak eszköz, az az értéket csak nyeri attól, aminek szolgál. Már pedig elhibázott dolog az emberi élet értelmét önmagán túl, rajta kívül eső célok szolgálatában keresni. Ezen az úton az emberi lélek előbb-utóbb reáésszél Jézus kérdésének megrendítő igazságára: „Mit ér, ha az egész világot megnyered is, lelkedben pedig kárt vallasz?” Korunk emberének minden elégtelensége, meghasonlottsága nem egyéb, mint lázadó tiltakozás az emberi élet eszközzé való lealacsonyítása ellen. Miért küzdjek, fáradjak, ha ténykedésemnek értelme nem önmagam-ban van, ha életem s minden alkotásom eredménye a halálé? És ha magamnak hiába szolgállok, miért szolgáljak másoknak, ha azt sem tudom, hogy a mások életének mi értelme van? Hogyan tudjak tenni valamit az általános jóllétért, ha nem tudok tiszta belátást nyerni arról sem, hogy a mások jólétének mi az értelme? Ezen az úton

minden következetes gondolkozás pesszimizmus-hoz vezet.

Az élet helyes értelmét azért csak azok tudták meglátni, akik az életnek önmagában való értékét, mindenekfelett álló jelentőségét felismerték. Nem az emberi élet van a világért, a haladásért, de ég és föld, tudomány és gazdagság, öröm és szenvedés, művészet és fejlődés, minden, de minden az emberi életért van s célját és értelmét attól nyeri, hogy benne és általa az ember diadalra juttatja azt, ami benne örökkévaló, a lélek életének teljességét és szépségét, áldását és erejét. Maga a fizikai lét is csak az, ami a hegedű a művész kezében. Eszköz, melyen az ember eljátsza az élet himnuszát. Az ember több, mint a világ, mert szellemének örök erejével mindazt, ami a világban van, lebírni és szolgálataiba állítani hivatott. Az emberiség megváltása akkor következik be, amikor az ember fölébe kerül a magateremtette anyagi kultúrájának s megtanulja mindazt, amit felfedez a tudomány, leigáz a technika, hogy valóban az emberi élet tökéletes szolgájává tegye. Amikor odajutunk, hogy nem az ember lesz a világért, a kultúráért, hanem a kultúra az emberért. – Abból a halálos meghasonlottságból, mely a mai kultúr-életet jellemzi, egyetlen út vezet ki – az a szabadságharc, mely kiraeadia az embert a múltó világ karjaiból s

urává teszi a világnak, alkalmat teremt az örök-
kévaló élet felemelő erőinek kibontakozásához.

De ki teszi képessé az embert erre a szabadságharcra? Ki ragadja ki a környező világ lenyűgöző karjaiból, ébreszti lelke örökértékűségének öntudatára s teszi alkalmassá arra, hogy a világ minden javait megtisztult szellemisségének szolgálatába állítsa? A keresztyén ember hite által ura mindennek, szeretete által szolgálja mindeneknek. Azoknak, akik az Istent szeretik mindenek egyformán javukra vannak – tanítja Pál apostol. Csak a Krisztus által az élő Istennek közösségébe jutott ember tud eljutni arra a magasabb álláspontra, melyen állva, helyesen tudja értékelni a világ múltó javait, életének feladatait s birtokába tud jutni azon lelki javaknak, amelyek megszentelő, kibékítő erővel tudják megáldani mind az életben, mind a halálban. Ezért az élet értelmét soha más meg nem oldja számkra, csak Ő, a Jézus, aki önmagáról azt a felséges bizonyosságot tette: Én vagyok az út, az élet, az igazság. Aki engem követ, nem jár sötétségben, de meglátja az élet világosságát. Az élet értelme Jézus, a Vele való áldott életközösség.

Nemrégem egy nagyon szellemes beszélgetést olvastam arról, hogy ki adott több értéket a világnak: a férfi, vagy a nő? A férfi büszke öntudattal mutatott azokra az alkotásokra, amiket férfiúi elme és akarat hozott létre. Ősrengetege-

ket mosolygó ligetökké varázsoltunk. A porból városokat emeltünk. Leigáztuk az eget, hatalmunkba kerítettük a földet és a tengereket. Titokfejtő elménk behatolt az Isten mélységeibe is. Az asszony minderre semmit sem felelt. Ajkán szelíd mosollyal felállott, ölébe vette gyermekét s így szólott: És mi nők mégis többet adtunk. Életünk kockáztatásával, fájdalmaink és szenvedéseink árán, szívünk vérével táplálva *gyermeket*, jövendőt, célt adtunk Nektek. Mit ér minden – ha a gyermek s benne a jövendő nem ad értelmet minden alkotástoknak? A férfi lehajtotta fejét. Igaz – az élet értelme mégis az ember – a tökéletes ember. Valóban! A teremtő Isten utolsó szava ez volt: „Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” És amikor a bűnbessett, elkárhozó világot megakarta váltani: Egy gyermeket adott, akinek nevét nevezik Csodálatosnak, Szentségesnek, Igazságosnak. És aki tövis koronájával ott áll örökre a világ előtt: „Íme az ember! Benne, a Krisztusban, a tökéletes emberben van a mi egyéni életünk s a világ életének értelme. Amilyen mértékben életre kel Ő mi bennünk s diadalra jut a világban, olyan mértékben tölti be lelkünket valami győzedelmes, boldog öntudat az emberi élet csodálatos dicsőségéről és elveszíthetetlen diadaláról.

Húsvétvárás.

A feltámadás ünnepének felemelő hangulata tölti be lelkünket. E hangulatban azonban több a ború, a sötét aggodalom, mint a biztató reménység, az örvendező bizonyosság. Én azonban úgy érzem, hogy nekünk nem szabad kétségkednünk a jövő felől. Nagyon sok jel szól amellet, hogy mi joggal várhatunk húsvétot, nincs, miért lemondanunk a keresztyén lélek boldog reményéről: a feltámadott Jézus élő hatalom s ő a sírban nem marad soha.

Igaz, ma az emberiség széles rétegei nem Jézusnál keresik az élet törvényének kijelentését. Ez a körülmény azonban nem téveszthet meg minket hitünk igazsága felől. A napot is sokszor sűrű, sötét felhők takarják el, de azért tudjuk, hogy a felhők mögött ott az életadó nap s előbb vagy utóbb a felhők szétoszlanak s diadalmas fényben tör elő a nap életetfakasztó sugaraival s új vvirulást teremt a kihalt világon. Bizonyos, hogy előbb vagy utóbb felragyog a Jézus isteni világossága is, mert az emberiség, e világosság-
nak vezérlő útmutatása, életet, a szeretet áldott életét fakasztó melege nélkül meg nem élhet.

Az evangéliumi hagyományok elbeszélik, hogy a második éjjelen, mikor az Úr a sírban feküdt, nagy földindulás vala és akkor szállott le az Úrnak angyala s ra-

gadta el a nehéz követ Jézus sírjának szájáról, így van ez ma is. A modern hitelenség sírba helyezte Jézus igazságát. Megrendült minden alap, melyen az emberiség erkölcsi élete nyugodott, de mi hisszük, hogy ezen nagy erkölcsi megrendülésből nemsokára életre kel a Krisztus, mert a megtévedt emberiség fel fogja ismerni, hogy a romokon új életet teremteni addig nem lehet, amíg a szívek nem igazodnak a Jézusban életre kelt igazság áldott útmutatásához. Abban a nagy bizonytalanságban, mely ma az emberiség legjobb lelkeit betölti, van valami nagy ígélet a jövő számára. Korunk biztató jellemvonása az, hogy várunk, húsvétot várunk, hogy égő szomjúhozás tölti be a lelkeket az igazság, a szeretet, a békesség világa után.

Be kell ismernünk, hogy mélységes igazsággal jellemezte korunkat az az író, aki így emelte ki korunk jellemző vonását: Százak és ezrek megkísérlik Isten nélkül élni. Élnek, de sorsuk nem jobb, mint azelőtt. A betegnek és haldoklónak hiányzik az utolsó szent vigasztalás, a küzdőnek a bátorítás. Az emberi élet céltalan, léleken, megtartó erényekben szegényebb lett. Az új idők emberei elvehettek a régi hitet, de a régi helyett új erőt nem adtak. A létért való küzdelemnek hangzatos tanítása lehet igaz és helyes, de ez a tanítás csak az erőseknek evangéliuma. És ha az ember természetismeretet tanít Isten

nélkül, akkor hiányzik a dolgoknak benső egy-
sége. Honnan? Hova? Az élet elveszíti értelmét,
ha istentelenné válik. Az a benső felszabadulás,
melyet oly sokan vártak az Istentől való elsza-
kadástól, nem következett be. Ez az oka annak,
hogy a hitetlenség ma kevesbbé hangos és amiért
sok ember ismét kérdi: Nem kellene-e mégis Is-
tenben hinni?

Valóban ez a helyzet. Korunk bizalmát,
jobb időkel váró reményeit a látható, megfog-
ható dolgokba helyezte. Az emberiség újjászü-
letését az új idők technikai felfedezéseitől, poli-
tikai és gazdasági átalakulástól, jobb törvények-
től, humánusabb társadalmi berendezkedéstől,
nagyvonalú szervező munkásságtól várta. Azon-
ban minél inkább halad a társadalmi fejlődés
ez irányban, annál józanabbak és szeré-
nyebbek lesznek a remények, melyeket ezen dol-
gok megváltó hatásától várunk, annál világosab-
ban kezdjük átlátni, hogy végül is minden a lel-
ken fordul meg, a lelken, mely szerint a
felfedezéseket értékelik, a törvényeket keze-
lik, az intézményeket vezetik. Mit ér a
legbölcsebb tudomány, leghódítóbb erő, a
legnagyobb gazdagság, ha mindezeket a gyű-
löletnek, az önzésnek, hazugságnak lelke kormá-
nyozza és állítja szolgálatába? Ma már látjuk,
hogy az a mi szerencsétlenségünk, hogy a csodá-
latos felfedezések nagy eredményeinek bámula-

tában a lelki élet kiműveléséről megfeledkeztünk s ha élni akarunk, akkor mindenekelőtt ezt a hibát kell jóvá tennünk. Olyan magasra kell emelnünk az emberiség erkölcsi műveltségét, lelki kultúráját, mint amilyen magasra emelte a XIX. század kezdete óta az emberi tudás, tetterő, kitartás az anyagi műveltséget, mert a kettő közötti riasztó különbség volt az oka annak, hogy az elméleti és gyakorlati tudományok bámulatos virágzása, a technika szédületes vívmányai, a világgazdagság hódító ereje ellenére a világ népei a legborzalmasabb bűnök s egyúttal szenvedések útjára sodródtak. Ez az oka annak, hogy mi húsvétot várunk. Ezért vagyunk bizonyosak abban, hogy az eltemetett Krisztusnak fel kell támadnia. Fel kell támadnia, mert a lelkek megelevenítésére egyedül csak ő adhat erőt.

Nemrégén olvastam, hogy egy művelt munkást, aki ismerte korunk társadalmának nyomorúságát, a szegénység és gazdagság között vívott egyre elkeseredettebb osztályharc boldogtalan következményeit, megkérdeztek, hogy mégis, mit gondol, mire van szüksége e világnak, hogy e nehéz kérdéseket kibékítően megtudja oldani? Rövid gondolkozás után azt felelte: *Egy új szereteterőre*. De hát honnan vegyük ez új szereteterőt? – kérdezték tovább. Bizony, nem tudom honnan, ha nem a vallásból, a Jézus Krisztusból – felelte. Ez egyszerű felelet bizonyosága annak,

hogy a tavasz ott szunnyad a mélyben s a tavasz első virágai megjelentek a kihalni látszó tájakon. Ez a felelet biztató jel, hogy nem hiába várunk húsvétot. Ma már újra aktuális igazság a régi énekes egyszerű bölcsessége:

*A szent hittel együtt járhat az eszeség,
A nagy tudománnyal elfér a kegyesség.
Vallás nélkül lenni alacsony tisztesség,
Semmit el nem hinni ostoba bölcsesség.*

Emberekre van azért szükség, akik szabadon és boldogan állítják életüket a diadalmas húsvéti hit hatása alá s nem tévőzva indulnak az élet győzedelmi útjának előkészítésére. Emberekre van szükség, akik feltétlen akarattal ragadják meg s ölelik szívükre a feltámadott Jézus meglevenítő igazságát: „Én vagyok az élet.” Annak azonban, hogy megtaláljuk a vallásos élet erőforrásait, szükségképeni feltétele az, hogy *komolyan akarjuk* megtalálni. „Az emberek nem úgy akarnak, mint ahogy gondolkoznak, hanem úgy gondolkoznak, ahogy akarnak” – állapította meg egy neves egyházi író. És ezért igaz az, amit a filozófus Fichte hirdetett: „Ha az akarat állandóan és őszintén a jóra irányul, az értelem magától megragadja az igazat.”

Az emberiség és benne népünk jobb jövője fordul meg azon, hogy lesz-e bennünk elég

erős akarat a húsvét győzedelmes hitével dolgozni a Krisztusban megdicsőült eszmény, a szeretet és igazság boldog világának megteremtéséért, dolgozni a magát odaáldozó hősiesség lobogó hitével: Ha elveszünk is mindannyian, új nemzedék támad nyomunkban, mely sírhalmainkon keresztül is győzelemre viszi a sírból új életre kelt Krisztus fehér lobogóját, melyre az isteni szívű Megváltó szive vérével írta fel az egyetlen világot megváltó jelszót: „Egy Atyának gyermekei, testvérek vagyunk?” Ha erre a kérdésre életünk bizonyágtételével felelünk, egészen bizonyos, hogy lesz egy húsvét még a világon s abban a nagy húsvétban a megváltott népek boldog hallelujájába belevegyül a mi megszentelődött, megújult népünk örömeke is. Én hiszek ebben a húsvétban. De hát lehet-e, érdemes-e élni e hit nélkül? Én úgy érzem, nem is lehet, nem is érdemes.

Amire a csillagok tanítanak...

A kiváló gondolkodó, Carlyle, egy este barátjával hazafelé sétált és ez alkalommal barátja a felettük elterülő csillagos égbotozatra mutatva, megindult elragadtatással így kiáltott fel: „Nézd

barátom, micsoda felséges látomány.” „Ember – felelt Carlyle, barátja karját megragadva – az igazán megdöbrentő. Az én lelkem mindig remegő félelemmel telik el, valahányszor a csillagos égre tekintek.” Miért szállotta meg a nagy gondolkodó szívét olyan szorongató, riasztó érzés a csillagos ég láttára? Mert lelkére nehezedett a világegyetem bámulatos nagyságának és saját törpeségének, tehetetlenségének érzése.

Valóban! Néhány közismert adat meggondolása teljesen indokoltá teszi ezt az érzést. Gondoljuk csak el, hogy a mi földünk mind azzal, ami rajta van, olyan kicsiny, mint egy mogyorós ezzel szemben a nap, melyre feltekintünk, akkora, mint egy golyó, melynek egy méter az átmérője. A csillagászat megállapította, hogy ez a mi földünk, melyet a régi emberek a világegyetem központjának tartottak, tulajdonképpen csak egy bolygó csillag, mely társaival együtt a nap körül kering és még nem is a nagyobb bolygók közül való. Társai között vannak olyanok, melyek százszorta nagyobbak nálánál, a naphoz pedig alig lehet hasonlítani. És a mi naprendszerünkön kívül ezer és ezer más naprendszer van még. Mert az álló csillagok valószínűleg mind egy-egy nap több-kevesebb számú bolygó csillaggal, melyeken szintén az élő lények milliói élhetnek. Túl a szemmel látható csillagokon, a mérhetetlen távolság e mérföldjelzőin, egy gyenge,

szelíd fényű csík látszik: a tejút. A messzelátó távcsöveken ez a fénylő csík a csillagok nagy tömegére oszlik fel, melyekről a fénysugarak évezredekken át jutnak el hozzánk. A tejutat, talán nem is ok nélkül, a világegyetem szélső határának tekintik a csillagászok. De a végtelen űrben, még a tejúton túl, mérhetetlen távolban is lehetnek in.prendszevek, olyan, vagy még nagyobb számban, mint amiket láthatunk, amelyek esetleg, mint ködfoltok tűnnek fel. Egy hírneves csillagász – Herschel János – szerint némely távolabbi ködfolt fénysugara két millió év alatt érhet el földünkre. Mily mérhetetlen ez a távolság! A nap sugara nyolc perc alatt jut hozzánk és a távolságot, melyet ily rövid idő alatt megfut, a gyorsvonat háromszáz év alatt tudná megtenni. Az ily végtelen távolság felfogására képtelen az emberi elme.

Még egy példa. A földnek legerősebb embere még nem képes egy mázsa súlyt egy másodpercben tíz méter távolságra elhajítani. És földünk mindazzal, ami rajta van, olyan sebességgel repül, hogy másodpercenként négy mérföldet hagy maga után. És napunk, mely másfélmilliószor olyan nagy, mint a föld, másodpercenként nyolc mérföldes sebességgel repül egy előttünk ismeretlen central nap körül, melyet huszonnégy millió évben egyszer kerül meg. Micsoda szédítő számok és erők! Nem szorongató érzés még csak

gondolni is erre? Mi az ember a véghetetlen világegyetemben? Mit ér a mi minden tusakodásunk, küzdésünk? Mire való minden nagyravagyásimk, büszkeségünk, örömünk, fájdalomunk? Mik vagyunk mi? Hervadó levél az emberiség előfáján. Hullám a lét végtelen tengerében, mely egy pillanatra felbukkan, hogy megcsillanjon a nap fénylő sugarában s aztán ismét nyomtalanul elmerüljön a végtelenségben. Nincs-e igaza a fájdalmas szívű prédikátornak, amikor szemlét tartva minden emberi törekvés fölött, csüggeteg reménytelenséggel így zárja le megállapítását: „Hiábavalóság, minden hiábavalóság.”

Azonban mégsem jogosult ez a fájdalmas reménytelenség. Az ember mégis több, mint a világ, mely önmagára eszmélni nem tud. Több az ember, lelke, mindent átfogó szelleme által. A csillagászat felfedezései is, melyek feltárták a világ roppant alkotmányát, alapjában szintén az ember nagyságát hirdetik. A felfedező mindig nagyobb, mint felfedezése. Az ész, mely csillagról-csillagra száll, kiszámítja azok nagyságát, távolságát, *nagyobb náluknál*. Fölibük emelkedik, túlhatol rajtuk a végtelenségbe, az örökkévalóságba. Az egész világegyetem néma volna, ha a szellem meg nem szólaltatná kijelentését. „Hajlékony, gyenge nád az ember – mondja Pascal – de fel van ruházva gondolkozó képességgel. A mindenségnek nem kell felfegyverkezni ellene,

hogy összezúzza. Egy szélfuvallat, egy csep víz megölheti. De ha a mindenség ráomolna is, hogy összezúzza az ember nagyobb benne halálában, mint a világ diadalában, mert tudatával bír annak, hogy meghal, míg amaz nem tudja győzelmét.” Egyenesen bámulatos, hogy a gyenge, a parányi ember, mennyire fölébe került a világnak szellemének hatalma által. Elfogta a villámot s szolgálatába állította. Leigázta a tenger hullámait s utazik felettük. Úrrá lett a levegő égen s szárnyra kel, mint a saskeselyű, kiaknázza a föld kincseit s felhasználja önmaga kényelmére és gazdagítására. Nem, az ember nem rabszolgája a világnak, hanem ura a világnak. De ha ura az ember a világnak, boldog-e az ember? Ahogy feltesszük a kérdést, felelet helyett fájdalmas sóhaj szakad fel szivünkéből. „A boldogság csak álom, – a fájdalom azonban valódi” – mondotta egy külső sikerekben gazdag élet végén a híres író, Voltaire. Valóban, nem boldog az ember. Ura a földnek. Tudásának hatalmával paradicsommá változtathatná át önmaga és gyermekei számára és pokollá teszi. Miért? Mert mindazt, amit feltalált, nem a szeretetnek, hanem a gyűlöletnek, a versengésnek, irigységnek szolgálatába állítja. Nyomorult az ember, mert nem tanult meg helyesen élni a föld és saját munkájának eredményeivel. Egyetlen egy isteni ember volt, aki a földre hozta azt az igazságot,

melynek hatalmával megtalálhatná az emberiség a boldogság nyitját: a szeretetet, de a téveteg, a szerencsétlen emberiség ezt az egyetlen isteni embert is keresztre juttatta s ezt az isteni szívet is durva katona dárdája szúrta át. Pedig ez az egyetlen átszúrt szív az, amelyben feltárult az emberiség megváltásának útja, a kiengesztelődő, megbocsátó, megáldó szeretet. Csak amikor erre az útra tér az emberiség, akkor fogja megtalálni, amit más úton hasztalan keres, a boldogságot.

Íme ezekre a gondolatokra tanítanak a csillagok. Jó lenne, ha olykor-olykor feltekintve reájuk, engednők, hogy szóljanak mihozzánk.

És még egy tanítást hallgassunk meg tőlük. Egyszer egy kis leány elgondolkozva szemlélte a csillagos eget. Amikor kérdezték: Mi felett gondolkazol? – így felelt: Azt gondolom, hogy ha már ilyen gyönyörű az ég kívülről, milyen csuda szép lehet belül. Mosolygunk az ártatlan gyermek okoskodásán? Pedig nagyon mély igazság rejlik e gyermeki feleletben. Ezt az igazságot egy újabkori gondolkodó így fejezte ki: Ha a csillagok nekünk az Isten oly rémítő hatalmát nyilatkoztatják ki, milyen nagyoknak kell lennie annak a szeretetnek, mely e végtelen hatalomnak megfelel. Igen, milyen nagy kell, hogy legyen az a szeretet, mely ezt a mérhetetlen világot összetartja. Ha nem lenne benne a világban ez a mindenható szere-

tet, darabokra szakadna a világ, azonban a szeretet hatalma elveszíthetetlenül megtartja minden darabját.

Nemcsak a természeti világban, hanem az emberi életben is így van. Amelyik társadalmat, népet, nemzetet összetartja a szeretet, nincs erő, amely átgázolni tudjon azon. Amelyikből azonban ez az egységbefűző erő hiányzik, semmivel sem lehet megmenteni azt. – Ha élni akarunk, akkor nekünk is ezt az összetartást, szeretetet kell belevinnünk társadalmunkba. Bizony még a csillagok is erre tanítanak minket pártoskodó, annyiszor széthúzó magyarokat. „Egységben az erő.” Vajha megértenők, amire a csillagok tanítanak.

Öntudatos magyarság.

Öntudatos magyarság! Mit értünk öntudatos magyarság alatt? A mi szerény nézetünk szerint eg3¹szerűen csak azt, hogy a férfi és nő, kereskedő és földbirtokos, ügyvéd, pap, tanító kötelességei szempontjából cselekvéseiben nem csak azt nézi, hogy mi a kötelessége neki mint nőnek, férfinak, kereskedőnek és földbirtokosnak, hanem minden felmerülő alkalommal aszerint mérlegeli feladatait, hogy adott helyeze-

tében, mi a kötelessége mint *magyar* nőnek, *magyar* férfiúnak, *magyar* kereskedőnek és földbirtokosnak, *magyar* ügyvédnek, papnak, tanítónak, egyszóval, ha minden magyar ember cselekedeteiben, beszédjében, gondolkozásában szemelőtt tartja azt, hogy reá éppen mint magyar emberre különös feladatok hű betöltése vár.

Az öntudatos magyarság azt jelenti, hogy mi tisztában vagyunk azzal és egy pillanatra sem feledkezünk meg arról, hogy minket a sors, a végzet, az isteni gondviselés, vagy a világrenden uralkodó erők összessége, nevezzük akár a hit, akár a tudomány nyelvén azt az óriási, soha meg nem magyarázható örök és titkos hatalmat, mely a mindenséget rendben tartja, kormányozza és forgatja, *arra rendelt, hogy itt, ezen a földön a magyar fajt nemzeti individualizmusával, nyelvével, erkölcsével, életfelfogásával fõntartsuk*. Az öntudatos magyarság azt jelenti, hogy mi kétségtelenül meg vagyunk győződve arról, hogy ha magyarságunkat eldobnók magunktól, lemondva róla és hozzávaló jogunkról, ezzel a természet örök szent törvényét sértenők meg, magunk pusztítva ki rendjéből a magyarság sajátos fajbéli szépségét és báját, olyan színt, hangot, vonalat az emberiség életének harmóniájából, amit sem a művészet, sem a tudomány semmiféle körmönfont furfangjával sem lehetne többé pótolni.

Az öntudatos magyarság azt jelenti, hogy

tudatos elhatározással dolgozunk rajta, hogy ezen a földön tétlenség, közönyösség, nemtörődömség miatt el ne vesszen egyetlen magyar existencia sem, de erősíttessék, oltalmaztassék népünk nagy feladatainak betöltése érdekében. Természetes dolog, hogy az öntudatos magyarság egyáltalán nem jelenti a más fajhoz tartozók gyűlöletét, kicsinylését, de viszont azt sem, hogy gyenge lélekkel lealkudjunk bármit is magyarságunkból, ellenkezőleg – amily mértékben tiszteljük más nemzetek, vagy más fajok külön egyéniségét s amily mértékben természetesnek tartjuk másoknak saját fajuk kiműveléséhez, ápolásához való jogát, oly mértékben várjuk el tőlük is saját nemzetünk megbecsülését.

Nos, hát állítjuk, hogy ha eddig szükség volt, ezután még százszor inkább szükség van erre az öntudatos magyarságra.

Emberekre, öntudatos magyar emberekre van szükség mindenütt.

És most már e szempontból vonjunk le egy pár következtelést a mi közvetlen feladatainkra nézve. Mi a mi kötelességünk? Az, hogy más nemzetiségű polgártársainkat megbecsülve, egyéniségét tiszteletben tartva, éber figyelemmel kísérjük magyar véreink helyzetét, gondoskodjunk arról, hogy kevés számú magyarságunk anyagilag és erkölcsileg lámogattassék, érdekei megfelelő érvényesítésre találjanak. E köteles-

ségből kifolyólag minden, magyar embernek áldott feladata körülnézni lakóhelyén s feltenni maga előtt a kérdést, milyen e helyen a magyar gazdának, hivatalnoknak, a magyar iparosnak, a magyar szegénynek, a magyar árvának helyzete? Van-e hiány, mely pótlásra, van-e panasz, mely orvoslásra vár? tes ha van, akkor meg kell próbálnunk ezek orvoslását a meglevő kereteken belül s ha nem lehetséges, gondoskodni kell megfelelő intézményekről, a társadalom megfelelő szervezéséről a bajok orvoslása céljából. Nagyon óhajtandónak tartanok, hogy ezek a kérdések áthassák magyarságunk gondolkozását, mert akkor biztosítottnak látjuk azt, hogy a magyarság úgy a társadalmi akciókban, mint más közéleti kérdésekben mindig éppen azt a helyes álláspontot találja meg, amely képessé teszi arra, hogy a más nemzetiségekkel való békés együttműködésre való tekintet mellett, saját faja iránt tartozó kötelességeiről meg ne feledkezzék.

Megvagyunk győződve, hogy hazánk elfogulatlanul gondolkozó férfiai elismerik azt, hogy a magyarság érdekeinek önzetlen szolgálatával, a magyar öntudatos nemzeti szellem ébrentartásával olyan kötelességet teljesítünk, amelynek teljesítését senki tőlünk, mint magyar emberektől, e hazában rossz néven nem veheti. És annál kevésbbé van joga arra, hogy még csak fel is tételezze rólunk, hogy munkánkban más nemzetisé-

gek iránti ellenszenv, vagy kicsinyes gyűlölet vezet. Nem. Egyszerűen csak azt kívánjuk, hogy saját érdekeink szolgálatához való jogunkat elismerjék. Talán sok az, amit kívánunk? Úgy hisszük, hogy ennyit megkívánni minden magyar embernek természetszerű kötelessége. És ha az, kívánja is meg.

Az öntudatos magyarság azonban elsősorban belső életfolytatásunk szempontjából ró reánk komoly és nagy kötelességeket, melyek közül csak a legfőbbekre mutassunk reá röviden. Ragaszkodnunk kell nyelvünkhöz, kultúránkhöz, meg kell őriznünk népi szokásainkat, művészeti, történelmi emlékeinket s mindezek ragaszkodó gondozását elsősorban *családi életünk* keretében kell biztosítanunk. A magyar édesapa és édesanya a családi élet bensőséges keretében meg ne feledkezzék arról, hogy neki szent kötelessége örködni afelett, hogy gyermeke minden körülmények között megtanuljon anyanyelvén írni, olvasni, ismerje nemzetünk irodalmának nagy alkotásait, szívbekapó énekeinket, történelmi fejlődésünket s legyen világos látása népe iránt való kötelességeiről. E kötelességünkből folyik, hogy ezután a magyar szülőknek sokkal nagyobb gondot kell fordítaniuk gyermekeik nevelésére, mint eddig tették. Egy-egy csendes téli estén, vasárnap délután a magyar szülői hajléknak templommá kell átváltoznia, melyben a gyermekek

és szülők együtt olvassanak nemzeti irodalmunk maradandó értékű alkotásaiból, együtt énekeljenek s komoly, építő eszmecserékben együtt gazdagítsák lelküket emelkedett gondolatokkal. A család körében kell gondoskodnunk ősi szokásaink, népművészetünk, irodalmunk, népviseletünk, hagyományaink megtartásáról. Legyen egy kis könyvtárunk, mely irodalmunk jelentős alkotásait: Arany, Petőfi, Tompa, Jókai stb. műveit, az erdélyi irodalom válogatott termékeit okvetlen foglalja magában. Ha tehetjük, akkor szobáinkat népművészetünk alkotásaival díszítsük s a léha modern énekek és táncok helyett nemzeti énekeink és táncaink megőrzését tartsuk kötelességünknek. Nemzeti kultúránk megőrzésének igazi várai az öntudatos magyar családok s az ezekből kivirágzó magyar társas élet. Természetes, hogy igazi eszmények szolgálatára csak az a család képes, amelyik a vallás-erkölcsi élet lelki javaival, az igével és imádsággal naponként táplálkozik, ezekből merít erőt nagy kötelességeinek hűséges betöltésére. Már a híres római költő, Horatius, megmondotta volt, hogy a bűnnel terhes századok először a családi hajlékokat fertőzik meg a romlás szellemével s az e forrásból táplálkozó romlás fertőzi meg az egész közéletet. Népünk megújulása azért elsősorban a megtisztult családi hajlékok útján remélhető.

Ha saját családunk megfelelő neveléséről,

lelki irányításáról gondoskodhatunk, akkor gondoskodnunk kell többi, nehezebb viszonyok között, több kísértésnek kitett testvéreink védelméről is. Tanyai, szétszórtságban élő házak felkeresése, jó olvasmányokkal való ellátása, árva gyermekek védelme és elhelyezése, az iskolák fejlesztése, ifjaink tovább képzésének előmozdítása s mindezen feladatok betöltése érdekében népünk gazdasági és kulturális erőinek öntudatos megszervezése, mind-mind áldott eszközei az öntudatos magyarsággal járó nemes kötelességteljesítésnek. Nem részletezzük most ezeket a feladatokat, hiszen azok vidékek, az egyes magyar családok társadalmi viszonyai, lakóhelyei szerint más és más színt öltenek magukra, a lényeges csak az, hogy a maga helyén mindenki tudja és teljes felelősséggel érezze át, hogy neki nemcsak önmagával szemben vannak kötelességei, hanem komoly és szent kötelességei vannak hazájával, egyházával és saját fájával, nemzetével szemben s csak ez utóbbi kötelességének hűséges betöltése által lehet méltó hordozója annak a hivatásnak, melyet azáltal ruházott reá a Gondviselés, hogy magyarnak teremtette.

Egy nagy egyházi atya mondotta volt: Szeress – és aztán tégy, amit akarsz és amit tenni tudsz. Az öntudatos magyar életnek is ez a legelső, minden más felett álló parancsszava. Szeress! Szeresd népedet tiszta,

gyűlölködést, elfogultságot nem ismerő, Isten és a felebarátok szeretetében megtisztult hű szeretettel s akkor a szeretetnek lelke mindig meg fogja mondani neked, hogy adott helyzetekben mi a kötelességed népeddel szemben s mit tehetsz érte, mint magyar apa, anya, gazda, hivatalnok, ifjú, vagy öreg?

A legnagyobb magyar.

Megemlékezni az előttünk járókról nemcsak nemes és nagy kötelesség, hanem igazán emelkedett örömmel járó gyönyörűség is. Mondhatom, hogy bár szépnek és jónak tartom a napi irodalommal való foglalkozást is, de mégis olyan emelkedett, tiszta gyönyörűséget semmi sem szerez nekem, mint az, ha a mindennapi élet gondjaiból kiszabadulva alkalmat nyerek arra, hogy a múlt egy-egy kiválóbb férfjának, vagy nőjének életét tanulmányozhassak, immár klasszikussá vált műveinek mélységeibe elmerülhetek. Ilyen tiszta gyönyörűségek megszerzésére szeretnék biztatni mindenkit, mikor multunk egy nagy férfjának alakját igyekszem felidézni s pár egyszerű vonással kiemelni próbálom életének nagy tanulságait. Ez a férfiú gr. Széchenyi István, akit

méltán tarthatunk az igazi magyarság egyik leg-tiszteletreméltóbb képviselőjének.

Ki volt Széchenyi? Mindenki tudja, hogy egy magyar mágnás volt, aki eleinte mint huszártiszt belemerült a vidám élet könnyű élvezeteibe s múlttal, jövővel keveset gondolva, élt a jelennek. Barátjával, Wesselényi Miklóssal tett külföldi útjában azonban a műveltebb nyugati népek fejlett gazdasági élete, haladott művelődési viszonyainak láttára egyszerre csak lelkébe nyilalott a vádoló felismerés, hogy neki, a gazdag, a tehetséges, tanult, előkelő fiatalembernek más, sokkal nagyobb kötelessége van, mint napjai és élete erejének céltalan eltékozlása. E felismerés pillanatától kezdve egész életét szent szenvedéllyel, mindent áldozni kész szeretettel állította bele népe haladásának szolgálatába. Széchenyi életének ezt a határidőhöz nem kötött fordulatát azon isteni megvilágosodáshoz hasonlítom, melyben a zsidó nép nagy törvényadója, Mózes részében a zsidó nép nagy törvényadója, Mózes, résztelenul őrzi ipának, Jethrónak, Midián papjának juhait, amikor egyszer csak Horeb hegyén megjelenik neki az Úr és szól hozzá: „Mivel hát ime feljutott hozzám az Izrael fiainak kiáltása és látam is nyomorúságát, most azért eredj és hozd ki az én népemet Egyiptomból.”

Isten lelke élesztette fel Széchenyi szívében is azt a nagy, áldozatos szeretetet, mely ajkára

adja azt a forró szerelemtől izzó, nagy vallo-
mást, mely az önzetlen fajszeretetnek mindenkor
egyik legmegragadóbb megnyilatkozása lesz:
„Életemmel, véremmel szeretnék segíteni népe-
men s osztoznám vele együtt szenvedve sorsá-
ban.” így találja meg életének célját abban, hogy
kiemelni igyekszik népét a tudatlanság, a sze-
génység sötét Egyiptomából s felemelni próbálja
arra a magaslatra, ahol Európa többi népei ál-
lanak.

És itt álljunk meg egy pillanatra. Tegyük
fel a kérdést, hogy vajjon mi lett volna Széche-
nyiből, ha e szent kötelességérzés fel nem ébred
szívében? Jelentéktelen mágnás, kinek élete,
mint annyi másé, nyomtalanul, liaszon nélkül
veszett volna el a feledés tengerében. Szögezzük
le azért a Széchenyi életéből kiragyogó első ta-
nulságot, azt az igazságot, melyet az Úr Jézus
Evangéliumában így fejezett ki: „Aki megtartja
életét, elveszti azt, aki elveszíti én érettem – azaz
a szeretet szolgálatában – megtartja azt.” Éle-
tünknek tartalmát, értékét az ad, ha a szeretet
önztlenségével szolgálunk annak a körnek, an-
nak a népnek, amelynek sorába beleállított a
Gondviselés. „*Csak a gyöngye szereti önmagát, az
erős egész nemzeteket hordoz szívében*” tanítja
„Hitel” című munkájában s mutatja életében
Széchenyi.

De mi által akarta nagygyá tenni népét

Széchenyi? *„Közintelligencia, egyedüli, valóságos erő; ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs s azt a lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb kötelességünk”* – írja „Világ” című munkájában. *„A közértelem egy országnak egyedüli boldogság elve: minthogy értelmi súly: Erő, s erő: boldogság”* fejtegeti „Stadium” című művében. *„Az emberiség bármi kis népe is erős, nagy és halhatatlan lesz, ha az értelem szózatját követi.”* *„A munkásság – lelki és testi – az egyedüli, ami az emberi boldogság legmagasabb fokához vezethet bennünket”* jegyzi fel naplójában. Amint látjuk Széchenyi alapmeggyőződése, mely minden munkáján végig vonul, az, hogy népe s minden nép nagyságát az anyagi és szellemi műveltség, szóval a kultúra minél teljesebb kifejtésében találhatja meg. Széchenyi nemcsak szóval és tollal, de tetteivel életének minden alkotásával ezt a célt szolgálta. Ezt a célt követi a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával, a lánchíd építésével, a Duna hajózhatóvá tételére, a Tisza szabályozására irányuló munkájával. Minden tetteiből az a meggyőződés sugárzik ki, hogy népének újjászületését csak nemzetiségének, értelmiségének és vagyonosságának együttes kifejlesztésével lehet elérni.

Itt ismét megállhatunk s elgondolkozhatunk egy pillanatra. Megállapíthatjuk, hogy Széchenyi azon alapmeggyőződése, hogy a népek megma-

radásának, fejlődésének biztosítása a valódi kultúrmunkában van, valóban a történelem nagy tanulságaival bizonyítható, örök igazságot fejez ki. Íme Görögország politikai nagysága romba dől, de kultúrája, Homeros költészete, Plató., Aristoteles bölcsessége, Phidias művészete túl ér időn, enyészeten s e kicsiny népnek nagyságát egetvívóvá teszi. Róma világbíró hatalma is porba omlik, de jogalkotásai, tudomány, művészet terén felmutatott munkái fényben ragyognak ma is. Olyan tanulság ez, melyből levonhatjuk a magunk számára is az útmutatást. Az élet értelmét az önzetlen munka adja meg, de e munka igazi célja nem lehet más, mint népünk művelődésének igaz szolgálata azáltal, hogy minden téren népünk előhaladását munkáljuk.

Még csak egy kérdésre szeretnék fényt deríteni Széchenyi életének gazdag útmutatásából. Miért akarta nagygyá tenni Széchenyi nemzetét? Hogy uralkodjék mások felett és eltiporjon másokat? Megszentségteleníti-e a gyűlölet Széchenyi népe iránt való szeretetének tisztaságát? Széchenyi e kérdésre „Kelet népe” című dolgozatában ad megkapó szépségű feleletet: *„Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen minemiségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kér-*

dem, lehet-e ennél minden keservtől tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy paránnyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömek el nem zárva, édeesebb osztályrész?” Miért akarja Széchenyi fejleszteni népét? Mert ezáltal kíván hozzájárulni az emberiség feldicsőítéséhez. *Hazaszeretetét emberszeretete dicsőíti meg.* Valóban e nélkül a népünk iránti szeretet vétkek forrása, ezzel áldások kútfeje. Az Erdélybe jött presbiteriánusok egyik szónoka mondotta Tordán: „A világháború vérengzésében egy angol ápolónőt Belgiumban agyonlöttek, mert segítségére volt az ellenséges foglyoknak. Haldokolva csak ennyit mondhatott meg: „Nem elég a hazaszeretet.” Magasabb régióba kell nekünk is emelkedni, minden népet nyelv és valláskülönbség nélkül magunkhoz kell ölelni, ez a népünk szeretetének megdicsőülése. Széchenyi megtanít úgy szeretni, dolgozni népünkért, hogy ezáltal javára legyünk másoknak. Ilyen békeséget kereső, megbocsátó, igaz szeretetnek hordozói és munkásai legyünk mi is ezen a földön, hazánkban, akkor töltjük be az igazi magyarság rendeltetését, közelítjük meg azt az eszményt, melyet Széchenyi példaadása olyan ragyogó tisztaságban tár elénk.

Széchenyi élete megadja a feleletet arra a kérdésre, hogy miben áll az igazi magyarság? Abban, hogy önzetlen szeretettel népünk javát

úgy munkáljuk, hogy ezáltal hasznára legyünk az emberiségnek, annak az országnak, amelynek keretében élünk. Ez a magyarság előbb-utóbb kifogja vívni és érdemelni mindenek becsülését, tiszteletét. A magyarság jövője ma is azon épül fel, amit Széchenyi is a magyar jövő fundamentumául jelölt ki: *munkán, tudáson, erkölcsön*. Helyezzük erre az alapra jövőnket s akkor sziklára építünk.

Hadd fejezzem be fejtegetéseimet Széchenyi szavaival: „Minden nép, egyet sem véve ki, csak magában t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.” Ne feledjük soha a legnagyobb magyarnak e komoly figyelemzetését.

Ha Apáczai Cseri János élne ...

Háromszáz esztendő s múltnak homályából lép elénk megejtő elevenséggel Erdély legnagyobb s legnemesebb kultúrhősének, Apáczai Cseri Jánosnak alakja. Arckép nem maradt róla s mi még sem tudjuk másképp elképzelni, csak azzal az égő, tüzes tekintettel, mely a Petőfi Sándor sápadt arcának adott olyan varázsos, hódító kifejezést. Magunk előtt látjuk a nyugta-

lan, szent szenvedélytől hevített prófétát, amint halvány arcára a forró lelkesedés rózsái gyúlnak ki, amikor azokról a feladatokról beszél, melyeknek betöltése által az ő szegény, elhagyatott, ezer nyomorúsággal küzdő népe kiemelkedhetik elnyomottságából s megindulhat egy dicsőségesebb jövődőknek útján.

Apáczai Cseri János emlékét idézve, tegyük fel a kérdést: Vajjon mindazok a kultúrfeladatok, melyeket ő népe előtt látott, nem a mi jelen feladataink is, az eszközök, melyeket a bajok elhárítására ajánl, nem alkalmasok-e ma is? Tegyük fel a kérdést, vajjon nincs-e szükség arra, hogy az Apáczai kritikájának tükörében vizsgálja meg egész erdélyi magyarságunk magát, azok is, akik e kultúra munkálására, azok is, akik védelmére hivatvák?

Talán legnagyobb szükség arra van, hogy magunk elé idézzük azt a kritikát, melyet Apáczai Cseri János népe kultúrtényezői felett azon csodálatos mélységű beszédében gyakorol, melylyel 1656. november 20-án elfoglalja kolozsvári tanári állását. E beszédében éles szemmel vonja számadásra a kultúra szolgálatára hivatott tanítókat, papokat, kurátorokat. A-tanítóknak szemére lobbantja, hogy igen kevésükben van igazi hivatás-érzet. Nagyon sokan nézik a tanítói állást csupán gyöngé kenyérkeresetnek. Keserű szívvel állapítja meg, hogy a legjobb tanító is rá

van utalva a nép kegyére s ezért egyik a másikat kitúrni igyekeznek helyéből. „De ha, és ezt én mondom – kiált fel – oly időben születünk, midőn a legnagyobb háládatlansággal szemben a bölcsesség s ennek tanítói egy batkára sem becsülhetnek, azonnal kétségbe kell-e esnünk? El kell-e hagynunk az iskolát? Számba sem kell vennünk az utókort? Nem, gyalázaton és szégyenen keresztül az erényre kell törekedni!” Vajjon nincs-e sok tanító ember, aki – elismerjük – igen nehéz és kétségbeejtően szomorú örhelyén megingott bizalommal áll s csak az Apáczai Cseri állal jellemzett keserű *elégedetlenséget* érzi? Nincs-e szükség arra, hogy e fáradt lelkek az Apáczai lángszaván keresztül érezzék szívükbe nyilalni a kérdést: „El kell-e hagynunk az iskolát? Számba sem kell vennünk az utókort?”

A papokat azzal vádolja, hogy a tanítót lenézik, hivatásukat csak a kenyér szempontjából tekintik. Szemükre lobbantja, hogy nemcsak ők maguk nem művelik a tudományt, de még az ifjúságot is le akarják beszélni ebbeli törekvésükről. Pedig ha igazán megértenék, hogy az iskola az Egyház veteményes kertje, másképp kellene viselkedniök. Komoly szavak. Súlyos vádak. És mégis, mi papok is tegyük a kezünket a szívünkre s nézzünk ennek a lángoló szavú prófétának égő szemébe, aki egész fiatal életét, kényelmes külföldi állását, törékeny, őt az idegenbe is hí-

ven követő feleségének kényelmét, családjának jövőjét vakmerő gondtalansággal odadobja égő áldozatul nemzete művelődésének oltárára s úgy tegyük fel a kérdést: megtettünk-e már mindent és mindenütt iskoláink védelmére és megtartására, amit megtehettünk volna? Szemrehányás nem illethet senkit és sehol sem?

A kurátoroknak, az iskolák természetes védelmezőinek és fenntartóinak nyilván megmondja, hogy a felsőbb tudományok behozatalát nem kívánják. Fájlalja aluszékonyosságukat az iskola ügyében, felpanaszolja, hogy nem akarnak még tantermet sem felállítani, nem hogy egyéb szükséges dolgot beszereznének. Elkeseredéssel jegyzi meg, hogy ez annál kétségbeejtőbb, mert „maga az úgy oly hangos torokkal kiált, hogy azt hiszem egész Erdélyországban a fülek csengenek bele.” Hát az ügy ma nem kiált elég hangosan? És nincsenek-e fülek, melyek hallván, nem hallanak és szemek, melyek látván, nem látnak? Nincsenek-e tehetős emberek, kurátorok is, akik hideg közönnyel nézik iskoláink vergődését és az „egyetemes adó” védelmére sem felvilágosító, oktató szavuk, sem példátadó cselekedetük nincsen, holott szeretik a főhelyeket, a köszöntéseket, tisztességet és hódolatot?

Nincsen-e egész népünknek szüksége arra, hogy ez a lánglelkű próféta beharsonázza közelünkbe az ébresztő szót: „Ideje felébredned

te álmos, mámoros, hályogos szemű magyar nép! Kelj föl és állíts iskolát, mert előbb érheted el kezdeddel a csillagokat, előbb vonhatod le az égről varázslattal a holdat, előbb szoríthatnád az Óceán hullámait egy kis árokba, előbb mozdíthatnád ki helyéből Archimedesszel a földet, mint a művészetek és tudományok lankadatlan és buzgó művelése nélkül magadat pallérozotta tehetned.”

Ha Apáczai Cseri János emlékezetének felidézésével komoly kritikát gyakoroltunk önmagunk felett, nézzük meg, hogy az eszközökből, melyeket ő a nemzeti művelődés szolgálatában elsőrendűen fontosaknak s egymással szervesen összefüggőknek jelez, igénybe vettünk-e mindent s nem származhatik-e végzetes veszedelem kultúránk jövőjére abból, hogy a feladatok egyikét vagy másikat túlságosan elhanyagoljuk. Feladatunk kereteit meghaladná Apáczai Cseri János kultúrprogramjának megrajzolása. Az általa kiszemelt feladatokból s az azok megoldására ajánlott eszközökből csak három kérdést helyezünk előtérbe.

Kolozsvári székfoglalójában azt mondja Apáczai, hogy oly nagy fontosságot tulajdonít az iskoláknak, hogy a görög bölcs példájára csak ennyit szeretne mondani: „Iskola és többet nem, mert nagy fontosságánál fogva magától is rá kellene fordulnia a vizsgálódásnak,” Apáczainak

kétségtelen meggyőződése, hogy a művelődés terjedésének legfőbb eszköze a népiskola, fejlődésének feltétele: az akadémia. Népe lelkében is kétségtelenné akarja tenni a felismerést, hogy az iskola csakugyan közügy, nemzeti érdek, mert az iskola a jövő.

Tisztán látja Apáczai azt is, hogy a tanulás sikerének, a megértésnek, az anyanyelv a feltétele. Ezért anyanyelvű népiskolát, középiskolát és akadémiát akar teremteni, szóval, iskolát népe minden rétege számára. Az első, amit meg kell állapítanunk, hogy közéletünkben mintha háttérbe szorulna a meggyőződés, hogy a nemzeti művelődés fejlődésének a feltétele *az akadémia*. Elemi és középiskolai oktatásunk érdekében sok szép erőfeszítés történik. Helyes és szükséges dolog. De nem szabad elnémulnia a törekvésnek, mely a főiskolai nevelés lehetőségét is biztosítja népünk gyermekei számára. Nem szabad elfelednünk, hogy Apáczai a középiskolákról elismeri, hogy igen sok van. de kellenek is, mert ezek a humanizmus szentélyei, melyek segítségével visszaszerezhetjük az Ádámban elveszett adományokat. Minthogy azonban, akik tanulmányaikat tovább nem folytatják, „azon vadakhoz lesznek hasonlókká, akik a fára másztak ugyan, de mivel azok tovább nem nyúlnak, kénytelenek visszatérni a földre, azért az a mi legnagyobb szerencsétlenségünk, hogy nincs jól rendezett felső-

iskolánk.” *E szerencsétlenségünk felett érzett jajszónak sohasem szabad közéletünkben elnémulnia.*

Apáczai Cseri János kétségtelenül tudja és vallja azt is, hogy nemzeti művelődés nincs nemzeti tudományos irodalom nélkül. Ő, aki minden tudományos ismeretet anyanyelvén kíván közölni népével, az akadémia felállításáról kidolgozott, Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott tervezetében módokat keres arra, hogy miképpen lehetne biztosítani a tudományos munkák megjelentetését? „Az akadémia mellé pedig – írja – Typographia szükséges, hogy ha a professzorok akarnak valami könyveket nyomtatni, lehessen módjuk benne, egyébként nehezen vehetik magokat az írásra, félvén attól, hogy csak a molyok emésztik meg munkájukat. Melyben az volna a legkönnyebb mód, ha az felső Istenes Magistratus két vagy háromszáz tallért nem szánván egyet erigálna s egy Typographust állítana belé, aki, mivel a Typographia nem övé, tartoznék minden esztendőnként mindenik Professzor részéről bizonyos számú dissertatióknak fél vagy ugyan egész árkosát kinyomtatni s egyébként, amit akarna, azt nyomtatná maga hasznára, approbáltatván mindazonáltal az opus Academicus Senatustól, hogy valami alkalmatlan könyv világra ne jönné tudatlansága által a Typographusnak.” Kulturális életünknek ma is

egyik legnagyobb nyomorúsága, hogy a szakszerű tudományos művek kiadására alapjában szinte teljesen hiányzik minden lehetőség. Szervező és ítélő fórumok, a kiadáshoz szükséges anyagi eszközök alig állanak rendelkezésre. Könyvkiadó vállalataink vannak, de nem lehetne-e valamiképpen talán éppen a vállalatok kulturális felelősségtudattal rendelkező vezetőinek, részvényeseinek szervezkedése által lehetővé tenni azt, hogy a vállalatok ne csak „a maguk hasznára” adjanak ki könyveket, de tegyék lehetővé komoly buzgósággal dolgozni kész tudósaink műveinek megjelentetését akkor is, ha az semmi anyagi előnnyel nem jár? Nem ez lenne a legszentebb áldozat, melyet a vállalatok közművelődésünk oltárára letehetnének?

És végül még csak egy dolgot emeljünk ki Apáczai Cseri János kultúrtörékvéseiből. Apáczai Cseri János tudja, hogy biztos alapon csak az a nemzeti kultúra nyugszik, amelynek produktív osztályai – földművesek, iparosok, kereskedők – öntudatosak, tanultak, szorgalmasak és a gazdasági élet minden vonatkozásában versenyképesek. „Sírnom kellene inkább, mint szónokolnom – mondja kolozsvári székfoglaló beszédében – hogy okos emberekhez nem illő tájékozatlanságunk miatt majdnem minden műipari dologban a külföldhöz fordulunk.” – Ez a még mindig sok vonatkozásban jogosult feljajdulás

figyelmeztessen arra, hogy ma is kisebbségi kultúréletünk egyik nagy fogyatkozása az, hogy újra meg újra hangsúlyozzuk ugyan, hogy ifjúságunk jövője csak a produktív pályákon biztosítható s mégis talán a legkevesebbet a földműves, de különösen az ipari, kereskedelmi pályákon élő ifjainkkal törődünk? Ha talán nem taníthatjuk őket, nem kellene-e százszorosán többet törődnünk nevelésükkel? Nézzen csak figyelmes szemmel valaki végig árván csatangoló városi tanoncainkon, cselédeinken, nem tölti-e be siro- lom szívét azok nagy elhanyagoltságának lát- tára?

Ha Apáczai Cseri János élne . . . Oh, ha él- ne, úgy érzem, ma is sok minden vádja, panasza, tanácsa, kérése lenne számunkra. – Ismerjük Apáczai Cseri János életének megrázó tragiku- mát. A legnemesebb szívű, legönzетlenebb tu- dósoknak meg kellett érnie, hogy fejedelme azzal fenyegette meg presbiteriánus elveiért, hogy a Marosba vetteti, vagy a toronyból hányatja le. Pályatársai értetlenül, hideg szívvel hagyják ma- gára. Történelmi katasztrófának jégverése elpusz- títja kicsirázó terveit a megvalósítás előtt. „Ő is meghalt – írja Bod Péter – Barcsai Ákos is megöletett s a jó igyekezet füstbe ment.” A jó igyekezet füstbe ment. Mennyi drága magyar álomnak, szent tervnek lett azóta is ez a sorsa. – 1659. december 31-én éjjel meghal a 35 éves tu-

dós. Bethlen Miklós azt írja keserű fájdalommal róla: „Apáczait azután nem láttam, mert az Isten ebből az ostoba, háládatlan magyar világból, mely ő reá méltatlan volt, kivette, aztán az igen gyámoltalan belga feleségét, gyermekét is magához szedte.”

Mi azonban most háromszáz év múltán úgy érezzük, hogy Apáczai Cseri Jánost nem vette ki az Isten a szomorú magyar világból, ő itt van közöttünk. Szelleme él és tanít, vádol és felelősségre von. Szomorú szeme reánk tekint és elégtételt vár tőlünk. Boldogulásunk, jövőnk fordul meg azon, hogy micsoda feleletet adunk Erdély lánglelkű kultúrhősének.

Az okos fajszeretet.

A napokban olvastam egy igen szép költeményt, melynek címe: „Magyarnak lenni.” E költeményben az író mélységes fájdalommal, a népét szerető lélek elbúsult keserűségével, gyötörő vívódásával panaszolja el, hogy milyen nehéz, mennyi küzdelmet jeleni: „Magyarnak lenni.”

*Én népem! múltba vagy jövőbe nézz,
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz.*

*Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
 Küzdelmet, fájót, véges-végtelent.
 Születni nagynak, bajban büszke hősnek,
 De döntő harcra nem elég erősnek;
 Ügy teremődni erre a világra,
 Hogy mindig vessünk, de mindig hiába,
 Hogy mikor már érik a vetés,
 Akkor zúgjon rá irtó jégverés . . .*

És mégis a költő végül boldog, büszke önérettel hangoztatja, hogy azért „Magyarnak lenni” boldog öröm:

*De túl minden bűn, minden szenvedésen
 önértetünket nem feledve mégsem,
 Nagy szívvel, melyben nem apad a hűség,
 Magyarnak lenni – büszke gyönyörűség.
 Magyarnak lenni – nagy, szent akarat.*

Szép, mert nemes, áldott hivatás vár a magyarra, ha elmaradottságából kiemelkedve teljes erővel dolgozik azon, hogy belső erői kifejtése által a világ népei között jelentős helyet foglaljon magának.

Úgy gondolom, hogy az igaz, okos fajszeretet ezen a két gondolon, a meglevő elmaradottság meglátásból fakadó keserű elégedetlenségén és a magasabbra való elhivattatás munkára indító erején épül fel. Ha azokra emlékezem, kiket ál-

dozatra kész munkás szeretettel, népünk haladásának megteremtéséért önfeláldozóan fáradtak, úgy látom, hogy az ő példászerű szeretetük is e két érzésből kapta a hősi munkára indító serkentést.

Kölcsey szívét a magyar nép elmaradottsága miatt érzett keserőség néha annyira betölti, hogy pld. „Zrínyi dala” című költeményében még csak imádkozni sem mer a romlott korcs fajért, melynek elhamvadt honszerelme s jégkebelében elfáult a szív. De ugyancsak Kölcsey az, aki a jövőbe vetett hit egész teljességével, lelkeket megkapó erővel imádkozik ennek a nehézségekkel küzdő nemzetnek, mely „megbűnhődte már a multat és jövődöt,” virágzásáért. És Kölcsey az, aki mikor a magyar előtt álló felséges feladatokról beszél – büszke önérzettel így kiált fel: „Magyarnak lenni szép és nagy gondolat.”

A „legnagyobb magyarnak”, Széchenyi Istvánnak naplói megindító őszinteséggel tárják fel, hogy e nagy léleknek tündöklő fajszeretete hogyan erősödött népét megújító munkás hatalommá e két érzésnek folytonos viaskodása között.

Elmaradottságunk felett érzett keserű haragjában ő mondja ki a legkeményebb szót: „Mindentől undorodom, ami magyar. Nem találok senkit, akivel rokonszenvezhetnék. Talán a jövőben lehet ezt a népet szeretni. Én ezt a népet csak muszájból szeretem, mert én is afféle sza-

lonnafaló vagyok.” De Széchenyi az, akinek szívében a népe elmaradottsága felett érzett fájdalom párosul azzal a nemes, szent elhatározással, hogy életének minden erejével dolgozik azon, hogy nemzete az elmaradottságból kiemelkedjék s a sokat szenvedett népre eljőjön az a jövő, amelyben „Magyarnak lenni” nem megaláztatást, nem hátramaradást, de dicsőséget jelent. „Életemmel, véremmel szeretnék segíteni rajta s osztoznám vele együtt szenvedve, sorsában. Ha megnyirbálják szárnyaimat, a lábamon fogok járni; ha lábaimat levágják, kezeimen fogok járni; ha ezeket is kitépik, csúszni fogok. A magyar nemzet feldicsőítése ég minden csepp véremben.” És Széchenyi az, aki a legbizakodóbb hittel bízik a magyar nép dicsőséges jövőjében: „Csak most derül hajnala a magyar népnek s oly nyara, oly fénye fog nemzetünknek bekövetkezni, amelyent a 24 órai ész csak távolról sem sejt.” Ha a saját szívünkbe tekintünk, ott is csak úgy látjuk, hogy a mi szeretetünkben is e két érzés a domináló elem. A mai kor sokszor dekadens költője szívünk érzését szólaltatja meg, mikor keserűségben így kiált fel: „Mit ér az ember, ha magyar?”, de lelkünkől szól akkor is, mikor a magyar nemzet hőseire gondolva fájdalmas dicsekedéssel azt hirdeti: „Ezerszer messiások a magyar messiások.”

De helyes is ez! Járja csak át szívünket

mélységes keserűség mulasztásaink, hibáink, bűneink miatt. Ismerjük be, hogy gazdasági szervezetlenségünknek, kulturális téren való elmaradottságunknak jórészt magunk vagyunk az okai. Pató Páloskodásunknak, nagy kérdésekkel nem törődő könnyelműségünknek, pártos testvérharcainknak, erkölcsünk meglazulásának következménye az, hogy ma sem tudjuk megtalálni új történelmi helyzetünkben az erők céltudatos összefogásának, a helyes magatartásnak útját. Az okos fajszeretet parancsszava ma is a bölcs követelése: „Ismerd meg önmagadat.” Vizsgáld meg lelkiismeretedet s egyenes, őszinte beismeréssel keresd a bűnbánat tisztító tüzén át a megtisztulásnak, megújulásnak útját. Soha sem szabad rossznéven vennünk, ha első sorban saját testvéreink a próféták izzó haragjával támadnak reánk s mondják meg bűneinket, hanem alázatos és komoly engedelmességgel keressük a bűneinkből való megszabadulásnak, lelki megtisztulásnak az útját. Nem azok a mi igazi barátaink, hivatott vezetőink, akik szép szavak mákonyával akarják elaltatni ébredező lelkiismeretünk vádoló szavait, hanem azok, akik szemünkbe mondják a kendőzetlen igazságot: Romlásnak indult hajdan erős magyar. Férfiakra van szükségünk, akik a régiek tisztánlátásával tárják fel hibáinkat, hogy a régiek bölcsességével mutathassák meg feladatainkat, melyeknek betöltése

által tisztességet tudunk szerezni hazánkban és mindenütt a világon a magyar névnek, bizonyosságot tudunk tenni arról, hogy van bennünk készség és akarat áldozatos munkássággal értékesen beleilleszkedni az emberiség kultúr népeinek testvéri közösségébe. Az okos fajszeretnek kettős parancsszava van. Alázd meg magad, hogy felemelkedhess, tisztítsd meg szívedet, hogy tiszta szívvel szolgálhass a népedért való munka által az emberiségnek. Légy igaz ember, hogy hű magyar lehess. Erre az okos fajszeretetre tanítson multunk, erre indítson jelenünk, kötelezzen el jövődönk.

Hazaszeretet – emberszeretet.

– A márciusi idők hazafisága. –

A márciusi idők hazafiságának általános eszmei tartalma alapjában nemzetfeletti eszménynek elragadtatott hangsúlyozásából áll. „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” szent jelzavával küzdenek eleink azért, hogy az érvényesülni törekvő lelkek előrejutásának útjából elháríttassanak mindazok a régi akadályok, melyek eddig a szabad erő kifejtést gátolták. – Utat a szabad fejlődésnek s épen azért utat a világosságot terjesztő gondolatnak! Ez az ő eszményük.

Céljuk pedig az, hogy népük lekötött erejének felszabadításával, Széchenyi szavaival élve, visszaadjanak egy törzsökös nemzetet az európai civilizációnak. –, Céljuk nem a nemzet egyeduralmának biztosítása, hanem népüknek az általános embertestvériség szolgálatára való alkalmassá tétele. Szabadságot akarnak, de nem azért, hogy uralkodjanak más népek felett, hanem hogy támaszai lehessenek a világszabadságnak. Ha e nagy idők kiváló szellemeinek műveit olvassuk, azt látjuk, hogy önáluk a legszebb harmóniában egyesül a nacionalizmus az eszményi internáconalizmussal. A saját hazájáért százszor halnikész költő boldog szívvel hordozza keblében a vágyat: „Ott essem el én a harc mezején, Te érted szent világszabadság”.

Azt tartjuk, hogy a márciusi idők hazafiságának csodálatos mélységet, a világ előtt tiszteletszerző nagy méltóságot éppen az a nemes törekvés adott, mely ezt a hazafiságot a szűkkeblű, önző, hatalomra éhes, elnyomásra törekvő nacionalizmuson felül emelte és éppen ez tette lehetővé azt is, hogy az üldözött magyar szabadság apostolait annak idején a világ kulturnépei száműzetésükben mindenütt úgy fogadták és úgy tisztelték, mint az emberi jogok bukásukban is tiszteletreméltó, nemes harcosait. Sőt tovább menve, úgy véljük, hogy Európa minden művelt

népének fejlődésére nézve végzetszerű szerencsétlenséget jelentett az, hogy a hazafiság, a hazaszeretet ápolása mellett rendre-rendre mind jobban háttérbe szorult ez az eszményi internacionalizmus, a művelt népek testvéri viszonyának ápolása, annak hangsúlyozása, hogy mi először *emberek* vagyunk s éppen azért nemzeti sajátosságaink ápolása, intenzív kiművelése értéket és célt csak úgy nyerhet, ha az egész emberiség valóságos szolgálatában keresi megdicsőülését s nem mások fölött, hanem mások mellett akar élni és érvényesülni.

A XIX. század leghatékonyabb eszméje a nemzeti eszme. – Az öntudatra ébredt népek teljes erővel saját nemzeti létük minél teljesebb biztosítására, erejük minél hatalmasabb kifejtésére törtek és ez, nem is lett volna baj, ha lassan-lassan nem terjedt volna el az a nemzeti *szűkeblőség*, mely a nemzeti nagyság kiépítésében csupán *öncélt* látott s éppen azért jogosnak ismert el minden eszközt, mely az önzően érvényesülő nemzeti nagyság gyarapítására alkalmasnak ígérkezett. – Így tértek rá a nemzetek önkénytelenül is a mai világpusztulást szükség-szerűen magával hozó hatalmi politika romboló útjára. És mert a különböző nemzetek állampolitikája a nemzeti lét nagyságánál magasabb, minden népre egyaránt kötelező eszményt nem ismert s az emberiség javának szolgálata helyett

csak a saját népük hatalmi igényeinek minél vakmerőbb érvényesítését kereste, azért kellett szükségszerűen elkövetkeznie annak a pillanatnak, melyben ez a hatalmi politika önző céljainak érvényrejuttatása érdekében – végül is a fegyver brutális eszközehez nyúlt. A versenyrekelt népek lázas készülődése, hatalmi törekvése így vezetett el a világhatalmasztrófához, melyből most már a pusztulás útjára sodort nemzetek évek óta mindnyájan szeretnének kiszabadulni, de nem tudnak.

Azért joggal állíthatjuk, hogy az európai népekre végzetes szerencsétlenséget jelentett az, hogy a nacionalizmus szép és bizonyos határon belül jogos eszménye mellett Európa művelt népei következetesen elhanyagolták az internacionális, általános emberszeretet ápolását, pedig csak a kettőnek harmonikus együttműködése lehet áldásos.

Mi azonban úgy látjuk, hogy már kezd elkövetkezni az általános *kijózanodásnak* pillanata, melyben mélységes bűnbánattal fogják beismerni az egymás életére vad haraggal törő nemzetek gyermekei, hogy kétségbeejtően nagy tévedésnek estek áldozatul akkor, amikor egymás pusztításában s nem egymás szolgálatában keresték boldogulásuk útját. – Jön az óra, amelyben elpusztult javaik romján sírva fogják beismerni Európa népei, hogy a testvérét gyilkoló Kain vére átokként nyugszik megzavart lelkükön s sóvárogva

fognak vágni arra, hogy a pusztulás átkos eszközeit letéve, testvéri kezet nyújtsanak egymásnak a gyógyítás közös munkájára.

Napoleon mondotta volt: „Ha vége van a csatának, akkor nincsenek a csatatéren ellenségek, csak emberek.” Mi azt reméljük, hogyha öntudatra ébrednek az emberek, akkor belátják, hogy nem véres csaták *után*, de véres csaták *előtt* kell gondoskodni arról, hogy – bármily nemzethez is tartozzék – megértse és tisztelni tudja ember az embert. – Mikor pedig ez az idő elkövetkezik, akkor derül fel az a másik, nagy március idusa, melyről a magyar márciusnak nagy költője olyan felséges álmodott: „a jognak asztalánál mind egyaránt foglal helyet s a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán.” Akkor következik el az a pillanat, amikor a nacionalizmus eszméje megtisztultan új életre kel s kibékül az általános emberszeretet krisztusi gondolatával s a nemzeti élet minden erejét beállítja a világmegújítás szolgálatába. Minő gyönyörű ábránd!

Egy pillanatra átadtuk szívünket ez álmoknak. Lelkünk előtt elvonul mind az a tengernyomorúság, mely tépi, szagatja a keservesen szenvedő népek millióit. Ah, vajjon lehet-e valaha az álomból valóság?

Mi tiszta lelkiismerettel várjuk e szent időnek hajnalhasadását, Valljuk, hogy e szent idő

akkor jön el, amikor a ma még szemben álló népek megtanulják, hogy a hazaszeretet igazi értelme a komoly, tiszta, valóságos emberszeretet.

Erdély lelke.

Erdély lelke talán semmiben és sehol sem nyilatkozott meg olyan tiszteletetparancsoló, kötelező erővel, mint azokban a nagyszerű országgyűlési határozatokban, melyeket a vallás szabad gyakorlatának biztosítására Tordán alkottak az ország rendéi. Ezen határozatok koronája az a törvény, melyet az 1557 évi június első napjaiban Tordán tartott országgyűlésen hoztak meg, amely törvény a lelkiismereti szabadság elvének kimondásával örök dicsőséget és tisztességet szerzett Erdély messzetekintő, a közérdeket mindenek fölé helyezni tudó, elfogulatlan országgyűlési követeinek.

„Megengedjük, így szólt a törvény – hogy kiki azt a hitet vallja, amelyet akar régi vagy új szertartásokkal, megengedvén azt is, hogy a hit dolgában az ő ítéletük szerint az történjék, ami nekik tetszik: mindazonáltal bármelyik félnek sérelme nélkül, nehogy az új vallás követői a régi hitet sértegensék vagy ennek a követőit jogtalanságokkal illessék.”

Nem ok nélkül érdemelte ki tehát Erdély „a vallásszabadság klasszikus földje” elnevezést, mert e nagyjelentőségű, alapvető határozmányokon kívül is Erdély rendéinek később hozott egyik-másik vallásügyi törvénye még századokon át is páratlanul áll Európa történetében.

De miért emlegetjük ma fel ezeket a régi, Erdély minden gyermeke által ismert dolgokat? Nem véletlen, ötletszerű dolog, hogy gondolataink hálásan szárnyalnak el ama régmúlt időkbe, amikor súlyos külső és belső válságok között vívódva, Erdély vezetői, a legfőbb cél, a köz javának megőrzésére, egymás érdekeinek megbecsülő irányzatainak szabad érvényesítésére keresték és meg is találták azt a fundamentumot, melyen Erdély jövőjét felépítették, hanem tesszük ezt azért, mert a múlt tanulságaiból útmutatást és erőt keresünk jelen feladataink betöltéséhez. Erdély történelmének legvilágosabb tanítása pedig – úgy érezzük – ama híres tordai törvényből szól felénk, mely egymás értékeinek elismerésére, testvéri megbecsülésére int ma is.

Erdély lelke alkotta meg az erdélyi egyházak különös karakterét s ezen egyházak keretében létesített áldott intézmények fogták fel és őrizték meg, mint drága, szent edények, ezt a lelket, mely éltetett, bátorított, munkára indított és kibékített egymással s mindenekfelett megtanított szeretni ezt a földet, ragaszkodni ennek

hagyományaihoz s élethivatásukat abban látni, hogy ezen a földön minden nemzet javára virágzó kulturéletet teremtsünk. Ezután is csak ez a lélek, a vallásosságnak, felvilágosult türelmességnek, becsületes jóakaratnak és szeretetnek lelke, a régi erdélyi lélek tarthat meg. – Súlyos válságokkal teljes időket élünk át ma is. Népünk legjobbjai keresik az utat, amelyen járva jövőnket biztosíthatjuk. A legfontosabb kérdés azonban ma is csak az, hogy kultúránkat, azt, ami a lelkünket magyarnak, erősnek, szeretetteljesnek és nemesnek megtarthatja, mi által tudjuk legsikeresebben ápolni, fejleszteni? E nagy kérdésre szebb és bölcsőbb feleletet ma sem adhat senki, mint adott az 1557-iki tordai országgyűlés. Erőnk forrása: Egyházaink autonómiája s ez autonómiák keretében létesített nevelő intézményeink. Mint eddig, ezután is Egyházaink kultúrmunkájának biztosításában és továbbfejlesztésében találhatjuk meg fennmaradásunk és előhaladásunk életadó forrásait.

Aki az Egyháznak szabad kultúrmunkáját gátolja, Erdély lelkét öli meg. Lélek nélkül pedig Erdély halott. Halott Erdély pedig hogyan lehetne támasza az állami életnek, talaja egy jobb, ez ország népeinek teljesebb megértését magával hozó, áldottabb jövődönnek?!

Az elmondottakból világos feleletet nyerünk arra a kérdésre, hogy mit vár ma Erdély népe

Erdély egyházaitól, Erdély különböző egyházainak papjaitól? Várja azt, hogy ebben a gyűlölködés, nemzeti elfogultság, anyagi érdekek által szétszaggatott világban a Krisztus szolgái ne azt keressék, ami elválaszt, ne azokat a szenvedélyeket korbácsolják fel, amelyek szembe állítják az embert az emberrel, hanem emeljék magasra a krisztusi szeretetnek beszenyezett lobogóját. A különböző egyházak különböző utakon, de mégis egy cél felé haladásra hívtak el s a cél mégsem lehet más, mint egyszer találkozni abban az igazságban, mely az egész keresztyenségnek a szive: Isten szeretet és aki szeretetben marad, Istenben marad. Egy Atyának gyermekei, testvérek vagyunk.

Ma már a különböző felekezetek képviselői érzik is, hogy a világ sérelmes állapotának előidézésében nagy felelősség terheli az egyházakat is, mert a hitbeli felfogások egyoldalú kiélezése mellett elfeledkeztek ugyanolyan erővel hangsúlyozni azt, ami egyesít: az emberiség erkölcsi megújulására törekvő jóakaratot és szeretetet, mely pedig egyetlen igazi mértéke és gyümölcse a valóságos krisztusi vallásosságnak.

„Amit számunkra vissza fog hagyni a háború, az egy ezer sebből vérző Európa lesz” – mondotta a világháború kitörésének pillanatában egy neves államférfiú. Tényleg egy ezer sebből vérző Európa maradt vissza, És Erdélynek

is ezer sebe vár gyógyításra. De ha ilyen nehéz sebesült maradt vissza, akkor szükség van könyörülő szamaritánusra is. A kérdés csak az, hogy hol van ez a segítő, könyörülő szamaritánus irgalmas, lehajló szeretetének balzsamával? Evégből van itt a keresztyénség. Ezért várjuk Erdélyben is a Krisztus egyházaitól a komoly, valóságos, praktikus munkát a szeretet szolgálatában. Ha új és virágzó életet akarunk ezen a földön, akkor ezt az életet csak ilyen gyógyító munkával tudjuk megteremteni. És kik munkálják a lelkek kiengesztelését, ha az egyházak, a lelkipásztorok nem munkálják?

Van még egy történelmi emlék, mely megkapóan jutattja kifejezésre azt az erdélyi lelket, mely a tordai országgyűlés határozatát inspirálta. Ez az az emléklakett, melyet Rákóczi fejedelem nyomtatott annak emlékére, hogy a különböző felekezetek közötti békét sikerült helyreállítania. Ez emléken oltárkép látható, az oltár körül három angyal, a felekezetek jelképei és a plakett körirata: *Concurrunt ut alant. Összesereglenek, hogy táplálják a szeretet szent tüzet.* Erdély lelke ma is ezt parancsolja nekünk. Becsüljük meg egymás vallását, védjük, támogassuk egymást abban a közös munkában, melynek egy célja van, a különböző egyházak oltalmába letett kultúrjává áldásos megőrzésével, felhasználásával virágzó és boldog életet teremteni ezen a földön.

Az iskola és a tanító.

Miért ragaszkodunk iskoláinkhoz? Ezt a kérdést joggal vethetik fel azok is, akik csak kívülről, mint érdektelen szemlélők, nézik azt a fájdalmas küzdelmet, melyet iskoláinkért eszten-dők óta folytatunk. Van-e értelme ennek a küz-delemnek s megéri-e azt az áldozatot, melyet reá fordítunk? Olyan kérdés ez, amelyet újra meg újra önmagunk előtt is fel kell tennünk, de ön-magunk előtt már inkább ebben a formában: Miért kell ragaszkodnunk iskoláinkhoz? Véle-ményünk szerint elsősorban azért, mert a mi is-koláink nemcsak oktató, ismeretterjesztő, hanem nevelő intézetek s reánk nézve életkérdés az, hogy gyermekeink nevelésének jogát ki ne adjuk a kezünk-ből.

Régen elismert igazság az, hogy egy olyan népen, mely súlyos és válságos helyzetbe került, kétféle módon lehet segíteni és pedig vagy úgy hogy megváltoztatjuk, kedvezőbbekké alakítjuk külső körülményeit, vagy úgy, hogy megújítjuk, hősi erőkkel töltjük be karakterét s erkölcsi fel-emelkedése által tesszük képessé terheinek győ-zelmes elhordozására. Bizonyos, hogy éppen az utóbbi út a célravezetőbb, mert erkölcsi erőben kimerült, aláhanyatlott népek a legkedvezőbb viszonyok között sem képesek életüket értékessé tenni, míg eszmények köteleztetését érző s azok

nak szolgálatára reánevelt népek a legnagyobb szenvedéseket is áldássá tudják átváltoztatni önmaguk és a világ számára.

A mi Erdélyünk sok szenvedéssel, válsággal teljes történelmének egyetlen boldogító igazsága az, hogy magyarságunkat nehéz idők válságain mindig az segítette át, hogy köréből minden időben kerültek ki messzetekintő, áldozatos lelkek, akik a munka és áldozat erőivel betölteni s nemzeti missziója öntudatában egyesíteni tudták magyarságunk szétszórt tömegeit. Karakterek és nem fegyverek, belső erők s nem külső, helyzeti előnyök tartottak meg. Minden időben az volt az erőnk, hogy válságos helyzetekben a legkisebبتől – a legnagyobbig, a falusi presbitertől – a főúri pátrónusig, minden igazi erdélyi magyar tudta, hogy életének tartalmát az a fogadalom adja meg, melyet a legnagyobb magyar hangoztatott: „Ha sziklákat nem görgethetek, porszemeket hordok népem jövődjének épületéhez.”

Ezek a karakterek azonban nem szállottak le csodamódon a levegőből, hanem nevelték őket áldozatos szívű apák és anyák, oktatták tiszta lelkű tanítók, tökéletesítették eszményekért hevülő tanárok, dédelgették az igazi kultúra szolgálatában állott iskolák. Magyarságunknak, de nemcsak magyarságunknak, hanem az erdélyi többi nemzeteknek is, igazi védővárai

ezért voltak minden időben az iskolák. Mindenik nép a saját egyházai kezében megtartott iskoláiban nevelt olyan nemzedéket, mely faji és nemzeti egyénisége által meghatározott kultúreszménye szolgálatára méltó és alkalmas lehetett. Erdély népei ugyanis minden időben tudták, hogy a mindnyájukat összefogó közös államm cél szolgálata mellett népi egyéniségük nemzeti sajátosságainak megőrzésében és kimélyítésében mindenikre külön-külön kultúrhívatas is vár. És ezen kultúrhívatas felelősségének öntudatáról sohasem mondott le s nem mondhat le ma sem egyik sem. Viszont ezen külön kultúrhívatas szolgálatára nem lehet alkalmas semmiféle uniformizált s a faji és vallási különbség által feltételezett, népi sajátosságokkal nem számoló állami nevelési rendszer. Ezért ragaszkodik minden erdélyi nemzet, a román és a szász éppen úgy, mint a magyar a maga felekezeti iskolájához s ezért jelentene mindenik számára létjogáról való lemondást, ha gyermekei saját szellemében, történelmi hagyományai, vallási és nemzeti karakterében való nevelésének jogáról lemondana.

Mi igazi, törvénytisztelő polgárai vagyunk és akarunk lenni államunknak, hazánknek, de azt is érezzük és valljuk, hogy reánk állampolgári hivatásunk becsületes betöltése mellett, még egy súlyos, de dicsőséges feladat is vár: meg kell ma-

radunk őseink hitében, nyelvében, szokásiában s tovább kell folytatnunk azt a kultúrmunkát, amelyet ők nem kevés tisztességgel folytattak ezen a földön.

Miért ragaszkodunk iskoláinkhoz? Erre a kérdésre lényegében csak egy feleletet adhatunk: Azért, mert ragaszkodunk az életünkhöz.

Fel kell tennünk azonban azt a kérdést is, vajjon magyarságunk, amely érzi és tudja, hogy kisebbségi életünknek egyik legéletbevágóbb kérdése az iskola-kérdés, eléggé tudatában van-e annak, hogy e kérdés igazi eldöntői, nehézségeinek legközvetlenebb hordozói a tanítók s azért az iskolaügy fontosságára való minden hivatkozás levegőben elhangzott frázis mindaddig, amíg tanítóink egzisztenciális életérdekeinek teljes biztosításáról, egy eljövendő tanítógeneráció neveltetésének lehetővé tételéről nem gondoskodunk? – Jól tudom, hogy iskolafenntartó egyházaink naponként foglalkoznak ezzel a kérdéssel, de az ő minden töprengésük hiábavaló önmélesztődés, ha a közvélemény széles rétegei nem állanak teljes megértéssel, odaadással és áldozatkészséggel amellé a tanítóság mellé, amelynek asztalára a mindennapi kenyeret csak azok teszik s tehetik oda, akik tanítói munkájukat gyermekeik számára igénybeveszik. Ezért kell öntudatossá tenni a lelkekben a tanítói munkának és a tanító személyének igaz megbecsülését. Bizonyos, hogy a népek versenyében csak az a nem-

zet fogja helyét megállani, amelyik művelt, értelmes, iskolázott tömegeket tud beállítani a haladás szolgálatába. Ezért a mi népünk jövőjének megalapozásában is döntő szerepe van s még nagyobb szerepe lesz az iskolának s megbecsülhetetlen jelentősége a tanító, a hivatását öntudatos felelősségérzéssel betöltő tanító munkájának.

E belátásnak el kell hoznia azonban a tanítói állás, a tanítói munka magasabbra való értékelését is. Minél drágábbnak, szentebbnek tartom a gyermekem lelkét, minél jobban szeretném biztosítani jövőjét, annál megbízhatóbbnak, annál tiszteletreméltóbbnak akarom tudni azt a tanítót, akire gyermekem lelkének alakítását, jövőnidője megalapozását bízom. És amint ez az egyes embernél van, úgy kell lennie ennek a népek egyeteménél is. Minél drágább jövője, minél fontosabb kérdés előtte az, hogy történelmi múltjának nagy lelki értékeit, hivatásának kötelezetéseit egy megbízható, értelmes, munkára nevelt, becsületes nemzedék kezébe tegye le, annál komolyabban kell gondoskodnia arról, hogy annak a testületnek, melynek becsületes munkájától függ egy ilyen nemzedék felnevelése, színvonalát magasra emelje, hogy megadja neki azt a tiszteséget, azt az anyagi és erkölcsi megbecsülést, amely kijár nem a személyeknek, de annak az áldott munkának, melyet végeznek.

Megkell vallanunk, hogy ettől, a tanítói munkának teljesen méltó és megfelelő értékelésé tői messze vagyunk.

Azért népünk egyik legelsősorángú feladatának kell lennie a tanítóság életérdekeinek felkarolása, védelme, támogatása. Nemcsak a mi közvéleményünk, hanem az országos közvélemény, nemcsak a mi intéző köreink, de a kormányzó hatalom intézői előtt is világos és kétségbe nem vonható igazsággá kell tennünk annak elismerését, hogy egy állam kultúr-színvonalának igazi fokmérője nem az, hogy mennyit *beszélnek* az iskolakérdés fontosságáról, hanem az, hogy valósággal mennyire becsülik, hogyan értékelik, mennyit *tesznek* azokért, akik tényleg végzik az iskola munkáját, a tanítókért.

Tanítóink, tanáraink azonban mégsem nézék azt, hogy az ő munkájuk értékelése valóban nem áll teljesen megfelelő színvonalon, de mint ragyogó szövétnék, úgy tündököljön lelkük előtt gyönyörű hivatásuk boldogító öntudata s az a felismerés, hogy elsősorban az ő buzgó, lelkiismeretes, alapos munkásságuktól függ, hogy rendre-rendre olyan emberek kerüljenek ki az iskolákból, akik jobban szeretik a tudást s azért jobban is tudják értékelni annak a munkáját, aki tanít.

Nemzetnevelésünk feladatai.

A világon minden munkának, így a nevelés munkájának sikerét is elsősorban az biztosítja, ha világosan megállapított célok irányító szempontja alatt tervszerűen végzik. Ezért szükséges reámutatni azokra a feladatokra, amelyeknek helyes betöltésétől várjuk ama felséges cél elérését, hogy abból az ifjúságból, amely most nyer oktatást a jövő kötelességeinek betöltésére, egy olyan nemzedék kerüljön ki, amely biztos alapot nyújt nemzeti életünk áldott fejlődéséhez.

Ugy hisszük, hogy minden nevelői munkának elsősorban is ezt a célt kell mindenekelőtt hathatósan szolgálnia. Hiszen a nevelői munka a felnőtt nemzedéknek ama természetes törekvéséből nő ki, hogy minden nemzedék gondoskodni kíván arról, hogy legyen ki befejezze feladatát, mert úgy érzi, hogy önmaga erre nem lehet képes és amelyik nemzedék elmulasztja teljesíteni az előrelátó gondoskodásnak ezt a természetes követelményét, az vakmerő könnyelműséggel maga teszi kockára alkotásait. Ha pedig valamikor, akkor most kettőzött figyelemmel kell gondoskodnunk nekünk is arról, hogy jövőnket megbízható kezekbe helyezhessük.

De hát milyen elvek irányítsák a valódi nemzetnevelő munkásságot? – Erre a kérdésre talán senki jobb és nemesebb feleletet nem adott,

mint az a kiváló magyar államférfiú, aki eddig legtöbbet tett a magyar kultúra, a magyar iskolák fejlesztése érdekében, mint – Eötvös József báró.

*

Eötvös felvetette egykor azt a problémát, hogy vajjon micsoda jelekből lehet megállapítani egy népnél a történeti haladást? Három vonást emel ki, melyeknek mértéke szerint könnyen meg lehet állapítani, hogy melyik nép haladottabb a másikinál? Első ilyen ismertető jel szerinte az, hogy *valamely nemzet keretében mennyiben gyarapodott az emberek hatalma a természeti erők felett*. Az a haladottabb nép, amelyik ebben a tekintetben előbbre jutott, jobban fel tudja használni a természet adományait, inkább szolgálatába tudja hajtani a természet erőit. A másik vonás, amit Eötvös harmadik helyen említ, de mi Kármán Mórnak, a kiváló pedagógusnak útmutatását követve második helyen említünk, abban áll, hogy *mennyiben ismeri el és tartja az illető nép tiszteletben az emberi méltóságot, amely alatt sokan éppen azt értik, amit mi szabadságnak, erkölcsi szabadságnak nevezünk*. A társadalmi élet jelenségeit fi gyelemmel kísérő ember előtt világos, hogy ezzel a két jellemvonással Eötvös az emberi munkásságnak két külön körét emeli ki igen élesen. Az egyik kör az anyagi világ feletti uralom,

amely valójában életfeltételét adja meg az embernek, de egyszersmind túl is megy ezen, mert egyúttal a természetnek egész átalakítását is magában foglalja, már pedig ez nem egyéb, mint amit anép *gazdasági életének* nevezünk. A másik vonás, mely az embert megbecsülni tudja, méltóságát tiszteletben tartja, erkölcsi szabadságát mindenkép elismeri, tulajdonképpen a legszebben fejezi ki a *politikai* élet feladatát.

Harmadik jellemvonásként emeli ki Eötvös – második helyen – azt, ami alapján összekötő kapcsolata és segítője is a másik kettőnek. Ezt a jellemvonást abban találja, hogy *mennyire van elterjedve a műveltségnek bizonyos foka a társadalom tagjai között?* Eötvös gondolatait magyarázva, igen helyesen állapítja meg Kármán Mór, hogy az Eötvös által kívánt műveltség alatt nem érthetünk egyebet, mint az embernek azon sajátosságát, hogy tudatával bír munkásságának, hogy szándékosan végzi történeti életét, hogy nemcsak cselekszik akár gazdasági téren, akár a politikai élet körében ösztönszerűleg, hanem egyúttal értelmes belátással, tudatos elmélkedéssel, szándékosan oldja meg azokat a feladatokat, melyeket maga elé állít.

Ha elfogadjuk az Eötvös által felállított normákat irányadóknak, akkor nem kell egyebet tennünk nemzeti nevelő munkánk feladatainak megállapításánál, mint tényleges állapotainkat,

gazdasági, politikai és kulturális téren e mértékek szerint vizsgálat alá venni, mert e vizsgálat azonnal élénk tárja a teendők egész seregét.

Egyik elsőrangú követelmény tehát az, hogy népünknek az anyagi világ feletti uralmát kiszélesítsük azáltal, hogy a jövő nemzedéket intenzívebb gazdálkodásra, élénkebb ipari munkára, lendületesebb és szélesebb körű kereskedelem folytatására alkalmasabbá tesszük, mert csak így lehet elérni azt a nagy célt, hogy hazánk rendkívül gazdag s eddig meglehetősen kiaknázatlan anyagi erőforrásai népünk haladásának szolgálatába hathatósabb módon felhasználtassanak. Csak egy anyagilag megerősödött nemzedék lehet képes arra, hogy az élet terheit ne csak elhordozza, hanem hatalmas lépésekkel előre is haladjon a kulturális fejlődés útján.

Nézzük, hogy is állunk gazdasági téren jelenleg? Helyzetünkre élénk világot vet az a nyilatkozat, melyet egy német közgazdász hazánk gazdasági viszonyaira nézve tett. Ez a férfiú rámutat arra, hogy népünk aránylag sokkal jobb földjein átlag csak félannyi terméshozadékot tud elérni, mint Németország hasonló területen. A gazdasági munka produktivitására nézve könyve mellékletében levő statisztikai adatokból kitűnik, hogy míg Németország egy hektár földön 24 mm. búza hozadékot ér el, addig ugyanekkora területen a hozadék nálunk legjobb esetben 13 mm.

Más szavakkal és ezt a kijelentést szórói-szóra idézzük – „Németország félakkora búzaföldön sok esztendőben ugyanakkora mennyiséget termel, mint amennyinek termesztéséhez Erdélynek éppen két annyi földre van szüksége.” írónk azt is megállapítja, hogy a jobb hozadék ellenére Németország sokkal kevesebb munkaerő igénybevételével éri el a maga nagyobb eredményét, mint hazánk a kisebbet. Mi itt a teendő? Egyfelől hathatós és gyökeres reformpolitikával elhárítani a szabad fejlődés útjából a gátló jelenségeket, ez a politikusok feladata, másfelől pedig öntudatos, munkás, művelt nemzedék által biztosítani lekötött erőink sokkal intenzivebb kihasználását és ez már a nemzetnevelésnek képezi komoly és el nem odázható feladatát. Joggal állíthatjuk, hogy csak ez utóbbi feladat helyes betöltése biztosítja a legkitűnőbb birtokpolitikának is sikerét. Erre nézve igen alapos bizonyíték az, hogy se a telepítési, se semmi más fajta mentő akció nem vezetett a kívánt sikerre Erdélyben pl. azért, mert ezeknek a vállalkozásoknak az volt a közös jellemvonása, hogy a köznek feladata visszaszerezni azt, amit az egyes elveszített, már pedig mindaddig, míg az egyént komolyan rá nem nevelik arra, hogy nagy célok nemes átértésével igazán tudjon élni a reábízott javak kái, addig azon, aki magán segíteni nem tud és nem is akar, más sem tudhat segíteni. Az iskolák

munkáját tehát abban az irányban kell kiegészíteni, hogy az iskola, a legalsóbb fokú iskola is, ne csak bizonyos ismereteknek gépies elsajátítására törekedjék, hanem meg is tanítsa, vagy legalább megmutatni igyekezzék, hogy a tanuló ifjúság abban az életkörben, melybe mint hivatástbetöltő ember kikerül, miképp tudja saját boldogulása érdekében felhasználni nyert ismereteit. Hogy éppen a most fejtegetett kérdéseknél maradjunk, a jól szervezett gazdasági szakiskoláknak egész hálózatával kell bevonni az országot, amelyekben komoly tanítói munka adjon felvilágosítást arról, hogy mi is az a többtermelés és hogy ennek biztosítása micsoda előnyt jelent az egyénre és a közre?

Valamint a földmivelésnél, ugyanolyan a helyzet az ipar és kereskedelemnél is. Leszögezzük itt is egy neves gazdasági írónak statisztikai adatokkal igazolt megállapítását. „Általában azt mondhatjuk, hogy Németország negyven évvel ezelőtt volt ott az ipar- és mezőgazdaság terén, ahol van ma Erdély.” Ezt az állapotot kell itt is megváltoztatnunk. Ami a politikára tartozik, azt itt is mellőzzük. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy e tekintetben is népünknek elsőrangú érdeke, hogy ifjúságunkat egyre nagyobb mértékben tereljük a nemzet erőgyarapodására végtelenül fontos ipari és kereskedelmi pályákra. Fel kell

világosítani az ország népét, hogy a nemzeti erők menthetetlen elsovadására vezet az, ha egyre nagyobb mértékben szaporodik az eltartott hivatalnok intelligencia, ahelyett, hogy a nemzeti termelést fokozó produktív munkaerők száma növekednék. Rá kell mutatnunk arra a másik káros jelenségre is, melyet egyik kiváló erdélyi politikusunk a következőképp jellemez: Az iparos és kereskedő osztálynál az állandóság hiánya az, ami leginkább rombolja az iparos és kereskedő családokat, mert nem teszik e pályát családjuk több generációjának tartós életrendjévé s az iparos és kereskedő nemhogy a maga fiára hagyná műhelyét, boltját, üzletét s ennek további felvirágoztatására biztatná, hanem csupa diplomás embert farag belőle és a legtöbb esetben eltemeti valamilyes hivatalba, ahelyett, hogy munkaerejét az ipar és kereskedelem javára értékesítené. Pedig hiszen a Krupp-féle acélművek világraszóló példájából is megtanulhatnók, hogy egy kis falusi fegyverkovács műhelye és öntudatos munkája magva lehetett a világ leghatalmasabb vállalatainak és munkás jóléti intézményeinek is. Az iskolák tanítási rendjébe itt is, kiváltképpen a középfokú iskoláknál, arra lenne szükség, hogy az ifjúság érdeklődését maguk a nevelők is egyik-másik kérdésnél reátereljék a gyakorlati életfeladatokra s felébresszék a tanulóknál a megbecsülést, az arra hajlamosakban a kedvet, a gyakorlati életpályák iránt.

A népek kulturális fejlettségének második mértéke Eötvös szerint az, hogy az egyes népek körében mennyire becsülik az emberi méltóságot, szóval mennyire van áthatva valamely népnek minden egyes tagja attól az öntudattól, hogy az egyesnek minden anyagi és erkölcsi értékeit bele kell állítania a köznek szolgálatába, mert csak ez a szolgálat viszi be az egyes ember életébe az igazi tartalmat, valódi céltudatosságot, erkölcsi méltóságot. Amit e gondolat óhajt érvényre juttatni, azt leghelyesebben úgy lehet elérni, ha a nevelés komolyan és céltudatosan törekszik arra, hogy valóban öntudatos állampolgárokat neveljen a társadalomnak. Az igazi nemzetnevelésnek második alapvető feladata az kell azért, hogy legyen, hogy a nemzet jövődő polgárait úgy igyekezzék felnevelni és beállítani a közélet munka mezejére, hogy e polgárok tudatosan, közvetve vagy közvetlenül a konkrét alkotmányos államot, melyben élnek, az erkölcsi közösség végtelenül messzi ideáljához mindig közelebb vinni törekedjenek.

Nos hát hogy állunk ebben a tekintetben? Úgy, hogy egyenesen megdöbbentő a magyar társadalom szervezetlensége, öntudatlansága. Emlékezzünk csak vissza. A háború előtt egyfelől a korrupció, másfelől a felelősségnélküli demagógia odasodorta népünket, hogy a magyarság egymást gyűlölő pártokra szaggatva, ellenségként állott Szemben egymással. Intelligenciánk széles réte-

gei a felszínes internacionalizmus sekélyes jel-
szavától elkapatva, elfeledkeztek arról az elemi
igazságról, hogy minden nép külön egyéniség,
mely a maga megadott egyénisége szerint fej-
leszti tovább az emberi kultúrát s így minden
nép egyenesen létjogosultságáról mond le, ha a
nemzeti múlt szilárd alapjait kirúgja lába alól
és így történelmi multunk s ebből folyó különle-
ges hivatásunk iránti teljes érzéketlenséggel még
a jobb rész is valósággal értetlenül állott szemben
azokkal a feladatokkal, melyeknek betöltése a
magyar állampolgárra vár. És még rosszabb volt
a helyzet a széles tömegeknél, ami természetes
is, ha meggondoljuk, hogy e széles rétegek évti-
zedeken át nélkülözték az intelligenciának szerető
és ami fő dolog, önzetlen érdeklődésből fakadó
politikai irányítását. Hiszen évtizedeken át a
nemzet politikusainak nagy része csak kétféle
eszközt ismert a népnek a politikai életben nél-
külözhetetlen befolyása megnyerésére, egyfe-
lől a megvesztegetést, másfelől a népszenvedel-
meket vakmerően felkorbácsoló, tartalmatlan,
de hangzatos frázisokkal telt demagógiát. Cso-
da-e azután, ha a nép a megvesztegetésben rejlő
lebecsülését megutálva, a nagyhangú szólamok-
ból kiábrándulva, egyre teljesebb közönnyel for-
dult el minden közügytől, azt tartva, hogy az
úgy sem egyéb, mint az „urak huncfutsága?”
Feltétlenül gondoskodnunk kell, hogy

közéletünkbe több igazságot, becsületességet, szervezettséget vigyünk be s reáneveljük a nemzet polgárait arra, hogy a legnagyobb komolysággal és lelkiismeretességgel, öntudatos belátással tudjanak állást foglalni a közélet kérdéseiben. Ez a követelmény természetesen magában foglalja iskolaügyünk minél intenzivebb fejlesztését is. Kétségtelen ugyanis, hogy az analfabéták műveletlen tömegével ezt a nagy célt még csak megközelíteni sem lehet. „Közintelligencia – mondotta Széchenyi – az egyedüli, valóságos erő; ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs s azt a lehető legnagyobb magasságra fejleszteni legszentebb hazafiúi kötelességünk.” E kötelesség betöltése nélkül a népjogok kiterjesztése se segít. Népiskolák, széleskörű szabadoktatói tevékenység, helyes politikai irányítás, ime ezekre van szükségünk, ha népünk széles rétegeit állampolgári feladatuk helyes betöltésére képessé tenni akarjuk.

Ezen feladat betöltésére azonban csak öntudatos nemzeti szellemben nevelt intelligencia képes. Ifjúságunk nevelésébe bele kell vinni ezt az öntudatos nemzeti szellemet, mely az állampolgári feladatok komoly betöltésére szükséges tudást úgy áthatja, hogy az iskolákból kikerült ifjú tudatával bír annak, hogy mit jelent ma Romániában művelt magyar emberként élni és ennek megfelelő hivatást betölteni? Egészen bizo-

nyos, hogy az ilyen szellemben felnőtt intelligenciára nyugodtan lehet bízni népünk sorsának irányítását. Gyakorlatibbá és öntudatosabbá tenni az iskolát, ez az igazi nemzetnevelés követelménye.

Ifjak és leányok.

*„Minden tiszta a tisztáknak,
de a meg fertőzötteknek és hi-
tetleneknek semmi sem tiszta,
hanem megfertőztetett azok-
nak mind elméjük. mind lelki-
ismeretök.”*

Egy alapjában ritkán tárgyalt, de rendkívül fontos kérdéstről szeretnék pár egyszerű gondolatot elmondani. Arról a mindig időszerű kérdéstről kívánok elmélkedni, hogy milyen érzések és gondolatok irányítsák az ifjú magatartását leányismerőseivel szemben s viszont, micsoda érzések és elhatározások vezessék a leányok magatartását a fiatalemberekkel szemben? Ezen kölcsönös magatartás alapgondolatát én az Apostol idézett kijelentésében látom. Ifjak és leányok egymással szemben való magatartásának irányí-

tója nem lehet más, mint a tisztaság, egymásnak hátsó gondolatok nélküli, őszinte megbecsülése. Ezt a tisztaságot az ifjakra nézve az igazi *nőtiszteletben*, a leányokra nézve a női méltóságot megbecsülő *szemérmetségben* találom meg.

Az igazi, nemes gondolkozású férfi tisztelettel viseltetik a nővel szemben, mert minden egyébtől eltekintve tiszteli a nőben azt a magasabb elhivatást, melyet a nő részére az isteni gondviselés kijelölt. Mi ez a hivatás? Ismerjük a nagy magyar írónak, Madáchnak, nagyszerű munkáját, az „Ember tragédiájá”-t. Emlékezünk annak végső jelenetére. Mikor Ádám mindenből kiábrándulva, a halálban akar menedéket keresni, kétségbeesésében ez az égi szó emeli fel: „Ember, küzdj és bízva bízzál.” Azonban bár egy pillanatra az égi szó által visszanyeri megnyugvását, reménységét, a következő percben mégis félve, aggódva kérdi az Úrtól:

*De óh Uram, ki fog feltartani,
Hogy megmaradjak a helyes úton?*

Az Úr így felel a csüggeteg Ádámnak:

*– Egy szózat zeng feléd
Szüntelenül, mely visszaint s emel,
Csak azt kövesd! S ha tettdús életed
Zajában elnémul az égi szó,*

*A gyöngye nő tisztább lelkülete
Az érdekek mocskától távolabb
Meghallja azt és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.*

Íme az igazi, nemes nők hivatása az, hogy ápolói legyenek a hitnek, a lelkeket nemesítő, tiszta szeretetnek. Kik töltik be ezt a hivatást? Az édesanyák, kik nemes jószággal gyermekeik ágya fölé hajolnak s miként Arany János oly szépen írja, gyermekeik fülébe susogják a szent intelmet: „Kis kacsoíd összetéve szépen, imádkozzál édes gyermekem.” A hitvesek, kik férjük mellett állva segítik az élet nehéz gondjával tusakodó férjet a terhek elhordozásában. Egy háborúból haza került férfiú beszélt el, hogy mint ragadta őt ki a kétségbeesés fojtogató karjaiból feleségének hűsége, hite. Egy szerencsétlen vállalatban egész vagyonát elveszítette. „Mindenki elhagyott – tört ki otthon a kétségbeesés jajkiáltásával – nincs más megoldás számomra, mint a halál.” „Mindenki elhagyott?!” – szólalt meg fájdalmas szemrehányással felesége. „Én nem hagytalak el, *melletted* vagyok és *felettünk* van az Isten.” Ez a szó kiragadta a férjet kétségbeeséséből s visszaadta az életnek és hivatásának. A közéletben is ennek a magasabb eszményiségnek és szeretetnek ápolói lehetnek az igazi nők. Feljegyezték, hogy mikor a hadüzenet felett sza-

vaztak a világháború alatt Washingtonban, a képviselőházban, az egyik képviselő, reá kerül-
vén a sor, nem tudta leadni szavazatát. Látva az
emberiségre szakadt nyomorúság végtelen nagy-
ságát, sírva fakadt. Ez a könnyekkel szavazó
képviselő miss Rankin volt, az egyetlen nőkép-
viselő.

Minden komoly és igazi férfiú a nőben, min-
den nőben, ezt a gyöngéd, szerető, jóságra, tiszt-
taságra hivatott finom lelket s az ebből folyó
hivatást tiszteli. Ez a tisztelet az igazi varázsa a
komoly férfiak nőkkel szemben tanúsított
magatartásának. A tisztelet a jellemzője e maga-
tartásának, mert minden nemesebb érzésű férfiú
tudja, mit köszönhet életében a nőnek, elsősor-
ban édes anyjának.

Petőfi, a lánglelkű költő: „Megálmodám
anyám” című megkapó költeményében gyö-
nyörű emlékoszlopot állít egyszerű édesanyjá-
nak, aki akkor, amikor a költő merész álmait
csak gunyakacaj kíséri, szeretettel biztatgatja
nagy álmai valószínűsítésére. A mi néhai erdélyi re-
formátus püspökünk, Kenessey Béla, püspök-
ké választásának napján alig várta, hogy vége
legyen a hivatalos üdvözléseknek, sietve rohant
édes anyjához. Öreg, őszhajú, meghajlott vállú,
könnyes szemű anyja előtt alázatosan meghajolt
s anyjának kezet csókolva, boldogan szólott:
„Íme anyám, a Te püspök fiad.” Élete minden

sikerét, a részül jutott legnagyobb elismerést boldogan, alázatosan helyezte anyja lábai elé, mert tudta, hogy ezen a világon Isten után mégis csak a legtöbbet édes anyjának köszönhet.

így, ilyen tisztelet tölti be az igaz férfi szívet a nővel szemben, akiben nagy hivatás hordozóját látja. De az a komoly férfi, aki tiszteli édes anyját, nővérét, hitvesét s soha senkitől el nem túrné, hogy bárki részéről is gyalázat érje őket, tisztelet minden nőt, mert tudja, hogy minden nő Valakinek édes anyja. Valaki édes anyjának féltve őrzött kincse, szemefénye, Valakinek nővére, hitvese s éppen azért magatartásában követi az evangéliumi tanácsot: „Amit akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal.” (Máté VII. 12.)

Azonban a leányoknak sem szabad szem elől téveszteniük a nagyon egyszerű megfontolást. Csak az a nő tudja megtartani a maga számára ezt a lovagias tiszteletadást, amely joggal kijár minden igazi nőnek, aki maga is gondosan megbecsüli azt a méltóságot, amit abban adott számára a Gondviselés, hogy nővé teremtette. A Gondviselés egy hűséges tanácsadót adott minden női lélekbe, mely híven megmondja, mit kell cselekednie, hogy méltósága megőriztessék. Ez a női lélekben különösebben kifejlett szemérem érzés. Ez mindig biztosan megmondja, hogy mit engedhet meg magának s mitől kell távortartania ma-

gát annak a leánynak, aki nem akarja könnyelműen kockára tenni jó hírnevét, tisztességét. „Nincs szánalmasabb valami a világon – mondotta Jókai – mint egy olyan nő, aki megtudta magát utáltatni.” Ettől s az ilyen nők társaságától őrizkedni kell, mint a tüztől.

„A tisztának minden tiszta, de a megfertőzötteknek és hitetleneknek semmi sem tiszta.” A tiszta lelkű és komoly gondolkozású, illedelmes ifjoknak és leányoknak társalgása kölcsönös áldással jár, mert különböző egyéniségük, jellemük kölcsönösen csiszolja, nemesíti s egymás értékeinek minél derekasabb felszínre hozására sarkalja őket. A megfertőzött, hitetlen lelkűek azonban ezen nemes együttműködést kacérsággal, frivolsággal tiszteletlenséggel tönkreteszik, éppen azért régi és igaz apostoli intelem az, hogy az igazság, a tisztaság, a becsület gyermekeinek semmi közösségük sem lehet a léhaság, a szemérmetlen ledérség, a tisztátalanság, a bűn gyermekeivel.

Családalapítás.

– *Lhotzky: A házasság könyvéből.* –

Egy kiváló német író, aki nagyon sokat és alaposan foglalkozik a társadalmi viszonyok

megjavításának kérdésével, szép és tanulságos könyvet írt a házasságról. E tartalmas könyvben okos belátással világít reá a házassággal kapcsolatos sok olyan kérdésre, mely kérdésekkel való behatóbb foglalkozásra, felettük való elmélkedésre bizony nálunk is nagy szükség van. Úgy vélem azért, hogy hasznos munkát végzek, családalapítás egy pár ilyen komoly kérdését ilha e jónevű írónak véleményét ismertetem a letően. Nézzük elsősorban, hogy mit felel Lhotzky, így hívják a férfiút, kinek könyvét említjük, arra a kérdésre, hogy ki és mikor házasodjék?

Ki házasodjék?

Legjobb, – írja – ha csak a férfiak házasodnak és a nők férjhez mennek. Így kell maradnia ennek mindenkor. Így akarja a természet és a természet szava Isten szava.

Viszont a férfiúnak az a kötelessége, hogy csak akkor nősüljön, ha komolyan családi életet akar élni és a családalapításhoz megvan a szükséges testi-lelki egészsége és anyagi ereje. Tehát csak testi és gazdasági érettségének idején alapítson családot a férfi. A családalapítás által az életnek új korszaka kezdődik. Az ifjúság idején körülrajongják egymást a nemek. Megtanulják könnyű szórakozás közben egymást ismerni és értékelni. De azután eljön a komoly döntés ideje is.

A férfiú belátásának teljes komolysága szükséges ahhoz, hogy egy férfiú se provokálja ezt a döntést addig, amíg lépéséért teljes felelősséget hordozni nem képes. A leány legtöbbszörre nem tudja kérésének viszonyait kellően áttekinteni és megítélni. Megnyerni és lekötni akarni pedig egy leányt azelőtt, mielőtt a kérő életviszonyai rendezettek, a legmegvetendőbb könnyelműség, öregedő jegyeseknél alig van valami szánalmasabb látvány.

Az ifjúság játszadozásának is megvan a maga szerepe és joga. De a játék után éppen úgy jogához kell jutnia az élet komolyságának is és az ember joggal várja el elsősorban a férfitól, hogy az élet ezen komoly felfogásának elhatározásában megfelelő tért engedjen. Elvárhatni azt is, hogy minden férfi maga keressen magának olyan társat, amelyenre szüksége van. Nincs nyomorultabb dolog annál, mintha összekeresik a világot azért, hogy egy férfi számára feleséget találjanak.

Vannak ugyan emberek, akiknek valósággal szenvedélyük, hogy az egész világot összeházasítsák egymással. Úgy a leányok, mint a férfiak körül egész sereg áll ott mindkét nembeli boszorkányokból, akik házassági lehetőségeiket mérlegelik és szentségtelen érzülettel játszanak az ifjak egész életét elhatározó ezen legnagyobb kérdéssel.

Sok kiégett, eltévesztett élet igyekszik azáltal tartalmat adni életének, hogy a virágzó ifjúságot körülveszi, hálóba keríti és szerelmi viszonyt alapít. És e machinációknak árát aztán az ifjúság fizeti meg.

A házassági alkalmasszerzés az ilyen dolgokkal foglalkozók lelki szegénységére vall. Komoly emberek sokkal jobban át vannak hatva a házasságnak, a családi életnek szentségétől, sokkal jobban átérzik a felelősség súlyát, hogy sem ilyenekre vállalkoznának s inkább igyekeznek a házasulandó ifjakat a hirtelen elhatározástól óvni, mint arra biztatni. Komoly emberek inkább törekednek meglassítani, mérlegelni és nem siettetni az olyan fontos lépést, mely hivatva van egy egész életet boldogítani, vagy tönkretenni.

A férfi az, akinek komolyan meg kell fontolnia, hogy mit akar, mikor társat keres egy életre magának? De kit keressen? Csak az *embert* a nőben. Az ember lényege pedig nem csupán tulajdonságainak vagy kinézésének összességéből áll, hanem az ember lényegét az a másik *én*, az a benső, lelki szellem-erkölcsi minőség alkotja, mely az ember jellemét teszi. Ez az *ember* az emberben és csak az éli túl az idők változásait, minden egyéb csak ruha, csak külsőség és elmúlik, változik az idővel.

Aki az embert keresi, azt sem pénzeszsák, sem csábító külső nem fogja egykönnyen elragadni.

A férfiúnak legdrágább és legszabadabb kötelessége, hogy hajlékot maga szerezzen magának. De a házat a nő teszi otthonná. És erre csak az a nő képes, aki őt alapjában megérti és mint szabad ember társul a szabad emberhez, vagy kissé filozófikusabban szólva, mint önértéka személyiség csatlakozik az önértékű személyiséghez.

Minden egyéb, amit egy leány testi, gazdasági, széplelki kiváltságokban magával hoz a házasságba, ezen legfőbb követelmény mellett – igaz, nemes, komoly emberi lélek – annyira mellékes, annyira bizonytalan, annyira kitett a sors esélyeinek, hogy éppen nem jöhet irányadó számításba a döntésnél. Csak az embert és az ember értékét – egyedül csak ezt kell mérlegelni e komoly lépésnél.

Aki az emberi értéket akarja feltalálni a nőben és csak ezt keresi, két olyan tévedéstől fog megkíméltetni, mely nagyon sok házaseletet tesz szerencsétlenné: az érdekházasságtól és az úgynevezett szerelmi házasságtól, mely alapjában csak a szeretők egybekelése. Mindkettő csaknem biztos boldogtalanságot hordoz magában. Mert az első – erkölcstelenség, a második ostobaság.

Az érdekházasság.

Van ugyan olyan érdekházasság, melyet már eleve mindkét fél úgy fogott fel és úgy kezelt

mint tiszta üzleti ügyet és amely éppen ezért nem is végződik mindig rosszul. Az ilyen házasság becsületes őszinteségen épült fel és éppen nem lehetetlen, hogy az ilyen őszinte emberek, akik tulajdonképpen semmit sem vártak egymástól, végül is arra a kellemes felfedezésre jutnak, hogy ők mint emberek is értékesek és magukban még nagyobb értéket is képviselnek, mint az évjáradék.

De még az ilyen őszinte beismeréssel megkötött érdekházasság is állandó kísértést hordoz magában.

Mihelyt a nő észreveszi, hogy nem személyének önértéke, hanem csak vagyona miatt vette el a férfi, eltiportnak érzi magát és csalódott nőt birni társul pokol a földön. A gonosztevőknek megérdemelt pokla. Akkor sem marad el egyik félre nézve sem a pokol, ha egy pénzes zsáknak lett áldozata egy fiatal leány. Ez a pokol annál fájdalmasabb, minél nagyobb titokban emészt lángja.

A fontos kérdés.

A második kérdés (az első: beleillesz-e te az én viszonyaimba, képes leszel-e az én házamat vezetni?), melyet sokkal elhatározottabb hidegséggel kell mérlegelni, mint eddig szokásos volt, abban áll, vajjon vállalhatom-e én egykor a fele-

lősséget az én gyermekeim előtt azért, hogy anyjukká választottalak?

Történelmi tény, hogy csak a törvényes házasság az egyetlen alkalom, mely lehetőséget nyújt arra, hogy a férfi egyenrangú utódokat neveljen. Az utódok utáni vágy pedig minden élőlénynek legmélyebb tulajdonsága.

A házasságkötés után nem sok idő múlva az ember maga előtt látja gyermekeit, húsz év múlva ezek a gyermekek mint mindent megértők állanak vele szemben, 30 év múlva pedig igazságos és tekintetnélküli ítéletet mondanak felette. Ha úgy érzi valaki, hogy e kettős ítéletért, mely élesebb mint bármely világi ítékezés, a felelősséget önmaga és gyermekei előtt vállalni tudja, akkor elhatározhatja magát a házasságra. Ha nem, akkor le kell mondania róla, ha még oly nagy is a szerelem. A vakmerő, megfontolás nélküli szerelmesek házassága oktalanság.

Az emberek rendszerint azt gondolják, hogy a házasság csak két ember jólétének, vagy fájdalomának kérdése. De ez nem igaz és ez a fel fogás végzetes tévedést rejt magában. A házasság minden következő nemzedéknek 3-ad és 4-ed izigleni javát, vagy boldogtalanságát határozza meg. Éppen ilyen joggal teheti fel azért a nő is a kérdést kérőjével szemben: Lehet-e ő atyja az én gyermekeimnek?

. Egy felnőtt leánynak általában felvilágosultnak kell lennie. Mindent tudnia kell, ami az anyasághoz tartozik. Elég volt abból a régi jó könnyelműségből, amikor leányokat adtak férjhez úgy, hogy távolról sem volt semmi sejtelmük a nemek viszonyáról. Jó, hogy az új kor egyre inkább jobb és helyesebb felfogásnak enged helyet. A második kérdés legtöbbszörre elsősorban egészségügyi kérdés. Aki gyermeknek akar atyja vagy anyja lenni, annak tisztában kell lennie azzal, vajjon egészséges utódok származhatnak-e tőle? Ezért kívánatos, hogy egyetlen házasság se köttessék meg anélkül, hogy mindkét részről előbb az orvost meg ne kérdeznék!

Ha a leány szüleinek nagyon nehéz ilyen kényes kérdéstről beszélgetést kezdeni s ilyen fajta kívánságot kinyilvánítani, jó alkalmat teremtetni a figyelemnek e kérdésre való tereléséhez az, ha a szülők leendő vejüknek azt az indítványt teszik, hogy kössön életbiztosítást és engedje meg, hogy az orvosi leletbe beletekintsenek. A férfinak könnyebb betekintést szerezni a leány családi viszonyaiba. Természetesen ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy az életbiztosítási ítéletmondástól kell függővé tenni a házasságot, csak azt, hogy ez a kérdés jó alkalmul szolgál arra, hogy a beszélgetést erre a komoly dologra tereljük.

A mai embernek sok adatott, tehát sokat is lehet tőle kívánni. Megkívánhatja az ember azt, hogy lemondjon egy házasságról, mely az említett két kérdés próbája előtt meg nem állhat. Az állam nem állíthat fel ilyen kérdéseket. Helyes. De annál élesebben kell feltennie az ilyen kérdéseket az egyesek lelkiismerete. A lelkiismeret szavától soha sem fogunk megszabadulni, ellenkezőleg annak szava annál érzékenyebb kell hogy legyen, minél előbbre halad az emberiség.

Ez a két kérdés oly tiszta és oly egyszerű, hogy minden mai ember megérti, ha azt hangoztatjuk, hogy ezeknek kell okvetlen eldönteniük a jegyesség előtt. Ha ezekre a kérdésekre megnyugtató feleletet találtunk, akkor kezdődhetik a jegyesség ideje.

Mennyi ideig tartson a jegyesség?

A jegyesség idejénél az a fő dolog, hogy oly rövid időre szabassék, aminőre csak lehetséges. Alig van ennél nehezebb idő az életben, mert ez a végtelen, állandó sóvárgásnak, nélkülözésnek ideje. És ez a vágyakozás, nyugtalan sóvárgás rendkívül károsan hat az ember testi-lelki életére.

Mi miatt nyúlik el legtöbbször a jegyesség ideje? Sokan nem tudnak megőszülni azért, mivel még nincs megfelelő állásuk. Igen, de akkor jegyet se kell váltani. Helytelen dolog, hogy a

férfi azelőtt kérjen meg egy leányt, mielőtt joga lenne vállalni feleségnek, családnak eltartását.

Sok fiatal ember azt mondja, hogy ő híveben tud dolgozni és jobban meg tud állani a kísértésekkel szemben a menyasszonyához kapcsolódó szeretet által.

Ha olyan gyávák vagytok, hogy ti magatokra nem vagytok képesek megállani az életben, melyik leány bízhatja jövőjét nyugodtan reátok? Egyszer nektek magatoknak kell majd vezetni, oltalmazni társatokat, hogyan lesztek ti képesek arra, ha vezető leánykéz nélkül nem tudtok megállani az életben? És akit a kísértésektől a menyasszonyra való gondolás őriz meg, az rendszerint nem lesz képes a felesége által megőriztetni magát. Az idő előtti eljegyzéssel csak magatokra gondoltok. Nem, senkinek sincs joga egy leányt a maga számára lekötni akarni addig, amíg nem jött el az alkalmas idő nősülésére. Az ilyen ember csak magára gondol. Szeretni pedig annyit jelent, mint a más javát keresni. A leánynak meg kell hagyni szabadságát arra, hogy férjhez mehessen ahoz és akkor, amikor akar. Igazságtalanság idő előtt megfosztani ettől a természetes jogától.

És ne feledjünk el még egyet. Ritkán jelent szerencsét az, ha létre jön egy ilyen házasság, de csaknem soha sem származik szerencsétlenség abból, ha elmarad.

A családi élet ellensége.

A tiszta családi élet egyik legnagyobb ellenségéről, az alkoholkérdésről, óhajtók elmélkedni. Mindenekelőtt legyen szabad pár szóval megvilágítanom, hogy miért választottam értekezésem tárgyául ezt a tételt. Külföldi tanulmányutam alkalmával terelődött figyelmem e kérdésre. Jenában történt, hogy az utcán egy kis füzetet osztogattak s így hozzám is került egy, melyben felhívnak mindeneket az alkoholpusztításai ellen való küzdelemre. E kis füzetben meg voltak jelölve azon művek is, melyek e fontos kérdésben útbaigazítást nyújtanak. Ilyenek: Dr. Wurster Pál tübingai tanárnak füzete, mely az alkoholelleses mozgalom történetét ismerteti. Bader svájci lelkésznek az „Alkoholkérdés és lelkigondozás”, Zentgrafnak: „Alkohol és családi élet”, Demme orvosnak: „Alkohol és gyermek”, Dr. Kraepelin: „Alkohol és ifjúság”, stb. művei. Elhatároztam, hogy foglalkozni fogok e kérdéssel, amely utóvégre is a legideálisabb célért, a nép erkölcsi megújításáért küzd s megszereztem a tájékozáshoz szükséges munkákat.

E célomban még jobban megerősítettek Svájcban szerzett tapasztalataim, mert itt láttam, hogy mennyire áldásos, a nép testi, lelki megújítására nézve mily kiválóan nagy jelentőségű ez a mozgalom, amely itt már hatalmas intézménye-

ket állított szolgálatába. Ezek a jelenségek tisztáztak előttem egy fontos tételt, amelynek igazságában addig sem kételkedtem, de amely még tisztább világosságban ragyogott fel lelkem előtt ezekben a kultúra tekintetében sokkal előttünk járó országokban, melyek szociális téren már sok olyan eredményt vívtak ki, amelyek az általános népjólétet a tömegek gazdasági megerősödését, kulturális előhaladását biztosítják. És ez igazság azon meggyőződés, *hogy a magán- és közélet tökéletesbülése elsősorban az erkölcsiség, a lélek tökéletesbülésétől függ s a gazdasági és politikai rendszer változtatása is csak úgy vezet a boldogulás útján biztosan előre, ha az új helyzet új embereket képes teremteni.* Ez igazság belátása eredményezi azt, hogy éppen azon országok, amelyek gazdasági és politikai téren előrehaladtak, ma már mind teljesebb erővel törnek azon feladat betöltésére, hogy a nép erkölcsi színvonalát is megfelelően emeljék, mert tudják, hogy a megfeszített erővel létre hozott gazdasági és politikai eredmények elkallódnak egy erkölcsi erőben gyenge nemzedék kezében. Ezért van az, hogy éppen az előrehaladottabb országokban legerősebbek az ilyen mozgalmak is, mint pl. az antialkoholista mozgalom, mely a nép testi és lelki egészségét annyira megtámadó alkohol pusztításai ellen küzd. Erre nézve elég hivatkoznunk Wurster professzornak már említett munkájára, amely

felvilágosít arról, hogy a kultúra tekintetében előrehaladott országokban már milyen eredményeket mutat fel ez a küzdelem.

Eszerint Északamerika hivatalos álláspontja az abstinencia. Angliában a népességnek $\frac{1}{3}$ része abstinens. Különösen jellemző, hogy Angliában a szervezett munkásoknak legnagyobb része híve a mozgalomnak. És a képviselők 25 százaléka szintén e mozgalom vezetői közé tartozik. Németországban most tör nagyobb előhaladásra ez a mozgalom. E tények élénken bizonyítják, hogy nincs ország, mely szociális előhaladása biztosítása érdekében ne tartaná szükségesnek az alkohol káros hatásai ellen szervezett erővel küzdeni. Ezek az elgondolások elegendők arra, hogy mi is foglalkozunk a kérdéssel. De már ideje, hogy tulajdonképpen tárgyam kifejtésére térjek. Előadásom világosságának megóvása érdekében, hadd jelöljem meg fejtegetésem menetét. Szólani fogok először az alkohol hatásáról az egyéni és családi életre, azután igyekszem megfejtését adni annak, mi az oka mégis, hogy az alkohol annyira elterjedt s élvezetéhez annyira ragaszkodnak az emberek s végül utalni kívánok arra, hogy micsoda előfeltételektől függ az ellene való sikeres küzdelem?

Az alkohol kultuszával találkozunk mindeütt. Ha az első benyomás után ítélünk, szinte

egészen magától értetődőnek látszik, hogy a sör- és borivás szokása különösen a férfiaság fogalmától majdnem elválaszthatatlan, az alkoholélvezet a felnőtteknek szinte nélkülözhetetlen élet-szükségletéhez tartozik.

Egyetlen szükséglet sincs, melynek kielégítéséről – nagyvárosban épp úgy, mint falun – oly bőségesen lenne gondoskodva, mint az alkohol szükségletéről. És mivel az egész népelet ennyire átjárja az alkoholizmus szokása, innen a kedvező ítélet vele szemben. De hogy e kérdésről helyes álláspontot alkothassunk, szükséges a kérdést az ellenkező állásponttól is megvilágítani. Rövid utánnagondolás után azonnal észre fogjuk venni, hogy az alkohol élvezete épp azon tulajdonságokat támadja meg, melyeket teljes joggal minden időben, minden népek, mint a legtisztább férfiúi tulajdonságokat dicsőítettek: a gondolkodás tisztaságát, az önuralmat, akaratszilárdságot, tetterőt. – Akit a mindennapi életnek tapasztalata még nem győz meg teljesen ez igazságról, az utána nézhet azon eredményeknek, melyek elmondják, hogy a szellemi teljesítő képességet illetőleg, milyen befolyást gyakorol az emberre a viszonylag csekély alkohol élvezet is. Ilyen kísérletek, melyeket nagy számban, a tudomány finom eszközeivel hajtottak végre, kétségbevonhatatlanul bizonyítják, hogy az alkoholélv ezét aránylag gyorsan az érzéki benyomások felfogásának

megnehezédését, a gondolatmenet ellaposodását, meglassulását, az emlékezet éberségének lanyhulását hozza magával s végre oly belső izgalmat eredményez, amely az önuralmat, az akaratszilárdságot szétöri s meggondolatlan, ösztönszerű cselekedetek végrehajtására indít.

Úgy hiszem, hogy e tényekből, melyeket úgy a tudományos kutatás, mint a mindennapi élet tapasztalatai egyformán igazolnak, csak egy következtetést vonhatunk le, azt t. i., hogy az alkohol az emberben éppen azokat a képességeket támadja meg, melyek lényének legjobb és legértékesebb elemeit alkotják.

Az alkohol káros hatását még fokozza az, hogy az alkohol hatása nem marad ki, ha a mámor csendesebben, vagy viharosabban elmúlik. Az alkoholélvezet szokásaiban azért nagy veszély rejlik, mely különösen a kevesebb élettapasztalattal bíró ifjúságot könnyen az elzüllesztés veszedelmének teszi ki. Bizonyára, csaknem kivétel nélkül mindnyájan, ha tanuló társainkra visszagondolunk, névszerint is megtudunk egyeseket nevezni, akik kitűnő barátok voltak, de lépcsőről-lépésre mind teljesebben belemerültek a mulatozásba s végül is teljesen tönkrementek. Az oka ennek az, mint említettem, hogy az alkoholnak a hatása éppen nem múlik el, mihelyt valaki mámorát kialudta. Ha az illető tovább, ismételten iszik, kifejlődik az alkohol-

nak azon állandó hatása, mely lassankint az iszákosságnak testi és lelki erőket egyaránt tönkretévő végzetes sinlődésébe vezet. A legközvetlenebb hatás az, hogy a munka nem megy. Az ifjúkornak aranyszaka mámorba fullad s az egészség, erő értelmetlen módon elfecséreltetik. Megragadó, mikor például Bismarck leveleiben arról panaszkodik, hogy ifjúkorának gazdag ajándékait rest tétlenségben, mulatozásban fecsérelte el. Fájdalom, nem mindenki Bismarck, hogy e veszélyeket idejében feltudja ismerni.

Irtózatos a lejtő, melyre rálép az, aki az alkoholizmusnak rabja lesz. Kiszámíthatatlanok a veszélyek, melyek közé belesodródhatik az alkohol veszedelmes hatása által az ember. Gondoljunk csak el, hogy az alkoholélvezetnek gyönyöreit sokszor mily drágán fizetik meg. Ritkán maradnak meg a szánandó áldozatok csak a fegyelmetlen éneklésnél, lármánál, helytelenségnél, mely a rendőrséggel hozza ellentétbe őket, de bizony gyakran megtörténik, hogy az izgalommal járó ingerlékenység tettlegességre, bántalmazásokra, nem egyszer gyilkosságra ragadja az alkohol szerencsétlen rabját, ki nem ura tettének. Ismeretes, hogy a véres bűneseteknek legnagyobb része vasárnap, vagy ünnepnapokon játszódik le. Dr. Kraepelin azt mondja: *„Magam is bizonyítani tudom, hogy például 1908-ban Baden északi harmadában 21 haláleset*

és 54 súlyos megsebesülés egyedül az alkohol által állott elő.” Tessék figyelemmel kíséreni a bűnesetek statisztikáját és megfigyelni, hogy milyen szerepet játszik azoknál az alkohol. A szomorú tapasztalatoknak egész sorozata tesz bizonyosságot, mily óriási az az erkölcsi pusztítás, melyet az alkohol gyakorol. Ennek méreteiről élénk felvilágosítást ad Hoppesnek érdeemes könyve, melyben rendkívüli szorgalommal állította egybe az „Alkohol tényeit.”

De hadd utaljunk a tényekre, melyeket a nép egészségügyének tekintetében az alkohol felmutat. Beigazolt dolog, hogy az örültekházában a betegek 10-30 százaléka az alkoholszenvedélynek lett áldozata. Beigazolt tény az is, hogy az alkohol élvezete meggyengíti az ember ellenálló képességét a betegségekkel szemben, megrövidíti az élettartamot. Ennek bizonyítására legyen szabad idéznem egy svájci tankönyvből egy pár statisztikai adatot: 100 munkás között – akik nem voltak iszákosak – egy meghatározott időtartam alatt 42-szer fordult elő betegségi eset, míg 100 iszákos között ugyanazon idő alatt 120-szor. A betegség amazoknál tartott 1003 napig, az iszákosoknál 2713 napig. Ugyanazon időtartam alatt a nemiszákosoknál előfordult 1 haláleset, az iszákosoknál 3. Baleset az előbbieik között 10, az utóbbiaknál 32.

Még rosszabb az, hogy az alkohol az utódok-

ra is kihat és a gyermekeknek igen nagy része hajlamosságot örököl az epilepsziára, gyenge elméjűségre, iszákosságra stb. Demme orvos bizonyítani tudja, hogy alkoholista családok egy nagyobb körében nem kevesebb, mint 82 gyermek esett az említett bajok áldozatául, míg ugyanazon számú józan életű család gyermekeiből csak 18. „Ebből következtetve nem mondunk sokat – jegyzi meg Demme – ha az alkoholt úgy jelöljük meg, mint népünk elfajulásának egyik legfontosabb okát. S hogy a hatás e tekintetben még nem hatalmasabb, azt csak azon szerencsés körülménynek köszönhetjük, hogy népünknek egyik fele ma még nem alkoholista. Azon a napon, amelyen az asszonyok az alkohol élvezésének területén is kivívják egyenjogúságukat az erősebb nemmel szemben, utódainknak sorsa meg lesz pecsételve.”

De elhagyom az alkohol ezen hatásainak ismertetését s inkább reámutatok az alkoholnak erkölcsi életünk területén, az egyén és család életére gyakorolt rontó hatásának eredményeire. E tekintetben az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy az alkohol mértéktelen élvezetének első következménye mindig a munkakedv elvesztése, a henyeségre való hajlandóság. Az alkoholista lassan-lassan elveszti érzékét az illem, az erkölcs követelményei iránt, meg-
lanyhul kötelesség érzete, kialszik szívéből

a neje és gyermekei iránt való szeretet, a lelkesedés, a tetterő. Rendetlen lesz külsejében, hanyag a munkában, közönyös hozzá tartozóival szemben és mindig mélyebben süllyed valami tompa erkölcstelenségbe, mely odaviszi, hogy alkoholélvezetének kielégítésére minden eszközt jogosnak ismer el.

Ezen erkölcsi romlás miatt természetesen az iszákosnak családja szenved a legtöbbet. Miből áll ugyanis a család? Egészen általánosságban szólva az atya, anya és gyermek vagy gyermekek háromságából. De mi lesz már most abból a családból, amelynek feje iszákos? Ha a férfi semmit, vagy rendetlenül dolgozik, de viszont pénzt veszteget esténként társaival, későn s részegesen megy haza s akkor még az asszonyt, meg a gyermekeket bántalmazza – a családi élet természetesen tönkremegy. Az alkohol ebből kifolyólag a család anyagi és erkölcsi boldogulásának legnagyobb ellensége. Kraepelin mondja: „Ismerek munkásokat, akik 3-3.50 márka napikeresetükből 1-1.50 márkát fordítanak alkoholra, ám bár még feleséget, gyermeket kellene táplálniok, ruházniok, a házat fenntartaniuk. A badeni munkás – dr. Kraepelin szerint – kétszer annyit fordít sörre és pálinkára, mint húsrá.” És utaljunk-e arra a megdöbbentő tényre, hogy nálunk a székelyek között, ugyanilyen, vagy még sokkal rosszabb a helyzet? Így aztán nem csoda,

hogy a népnek egész csoportjai testi és lelki nyomorúságba süllyednek. Szegényházak, melyekben elzüllött iszákosok és családjaik végül is utolsó menedéket találnak, élénken beszélnek e tény mellett.

De a baj és szerencsétlenség, melyet az iszákos okoz, nem áll meg a saját családjának határánál, hanem tovább hat egész nemzedékeken keresztül. Hányszor beigazolódik a bibliai szó: „Megbüntetem az apák bűneit a fiakban harmad és negyed íziglen.”

Oly világosan mutatja ezt annak a családnak példája, melyről a következőkben szeretnék szólni.

1874-ben talált egy amerikai tudós egy new-yorki fogházban hat rokon büntettest. Ez a rokonság felkeltette érdeklődését és kutatni kezdte családfájukat s megismerte a család történetét egész a XVIII-ik század kezdetén élő törzsapáig, aki egy hollandiai vadász és halász, erős alkoholistá volt. Egészében a kutató 7 nemzetséget 709 leszármazottal vezetett le a törzsből. És ezek között 174 prostituált, 18 bordélyháztulajdonos, 12 gyilkos, 65 büntettest. 142 nyert szegényvédelmet, 64 élt szegényházban, 85 szenvedett fájdalmas nemi betegségekben és csaknem az egész notórius alkoholistá volt. És ez a szomorú család belekerült az államnak 75 év alatt 5 millióba, nem számítva, amit a sajnálatraméltó emberek maguk elittek.

Nos, mondhatjuk erre: ez egy kivételes eset. Jó, de bizonyos, hogy nem csaló tükör ez, melyből tisztán látjuk, hogy micsoda veszedelmeket hordoz magában családokra, nemzedékekre nézve ez a szenvedély.

De vonjuk le a következtetést. Ha tekintetbe vesszük, hogy hány százezer notórius iszákos van és ennek következtében mennyi megromlott családi élet, úgy túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az „alkoholizmus” veszedelmes féreg a nemzet előfájában, mely számtalan családi életnek állandóságát, boldogságát, békességét semmisíti meg, megmérgezi a gyermeki lelket, a serdülő nemzedéket satnyává teszi, veszedelmes ellenség, amely a nép egészségét, jóllétét, erkölcsösségét megrongálja, karakterét meggyöngíti.

Megállapítjuk azonban azt is, hogy alapjában mindaz, amit itt kissé hosszadalmasan elmondtam, nem ismeretlen az emberek előtt. Miért ragaszkodik az ember mégis az alkohol élvezéséhez? Csak egyetlen ellenvetést emelek ki, mert alapjában ebbe csúcsosodik ki az egész. Nincs mindenki úgy berendezve, hogy egy éneklő Dávidot tarthasson, aki elfeledtesse az életnek gondját, baját. Azért iszik a szegény ember, hogy egy-egy órára elfeledje szomorú helyzetét. Sajátságos. Az ember úr akar lenni a nyomorúság felett – és oly költsékezéshez szokik, mely anyagi erejét még inkább kimentí, munkakedvét, kereső ké-

pességét jelentékenyen megkisebbiti. Az ember le akarja győzni az élet szomorúságát s e célból oly szórakozást keres, amely által meghasonlás, harag, elégtelenség vonul be családi életébe. Hogyan segítsünk e jelenségen? Fel kell ébreszteni a lelkek igényét a magasabb örömök iránt, a természeti szépség, a művészi szép, a költészet, a gondolkozás nagy alkotásaiban való gyönyörködni tudás örömei iránt. Megdöbentő, hogy e tekintetben mennyire elmaradt népünk. Nyíltan rá kell mutatnunk e tekintetben a hiányokra. A társadalom sokkal kevésbé gondoskodik az emberi lélek ezee magasabb örömeinek megszerzéséről, mint pl. az alkohol kielégítéséről. Láttam és hallottam olyan községekről, melyeknek iskolája nincs, de hogy fogadója ne legyen – olyat sem nem láttam, de még nem siahtotllgkowdarft akkora város is, mint Kolozsvár, ezzel szemben mennyire szegény a kultúrát terjesztő intézményekben.

A vallásos élet bensőséges gondozása mellett népkönyvtárak, olcsó hangversenyek tartása, dalárda, sport vonhatják el egészségesebb, testetleket építő örömök felé a tömeget.

És még csak egy ellenvetést. Sokan állítják, hogy a munkaerő fokozására alkalmas az alkohol élvezete. Erre csak egy példát legyen szabad felhoznom. Az angolok praktikus emberek. Egy napon egy abstinentis nyilvános gyűlést rendezett

egy nagy templomban, hogy igazi felvilágosítást nyújthasson az alkohol valódi értéke felől. A megvitatás során több munkás azzal érvelt, hogy az alkohol élvezete erősíti őket nehéz munkájuk elvégzésére. Ez ellenvetésre az előadó kérdéssel felelt: Próbáltak-e markónok az alkohol élvezete nélkül dolgozni? A kérdésre tagadással voltak kénytelenek a munkások felelni. De a dolgot komolyan tisztázni akarták s megígérték, hogy többheti kísérletet tesznek s tapasztalataikról egy következő gyűlésen beszámolnak. Ezek a munkások nyilvánosan és ünnepélyesen beismerték, hogy alkohol nélkül teljesebb eredménnyel, jobb kedvvel tudtak dolgozni. Azért ha lennének olyanok, akik már nagyon mélyen belemerültek a szenvedélybe, érzik is káros hatását, de már úgy érzik, hogy nem tudnak nélküle meglenni, próbálják meg. Erős szenvedélyt csak erős ellenakcióval, teljes szakítással lehet legyőzni. „Nézz én reám”, így szólott egykor Péter a templom aranykapujában: „A Jézus nevében mondom kelj fel és járj.” így hat az alkoholistára a teljes abstinencia, összeszedi magát, kiemelkedik nyomorúságából és egy új, jobb életet kezd.

Be is fejezem előadásomat, mellyel arra törekedtem, hogy reáirányítsam a figyelmet és hogy bizonyítsam, nemzeti társadalmunk megerősítése érdekében mennyire szükség van arra, hogy a belátás, a józan ítélőképesség feloldá-

ni segítse a gyengét az alkoholizmus félelmes bilincseiből, felszabadítsa a veszélyből, mely egészségét, erkölcsiségét, jólétét teszi tönkre.

Egy képpel végzem: Szép a harmatcsepp, mely reggel a fűszálon csillog. De mi egy harmatcsepp egyedül! A kiszáradt föld felissza, elenyészik nyomtalanul. De gyűjtsünk csak össze ezer meg ezer cseppet egy medencébe és vessük alá a tűz hatásának, létre jön a gőznek ereje, mely hegyeket tör át, mélységeket hidal át, tengerentúli országokat kapcsol össze. így fogja ez ország szociális megújításáért küzdő, lelkes embereknek serege az előítéleteket legyőzni, az elválasztó mélységeket áthidalni s egymás megértéséhez az utat elkészíteni azáltal, hogy az igazi kultúra erőivel harcol a tudatlanság, az erkölcsi gyarlóság, a nemtörődömség veszedelmei ellen egy dicsőségesebb jövő érdekében, amelyben e földön mindenki emberhez méltó életet élve igazán feltalálhatja emberhez méltó sorsát is.

A nők társadalmi helyzete.

Ha a nők társadalmi helyzetéről s az ezzel kapcsolatos reform törekvésekről akarunk beszélni, mindenekelőtt kívánatos dolognak tűnik fel, hogy pár vonással jellemezzük vajjon a különböző korokban, különböző népeknél milyen volt

s milyen jórészt ma is a nőknek társadalmi helyzete? Ennek illusztrálására legyen szabad előbb pár példát felhoznom.

Kínában pl. az édes apa és édes anya az alatt, míg nagy buzgalommal egy gödröt ásnak az istálló ajtaja előtt a következő dalt éneklük:

*Fácskanőjj az erdőben,
Csak lány ne szülessék,
Pór halmozódj hegyé Te,
Csak lány ne szülessék.
Költson békén a madár,
Csak lány ne szülessék.*

Ennek a furcsa éneknek pedig az az értelme, hogy e nép felfogása szerint nagy csapás, az egész életet megbénító, elkerülendő kár a hitvestársak házán, ha leánygyermek születik, olyan csapás, mely elől menekülni kell. Felfogásuk szerint nagy bünt követett el valami vigyázatlan lélek s azért vetette vissza úgy a tökéletesedés lépcsőjén a haragvó istenség. Meg kell azért próbálni, hogy vajjon nem lenne-e hajlandó ezt a csapást elhárítani a házról? Azért a három istálló elébe ásott gödörbe helyezik az újszülött leánygyermeket, úgy, hogy csak a feje marad kint s azután keresztül hajtják rajta az istálló barmait. Több szív van-e az állatokban, mint a botor szülőkben, de legtöbbször életben marad a gyermek. Indiában pedig az volt a szo-

kás, hogy a leánygyermeket 4-6 éves korukban már eljegyezték, 12-14 éves korukban pedig férjhez adták. De ha időközben jegyesük meg talált halni, már özvegyasszonynak tekintették. Az ilyen soha férjhez nem ment asszonynak még rosszabb sorsa van, mint annak, ki férje halála révén lesz özvegyé, mert azt legalább megégetik férje hullájával együtt és nem kínlódik tovább. De az ilyen szerencsétlen nem kell senkinek, se szüleinek, se égneik, se földnek. A férjhez ment asszonynak sorsa sem valami irigylésreméltó. Az asszony, férje házához kerülve, ott a mi fogalmaink szerint nem játszik nagyobb szerepet, mint egy közönséges cseléd és egészen anyósa haláláig szólnia sem szabad, ha csak meg nem szólítják. A görög-római társadalom aránylag jobb sorsban levő asszonyának fájdalmát pedig oly meghatóan tolmácsolta Euripides „Medea”-jában.

*„Mi a világban él s eszmélni tud,
Nem oly szánandó semmi, mint az asszony.
Szemünkbe vágják, hogy mi vész nélkül,
És kényben élünk, míg ők künn csatáznak.
Bolond, téves hit, állok százszor inkább
A harcban, mintsem egyszer szüljek én”*

Bizony már e néhány kikapott vonás is eléggé jellemzi és igazolja azt az állítást, hogy a nő

társadalmi helyzete igen hosszú időn keresztül s nagyon sok népnél még ma is a teljes elnyomatásnak, a rabságnak jellegét viseli magán. Talán fényes, talán ragyogó rabság, de mégis csak rabság a nő élete hosszú-hosszú századokon át. Még a Krisztus születése után is több évszázadnak kellett eltelnie, míg a ker. népek el tudtak jutni odáig, hogy a nőben az egyenlőrangú embert ismerjék és becsüljék. A középkori egyház törvénykönyve, a corpus iuris canonici azt mondja: *„A férfi Isten képmására teremtetett, a nő ellenben nem viseli Istennek képmását. A férfiúnak nem kell az ő fejét eltakarnia, mert azon Istennek dicsősége vagy, a nő ellenben elfödözi arcát, mert az Isten dicsősége nélküli”*. (Gracian-féle dekrétum II. Rész XXVIII. Causa V-ik quaestiojának 13 pontja.) És a kr. u. VI-ik században a mâconi zsinat még arról vitatkozik, hogy van-e a nőnek is lelke, vagy csak a férfiúnak? Egy – bizony – egy szótöbbségei a zsinat mégis csak igennel döntötte el a kérdést s így az Isten országából, az atyák valahogy nem rekesztették ki a nőket.

Lassan-lassan azonban utat tör magának a krisztusi tannak azon nemes tanítása, hogy Isten előtt nincs különbség férfi és nő között, egyforma értékű, egyformán örökéletre hivatott, halhatatlan lelkű embertestvérek vagyunk. Ez a felfogás abban a mértékben javítja és emeli a nő tár-

sadalmi helyzetét, amilyen mértékben érvényesülni tud az emberiség közgondolkodásában. Azonban e megváltó gondolat is lassan érvényesül, mert a ker. népek hosszú időn keresztül bár elismerik a nőt, mint egyenlőrangú embertársat, mégis egyszerűen csak a család körébe utalják s bizonyos fokig kiskorúságban tartják. A közfelfogás a nő existenciáját a férfira bízva s a nemzeti, az egyházi közélet irányításában semmi szerepet sem enged neki. Egyáltalán nem lehet azt állítani, hogy ez a helyzet igazságos. Csak egy kérdést hadd vessünk fel: A társadalom osztó igazságának legfőbb vezérelve, hogy egyenlő érdemért egyenlő jutalom jár s a társadalomban való érvényesülés, az erkölcsi és anyagi javakban való részesedés igazságosan csakis az egyéni érdem, az egyéni munkásság és hasznosság arányában képzelhető. Érvényesül-e ez az igazság?

Kétségtelennek bizonyul, ha csak egy futó pillantást vetünk is a közélet jelenségeire, hogy az a nagy igazság, melyet a férfi és nő egymáshoz való viszonyára elsősorban és legvilágosabban Jézus mondott ki, hogy t. i. a nő Istennek a férfival teljesen egyenlő jogú, egyenlő értékű teremtménye, az emberiség életében még távolról sem valósult meg. Még mindig kell küzdeni bizonyos előítéletek legyőzése, bizonyos, a múltból visszamaradt korlátok elhárítása ellen, ha a nő társadalmi helyzetét illetően a teljes egyenjogú-

ságot elismertetni s az ezen elvből folyó következtetéseket a valóságos életbe átvinni akarjuk. Ez a törekvés hívta létre a feminizmust, amelynek lényegéről egy kiváló író így nyilatkozott: „A nőkérdés, a feminizmus; a feminizmus pedig az általános felszabadítás és újjáteremtés tanítása – a női nem helyzetének megreformálásával. Célja nem csak az, hogy a személyiség jogából folyó önrendelkezés nagy elve alapján a nőknek legszemélyesebb jogait biztosítsa, hanem törekszik arra is, hogy az emberiség érdekében a társadalmi élet helyes fejlődésének útját kijelölve, az emberi nem két alkotó fele között az egészséges versenyt egyengesse és előmozdítsa. A mozgalom tehát egyfelől az igazság és szabadság munkája, másrésről a társadalmi szükségszerűség kifolyása”. Mi a célja tehát a nők társadalmi helyzetének javítására irányuló mozgalmaknak? Lényegében biztosítani akarják, hogy a nő a társadalmi szervezetben elfoglalhassa azt a helyet, melyben természetadta képességeit, erőit minden irányban kifejtve és érvényesítve az emberi társaságnak a férfival teljesen egyenlő jogú, egyenlő hasznos tagja lehet. A cél egy, de a cél elérésére irányuló tevékenység nagyon is sokféle. Különböföle irányzatok, sokszor egymással teljesen ellentétes álláspontokról törekednek e fontos kérdés megoldására. Egészen röviden, egy pár odavetett vonással jellemezzük ez irányzatokat.

Sokan vannak, akik a társadalmi rend keretén belül, kerülve minden esetleges megrázkódtatást, inkább a helyzet enyhítésére szolgáló kisebb előnyök biztosításával gondolják megoldani a kérdést. Ezek a konzervatívek, de köztük is két árnyalat van, a ridegebb és engedékenyebb irányzat. A ridegebbek szép frázisokkal a nőt egyszerűen természetes hivatása betöltésére utalják, de nem törődnek azoknak hatalmas seregével, akikről a „sors a családi tűzhely őrangyalának szerepét megtagadta s a társadalom számukra más tűzhelyet nem ad.” Első pillanatra világos, hogy ez az álláspont nem kielégítő. Haladottabb álláspontot képviselnek azok, akik becsületes jóindulattal keresik a javítás eszközeit, de csak azokra a nőkre nézve, akik a családi tűzhelyen kívül maradtak, mert – szerintük – ez a kérdés már megvan oldva azokra nézve, akik fölvtették a házassági szövetség kötelekeit. E nézetben van jóakarát, van a tényleges helyzettel komolyan számotvető belátás s éppen azért ez az irányzat számos tiszteletreméltó eredményre is reá tud mutani. Ez küzdötte ki kezdetben az alsóbbfokú kenyérkereseti pályáknak a nők előtti megnyitását s lépésről-lépésre haladva ez nyitott a mai társadalomban egyre szélesebb tért a nők érvényesülésére.

Ezeknek az imént említett irányzatoknak – mint mondtuk – az a fő jellemvonásuk, hogy törekvéseikkel megmaradnak a mai társadalmi

rend keretén belül. Lényegesen eltér ettől elsősorban a szociáldemokráciának felfogása. A szociáldemokráciának, mely a mai társadalmi rend felborítására törekszik, nem kell ez a megoldás. A szocialisták ellene vannak annak, hogy a nők előtt újabb és újabb pályák nyitassanak meg, mert – úgy tartják, ne vitassuk, hogy joggal, vagy anélkül – az e téren való egyenlőség a munkaerőben túlprodukciónak, a díjazásban értékcsökkenést idéz elő. Szerintük a nőkérdés megoldása a mai társadalmi rend, a tulajdon rendszerének lerombolását feltételezi. Kévszemből komoly megoldását gondolják elérhetni a kérdésnek azok, akik a női társadalom nyomorát apácázárdák és ezekhez hasonlóan szervezett női menedékhelyek légióival vélik megoldani. Mondanunk sem kell, hogy ok nélkül való, kivihetetlen, természetellenes törekvés ez. Az ú. n. „szabad szerelem” apostolainak korlátot nem ismerő vakmerő teoriáitól eltekintve, ezek azok a főbb irányzatok, melyek különféle utakon bár, de arra az egy célra törnek, hogy valamiképpen a női nem helyzetét az egyenlőség elvének megfelelően rendezzék.

Azonban a különböző irányzatokból kezd kialakulni már egy olyan egységes program, mely egyre szélesebb és szélesebb körök érdeklődését tudja megnyerni, mert túlzásoktól és elfogult egyoldalúságoktól mentes és a valóságos életből

kinőtt követeléseinek igazságát egyre teljesebben be tudja láttatni.

Ez általános, a női nem társadalmi helyzetének javítására törvő nőmozgalomnak programját vázlatosan a következőkben foglalhatnók össze: Elsősorban is céljuk a nő magánjogi, gazdasági felszabadítása. Jelszavuk: egyenlő jogot minden munkára és egyenlő munkabért a munka után. A politikai élet területén céljuk egyenlő hivatalképesség kivívása, melynek csak egy előfeltétele van: feddhetetlen előélet és a törvény által előírt elméleti és gyakorlati képesítés megszerzése. Megjegyezzük, hogy mérsékeltebb árnyalatok meglegesznek a közzszolgálati ágak egy némelyikének megnyitásával, amilyenek a bíróságnál az esküdtszéki intézmények, a közigazgatásnál a szegényügy, árvaügy, egészségügy, kórházügy, valamint a betegápolás és közoktatásügy. Fontos követelmény a közoktatásnak a férfiak és nők közt való teljes egyenlősítése. Követelésük: „Azonos nevelés, azonos iskola, azonos minősítés”. És végül, de nem utolsó sorban, követelik az aktív és passzív választójogot. Igen okos és szép követeléseket hangoztatnak társadalmi téren is. Csak egy párat említünk. Legyen egyenlő a morál férfi és nő részére, büntessék egyaránt a hűtlenséget férfiúnál és nőnél, egyszerűsíteni kell a házasságnál a formasságokat, meg kell adóztatni az agglegényeket,

korlátozni kell a végrendelkezés jogát s védelmezni kell mindenk felett az anyát és gyermekét.

– Csak pár odavetett vonással vázoltam a modern nőmozgalom törekvéseit, de már is megállapíthatom, hogy a cél nemes, a törekvés jogosult, méltó minden elfogulatlan kultúrember támogatására.

Azonban most már igyekezzünk röviden felelni arra a kérdésre is, hogy elvileg milyen álláspontot foglaljunk el a modern nőmozgalommal szemben?

Nem igen lehet józanul gondolkozó, elfogulatlan ember, aki el ne ismerné a nők közéletben való nagyobb érvényesüléseért, az egyenlőség elvének szabadabb keresztülviteléért vívott küzdelemnek jogosultságát. Valóban nem lehet helyesnek tartani azt, hogy az emberi nem egyik fele teljesen ki legyen szorítva a közéletből. Azonban nem szabad szem elől tévesztenünk azt az igazságot sem, hogy az *egyenlőség* semmiestre sem jelenthet *egyformaságot*. A nő tulajdonképpeni hivatása az, hogy feleség és anya, háziasszony legyen s az emberiség életére végzetes szerencsétlenséget jelentene, ha a modern nőmozgalom továbbra is kedvezne annak a tendenciának, mely a hitvesi és anyai hivatás iránt ellenszenvet akar ébreszteni a nőkben. Ez a hivatás a nő lényének természetéből következik és a

természet által adott tényen semmiféle theoria sem változtathat. Azért az emberiség tisztult, helyes fejlődése érdekében, maguknak a nőknek szervezett, öntudatos erővel elsősorban olyan társadalmi rend kialakítására kell törekedniök, melyben minden nő természetszerű hivatásának betöltésére biztosított és tiszta családi életben találhat áldott lehetőséget.

E követelményre azonban felhozhatná valaki azt a természetes ellenvetést, hogy ilyen állapotnak a létrehozása annál kevésbé lehetséges, mert – mint a közkeletű felfogás tartja – nők sokkal többen vannak, mint férfiak s így már ez okból sem lehet biztosítani minden nő számára természetes hivatásának betöltését. Hát ez az állítás meglehetősen túlzás, amint azt nem is olyan régen Müller: „Beruf und Stellung der Frau” c. igen érdekes és tanulságos munkájában kimutatta. Müller statisztikai adatokkal igazolja, hogy a nők és férfiak száma között korántsem olyan nagy a különbség, mint azt az emberek többsége gondolja. Európa össznépeességében 1024 nő esik 1000 férfúra. Ez az állapot azonban nem vonatkozik minden országra. Olyan országokban, melyekben nagyobb a kivándorlás, mint aminő Nagybrittánia és Németország, természetesen nagyobb a férfighiány. És mégis Nagybritanniában az arány az, hogy 1060 nő esik 1000 férfúra, amíg Németországban 1039

nő esik 1000 férfiúra. Olyan országokban pedig, ahol a kivándorlás kisebb, viszont azt találjuk, hogy ott a férfiak száma nagyobb, mint a nőké. Olaszországban 995, Boszniában 898, Romániában 944, Görögországban 929 nő esik 1000 férfiúra. Végül oly helyeken, ahol nagy a bevándorlók száma, még sokkal több a férfi, mint a nő. Amerikában csak 973, Ázsiában 598, Ausztráliában 852, Afrikában 973 a nők száma 1000 férfival szemben.

Ezek az adatok világosan mutatják, hogy nem a férfihiány az oka annak, hogy igen sok nőtől megtagadtatik, hogy természetszerű hivatását mint anya és feleség betölthesse, hanem az egészségtelenül fejlett társadalmi viszonyok, melyek egyre nehezebbé teszik a férfiak részére a családalapítást. Ezen az egészségtelen állapoton kell elsősorban segíteni. Biztosítani a nyugodt, szép családi élet számára a természetes előfeltételeket. Azután védeni, becsülni az anyát s óvni gyermekét, ez a leghatásosabb eszköz a világ megújítására.

A nőmozgalom vezetőinek elsősorban tehát arra kell törekedniök, hogy magukban a nőkben ápolják és erősítsék a női hivatás szépségének, magasztosságának öntudatát. Ha valaki hű feleség és jó anya, az éppen olyan nemes hivatást tölt be, munkája a köz számára éppen annyira nagy talán még sokkal inkább értékes, mintha

valaki jó tanító, igaz bíró és lelkiismeretes ügyvéd. Mikor egyszer valaki felvetette Napóleon előtt azt a kérdést, hogy miképpen is lehetne Franciaországnak erkölcsi megújulását biztosítani, Napóleon azt felelte: „Adjatok anyákat, igazi anyákat s Franciaország mentve van”. És mennyire igaza van Naumannak, amikor e hatalmas kijelentést hirdeti: „A férfiak találják fel a munkaeszközöket, de az anyák embereket hoznak a világra. A férfiak kovácsolják a fegyvereket, de az anyák karjai között nőnek fel a katonák. A férfiak kormányoznak, de az asszonyok teszik a legnagyobb szolgálatot a nép nagyságának, mert csak igazi anyák biztosítják a nemzet naggyálételét. az anyák a hódító elem a népben. Ha egy népben az anyaság gyenge, úgy nem segít azon semmi kultúra. Az anyaság pusztulása – népek pusztulása.” És éppen annyira felemelő és magasztos a nőnek, mint feleségnek hivatása. A férfi szerezhethet magának házat, de a házat ott-honná a férfi számára csak a nő jósága és gyöngédsége teszi. Mélységes igazság az, amit egyszer egy kiváló élet ismerőtől hallottam. „Jegyezd meg – monda, hogy minden emelkedő, nemes és áldott férfi élet mögött, ott van egy nő – egy hűséges anya, egy jóságos feleség – aki annak a férfiéletnek áldása volt és minden elzüllő, nyomorúságos, eltévedt férfiélet mögött ott találsz egy nőt, aki annak a férfiúnak átka volt.”

„Férfi sorsa a nő” – mondta Jókai, Széchenyi, a „legnagyobb magyar” „Napló”-jában megindító őszinteséggel vallja be, hogy nemzetmentő munkájára egy nő – felesége – inspirálta, akinek, mielőtt elvette volna, megfogadta, hogy magyar népe naggyá tételére szenteli egész életét, íme így olvad át a tisztaszívű hitvesi, anyai szeretet a férfiul munkán keresztül a társadalom életébe, mint életet megszentelő, megújító hatalom.

Nem azért hangsúlyozzuk azonban a nő természetes hivatásának szépségét és magasztosságát, mintha mi is be akarnánk állni azok seregébe, akik néhány frázissal a nőket természetes hivatásuk betöltésére utalva – a nőkérdést véglegesen elintézettnek tekintik. Nem. Mi álláspontunkból két következtetést kívánunk levonni és mind a kettővel alapjában igazolni kívánjuk a nők társadalmi helyzetének javítására irányuló mozgalmat jogosultságát.

Hangsúlyozni kívánjuk egyfelől, hogy minél inkább belátjuk a női hivatásnak nemességét és magasztos jelentőségét, annál jogosultabb követelni azt is, hogy a nőnek védelme, szabadsága, a férfiúi durvaságtól és könnyelműségtől való megoltalmazása, a közélet irányításában a férfival egyenlő érvényesülése biztosíttassék. Éppen ezért elismerjük teljes jogosságát annak is, hogy a nők részére az aktív és passzív választói jog

megadásával, megadassék a mód arra is, hogy a nemzet politikai életének irányításába befolyjanak. – Mi e követelés betöltésétől csak jót várunk. Avagy mit gondolnak, nem méltányos és jogos követelés az, hogy azoknak az anyáknak, akiknek imádságos gonddal és örökös szeretettel felnevelt fiaik áldozatul esnek a férfiak által irányított politikának, beleszóljanak e politika irányításába s belevigyék az eldurvult közéletbe a női lélek gyöngédségét, megértő jóságát? A parlament törvényeket alkot, melyek égetően érdeklik a nemzeti társadalomnak több mint felét, törvényt hoz például az anya- és csecsemő* védelemről, miért ne lenne igazságos az, hogy e törvények megvitatásában azoknak képviselői is résztvegyenek, akiket leginkább érdekel, a nők is?

Másfelől azonban kívánatosnak tartjuk hangsúlyozni éppen a nőmozgalom érdekében azt is, hogy e mozgalomnak feltétlen érdekében áll megtisztítani a mozgalmat azoktól a ferde egyoldalúságoktól, melyek a feminizmus jogos követeléseit alapjában diszcreditálják. Sokan a nők között is a női nem felszabadítását úgy értelmezik, hogy a nők részére követelt szabadság alapján annyit jelent, mint szabadon uíánozni a férfiaknak nem is a jó, hanem a rossz tulajdonságait. Ha a férfiaknak szabad a szerelmi élet terén a kicsapongás, hát legyen szabad nekik is,

ia a férfiaknak lehet mosdatlan szájú, durva beszédet folytatni, hát legyen szabad nekik is, ha a férfiaknak szabad kíméletlennek, gorombának lenni, hát legyen szabad nekik is. Eltekintve, hogy ez a modor a férfiakra is gyalázat, nem veszik észre, hogy minél műveltebb a férfi és nő, annál nagyobb a kettő között a különbség. Alacsonyán álló népek körén belül a nemek sokkal inkább hasonlítanak egymáshoz, mint a magasabban állóknál. A testforma, az erőteljesítmény, ízlés közelebb áll itt egymáshoz. Az emelkedő fejlődéssel a nemek minden vonatkozásban élesebben különböznek egymástól. A nő jogának elismerése azért nem a nemek egyformásítását – ez képtelenség – hanem a nemek egyenlőtlen, egymást kiegészítő s az emberiség kifejlődésére egyformán magasztos tulajdonságainak egyenlő értékelését jelenti. Azért épen a nőmozgalom érdeké-
Den kell harcolni e ferdeségek ellen.

És most már egy pár szót azokról a nőkről, ikik a családi életben nem találhatnak elhelyeződést, magukhoz méltó hivatást. Mi legyen velük? Meg kell nyitni az utat, alkalmat kell adni tehetségeik érvényesítésére. Ez a sok értékes tehetség nem szabad, hogy cél és értelem nélkül, úgy élje le életét, hogy ne használjon a köznek. Vétek lenne ez a nemzet ellen is. Természetes, hogy az igazi nő így is olyan pályát választ, mely természetes egyéniségének leginkább megfelel. A

nevelői, orvosi, szegénygondozói stb. pályákon egyenesen pótolhatatlan értéket jelent a női munka. Miért ne támogatni különösen a nekik alkalmas téren érvényesülésüket?

Végzem is előadásomat. Egy nemes nőalaknak, a magyar nőmozgalom egyik lelkes apostolának, Wohl Stefániának emlékezetét idézem. Róla olvastam, hogy halálos ágyán állandóan csak ezt a kérdést ismételte: „Megtettem-e kötelességemet? Megtettem-e?” És amikor megnyugtatták, hogy igen, ő mindig megtette kötelességét, nyugodtan halt meg. Valóban, az olyan nők, akik ebben a szellemben élnek s töltik be hivatásukat, akár mint feleségek, akár mint anyák, akár mint a nemzeti társadalomnak más munkásai, méltók arra, hogy ne csak kötelességeik, hanem jogaik is legyenek.

Mit tehetnek a nők a csecsemővédelem érdekében ?

Egy amerikai államférfiú azt mondta, hogy minden ember annyit ér, amennyi segítő szociális munkát végez. Ha valahol, úgy nálunk nagy szükség van arra, hogy elsősorban intelligenciánk teljes mértékben átérteni s érvényesíte-

ni igyekezzék e gondolatot. Ilyen lehajló, a gyengéket pártfogásba vevő, erőtlenekeket segítő társadalmi tevékenységre van égető szükség nálunk, mert a mi társtalan népünknek szüksége van arra, hogy egyetlen egy lélek is el ne vesszen. Szükséges azért, hogy minden áldásos szociális tevékenységnek megtartó elvét, az igaz, komoly krisztusi szeretetet vigyük be munkálkodásunkba. Az igaz szeretetet, mely mindenkiben keresi azt, ami benne értékes s azt örömmel elismeri, értéke szerint méltányolja s mindazt, ami ez érték érvényesülését gátolja, lehetőleg eltávolítani igyekszik. E megértő, igaz szeretet lelkével kell áttekintenünk társadalmi viszonyainkat, megkeresnünk a gyógyításra váró bajokat s megállapítanunk saját tehetségeinket megvizsgálva azt a területet, amelyen, ha csekély erővel is, de tudunk szociális munkát végezni.

Ha feltesszük azt a kérdést, mi a legfőbb oka annak, hogy embertársaink közül oly számosan az élet versenyében háttérbe szoríttatnak, kimerülnek és elbuknak: a legtöbbször azt a feleletet nyerjük, hogy a *szegénység*. És mi az oka a szegénységnek? A szegénység előállása alapján három forrásra vezethető vissza, természeti (árvíz, betegség, földrengés stb.), erkölcsi (alkoholizmus, fényűzés, könnyelműség stb.), általános gazdasági (a kapitalista rendszer nyomvonalai), bajokra. Akinek lelkében ott él a

cselekvésre serkentő, komoly felebaráti szeretet, mely a társadalmi bajok gyógyítására kész, annak a helyzet áttekintésével határozniia kell, hogy vajjon mely területen lehet a legtöbbet a bajok megszüntetése érdekében s ha határozott: részt is kell vennie a munkában.

Feladatunk arról szólni, hogy mit tehetnek a nők a csecsemővédelem érdekében? A gyermekvédelem talán a szegénységet előidéző egyik körülmény közé sem tartozik, hanem azt mondhatjuk, hogy e kérdés helyes megoldásához szükséges minden bajon segíteni s éppen azért nincs senki, aki valamiképpen e munkában részt ne vehetne. A gyermekvédelem kérdésében azonban a legnemesebb, legjelentősebb feladat mégis éppen a nőkre vár. A következőkben erről a feladatról s e feladat helyes betöltési módjáról óhajtanék egyet-mást elmondani.

*

Hol kezdődik a gyermekvédő munka? A *családban*. És éppen itt fejtheti ki a nő a maga páratlan, semmi által nem pótolható munkáját. Az anyát visszaadni a családnak, szerintem ezzel kezdődik a gyermekvédelem. A családnak éltető lelke a nő, az *anya*. Egy család elveszítheti az apát, még megmarad együtt a család, de anyát veszítve, elveszítik a gyermekek az otthont, elveszíti a család összetartó, vonzó, boldogító központját. Az anya királynő, a gyermekek az alatt-

valók, boldogok a gyermekek, ha okos az édes anyjuk.

A gyermekvédelmet azért ott kellene elkezdni, hogy adjuk vissza a családból kiragadott, vagy társadalmi szereplésre eltévesztett anyákat újra a családnak s tegyük lehetővé, hogy a legszegényebb néposztályban is az anyák élhessenek osztatlanul legszebb hivatásuknak.

Megtett-e, vagy igyekszik-e mindent megtenni ez irányban társadalmunk?

Nem lehet tagadni, hogy az állam és társadalom elismerésreméltó tevékenységet fejt ki társadalmi bajaink szanálásra. Lelenházakat állítottak fel, gyermekeknek menhelyeket nyitottak, javítóintézetekbe zárják a vásott, züllésnek indult ifjakat, fiatakorúak bírósága igyekszik biztosítani a humánus szellem érvényesülését még a büntetésnél is, jótékony egyesületek egész légiója ruházza, táplálja a szegényeket, gondoskodik az elhagyottak eltartásáról s mégis meg kell állapítanunk, hogy mindez a társadalmi bajoknak csakis symptoma szerű gyógyítási kísérlete. A bajt gyökerében kell gyógyítani. *Olyan társadalmi, gazdasági rend kialakítására kell törekedni, amely a tiszta családi élet kialakulásának kedvez s amely lehetővé teszi, hogy a nemesen kialakuló tisztább és biztosabb családi életben találja meg µ gyermek legmegfelelőbb s legáldásosabb védelmét.* Úgylátszik, hogy e nagy cél felé nagyon ne-

hezen tud haladni társadalmunk. Társadalmunk még mindig nem elég erős arra, hogy kellően biztosítani tudja az egyesek számára a nyugodt és független megélhetést. Ezrek vannak, akik anyagi viszonyaik miatt családot sem alapíthatnak. Hogy ez hová visz? Ellen Key állapította meg a következő kétségtelen igazságot: „Addig, míg a mostani alacsony fizetési viszonyok és a munka lehetőségének bizonytalansága tovább is tart, a férfiak vére mindinkább megromlik, a nők elsilányul, holott ők házasságra várnak, mely a társadalomnak pompás gyermekeket és boldog szülőket adhatna. Mindaddig, míg az államok oly könnyen áldozzák fel legfőbb értékeiket, a társadalom megváltozásának bármely formája Pénélopé szövetté válik, amelyen a szó szoros értelmében az éjszaka felfejti azt, amit a nappal szőtt.”

Íme tehát társadalmi rendünk átalakítására, gazdasági viszonyaink teljes megjavulására lenne szükség, ha a gyermekvédelem terén a bajok gyökeres gyógyítását akarjuk elérni. Csak így tudnók elérni azt, hogy az anyát visszaadjuk a családnak, már pedig ez az első és döntő lépés a gyermekvédelem terén. Hogy micsoda kultúrérték volt az anya ereje, azt csak most kezdi igazában felismerni az emberiség, amikor az a veszedelem fenyeget, hogy az anya befolyása a férfiu-ra és családra még teljesebb mértékben elvész.

De addig, amíg e veszély elhárítása nagy gazdasági és politikai átalakítások után biztosítva lesz, a társadalomnak jótékony, szerető munkával gondoskodni kell arról, hogy ez a hiány s az ebből származó veszély enyhüljön. És itt vannak nagy feladataik a képzett asszonyoknak. Azon gazdag nevelői tehetségeket, melyeket Isten a nőknek adott, kell a művelt és anyagilag függetlenebb nőknek felhasználniuk azon szegény elhagyott gyermekek javára, akiknek anyjukat az élet nyomorúságának kényszerűsége, vagy talán bűne elvont anyai kötelességeik teljes, odaadó betöltésétől. Fokról-fokra, a bölcsőtől az ifjúsági egyleteken át addig, míg a gyermekek a társadalom önálló, munkás tagjaivá felnőnek, szüntelenül védeni s egy művelt léleknek nemesebb nevelő befolyását érvényesíteni, egyszerűen igaz szeretettel pótolni igyekezni az anyai szeretet melegét azoknál a szegény gyermekeknél, akiknél ez bármi okból hiányos – ime ez a nő feladata a gyermekvédelem terén.

De hát hol kezdődjék ez a munka? A gyermekvédelmet a csecsemők megmentésénél kell elkezdni és ennek a védelemnek sikere érdekében mindenekelőtt az anyát kell védelemben, támogatásba részesíteni. Azoknak a művelt, nyomorúsággal kevésbé terhelt, meleg szívű asszonyoknak, akik igazán át tudják érezni az anyaság gondját, segítségére kell sietniök nélkülözés,

elhagyatottság között vívódó asszonytestvéreiknek s testvéri tanácsadás, anyagi támogatás nyújtásával melléjük kell állaniok életük legnehezebb legváltóságosabb napjaiban, akkor, amikor életük kockázatételével, a legdrágább ajándékot, amit csak adhatnak, gyermeket s benne ki tudja milyen felmérhetetlen áldást, ajándékoznak a világnak. A keresőképességben megcsökkenő, háztartása vezetésére, gyermekei gondozására egyre alkalmatlanabbá váló anyának pótolni kell az elveszített keresetet a jótékonyág adományával s át kell venni tőle valamit a háztartás és gyermeknevelés terheiből. Védeni, erősíteni kell azért a szegény, nyomorral küzdő anyákat, hogy nyomorúság által le nem kötött, teljes erővel újszülött gyermekük ápolásának, felnevelésének élhessenek. Ez a védelem mindenesetre lehetővé tenné, hogy az az óriási szám, mely a veleszületett gyengeségben elhalt gyermekekben népünket ért veszélyről beszél, csökkenne. A szegény, munkával, gondokkal terhelt anyák védelmére szép eredménnyel működő társadalmi egyesületet láttam Baselben. Az „Általános Jótékonyági Egyesület” keretében gondoskodnak az egyesületet fenntartó úrinők arról, hogy betegágyban fekvő asszonyok háztartásának gondozása, vezetése biztosítva legyen. Ez egyesületnek tagja lehet a gyülekezet területén lakó minden olyan család, vagy egyes személy is, aki évente legalább pár frankkal hoz-

zárul az egyesület kiadásaihoz. Szegény munkás családoknál kiszámíthatatlan áldást jelent e munka, mert hisz az anyának betegsége alatt – a kenyérkereső apa távolléte idején, nincsenek felügyelet nélkül a gyermekek, nincs elhanyagolva a háztartás s így az anyának oly fontos nyugalma biztosítva van.

A „Tabea-Egyesület” pedig a körülmények folytán nyugalomra, a gyári nehéz munkától való tartózkodásra kényszerült szegény nők számára otthoni munkát (varrást, kötést stb.) közvetít. Ezen az úton igyekeznek könnyíteni a szegény anya helyzetén. Ezek az itt kiemelt társadalmi tevékenységek minden különösebb nehézség nélkül megvalósíthatók s nem is kell semmi egyéb hozzá, csak az, hogy a művelt, jó sorsban élő asszonyok érző szívvel tudjanak azoknak a szegény proletár asszonyoknak sorsára gondolni, akiknek az anyaság nem a gyermek miatt, hanem a fokozódó nyomor miatt úgy tűnik fel, mint valami istenverése.

Természetes, hogy ilyen társadalmi tevékenységek korántsem tudják lényegében megjavítani a helyzetet. Szükséges, hogy őszinte s a kérdés jelentőségének megfelelő propagandával maguk a nők hívják fel e kérdésre a közvélemény figyelmét, égő betűkkel írják be a köztudatba ezt a kérdést, hogy a közvélemény a maga nagy erejével reákvényszerítse a törvény-

hozást jó s igaz humanizmussal áthatott törvények alkotására. Mutassanak rá arra, hogy a szegény asszonyok a nyomorúságnak engedelmeskedve kényszerítve vannak, hogy egész a lebetegedés utolsó idejéig nehéz munkára járjanak s hogy amint csak tehetik, betegen és gyengén újból munkába álljanak. Lehetetlenség e szegény asszonyoknak sokat törődni gyermekeikkel s hogy óriási az erkölcsi kár is abból, hogy anya és gyermek az élet kényszere által már korán elidegenednek egymástól és – amint Rousseau mondta – a vérrokonságnak szava anya és gyermek között az első években elnémul és mielőtt megszületett volna, kihal a gyermeki szív szeretete. Ezek a tények szolgálhatnak a statisztikai adatoknak, – melyek a veleszületett gyengeségben elhalt gyermekek nagy számáról s ezáltal a nemzetet ért kárról szólnak – megrázó magyarázatául.

Hasonlóan kettős feladat betöltését vállalhatják és végezhetik a nők az újszülött cseescmők életének megtartása, védelme érdekében. Társadalmi úton, a szeretet jótékony hatalmával enyhíteni a meglevő bajokon, komoly propagandával pedig a bajok megszüntetését, gyökerében való gyógyítását sürgetni, követelni. Ez a feladat itt is. Jénában láttam egy, a „Nők Egyesülete” által fenntartott „Napközi Otthon”-t, mely a maga szükkörű, de

alapos munkálkodásával igen sokat tud tenni a helyzet javítására. Ez otthon úgy tartja fenn az egyesület, hogy saját alaptökeiből az épületet és személyzetet fizeti, a gyermekek ellátását pedig részint adományokból, részint az otthonba elhelyezett gyermekek után fizetett csekély díjakból fedezi. Ez otthonba minden munkába menő szegény anya elhelyezheti gyermekét hat hetős korától egészen óvódás koráig s az egyesület gondoskodik a gyermek mintaszerű tisztántartásáról, táplálásáról. Az egyesület tagjai – művelt úrinők – vigyáznak fel a gyermekek mintaszerű gondozására, minden nap más és más úriasszony ügyel fel a rendre s ezek a nők, ha szükséges, az anyákat is kioktatják a gyermekek megfelelő gondozására.

Megbecsülhetetlen ez a szolgálat, melyet így zajtalan munkával ez egyesület a nemzeti társadalom jövő nemzedékének védelme érdekében tesz, de kiszámíthatalan áldás származik abból is, hogy itt a szegény, sokszor elkeseredett, talán durva anyával közvetlenül érintkezhetik egy-egy művelt lelkű, szeretetteljes nő s lelkének nemeségével hathat annak a szegény asszonynak gondolkozására, nemesebb irányba terelheti érzéseit, megtisztíthatja nézeteit s helyzete és kötelessége nemesebb felfogására serkentheti. Úgy gondolom, hogy a mi asszonyaink e téren tehetnének nagyon sokat nemzeti társadalmunk megerősíté-

se érdekében. E tekintetben nagyon sok a tenni-
való s igazán kevés a meleg szeretettől áthatott
tevékenység. Pedig különösen a jótékonyság gya-
korlásának e területén igaz a régi szó, nem elég,
hogy egy jótékony ügyre odaadjuk a pénzünket,
de hogy áldás fakadjon jöttetésünkön, szüksé-
ges, hogy odaadjuk a szívünket. Csak két azon-
nal megnyitható munkatérre mutattam rá. Úgy
érezem ugyanis, hogy amíg az anya és a csecse-
mővédelem érdekében meg nem tettük a legelső
lépéseket, felesleges dolog beszélni a második és
harmadik lépésről. Árvaotthonokról, menedék-
házakról, annyi minden és olyan szükséges intéz-
ményekről.

Tompa Mihály.

A nemes szívű dalnokról, Tompa Mihályról
óhajtok szólani, de nem általános irodalmi méltatást szándékszom adni, hanem inkább ma-
gáról a költő személyiségéről, úgy, amint költe-
ményei tükrében, életrajzi adataival egybevetve
megismertem, szeretnék pár jellemző vonást ki-
emelni, hogy lelkünk elé idézzük ezt az egyszerű,
de nemes egyszerűségében nagy és kiváló embert,
aki igazán méltó népünk kegyeletes megemléke-
zésére, hálijára.

De idézzük lelkünk elé a költőt abban a milióban, melyben életének legnagyobb részét eltöltötte s e környezet keretében jellemezzük egyéniségét, érzés és gondolatvilágát, úgy, amint az nemes költői műveiben megnyilatkozik.

Gömörben fekszik a bájos Sajóvölgy legnagyobb részén az a község – Hanva – ahol a költőpap, „az egyszerű nép őre” él hően szeretett feleségével. Az elhagyott, nem éppen finomlelkű rimaszombati csizmadiának korán anyanélkül maradt fiúgyermeke a szegénységgel, gonddal vívott nehéz harc után a bejei, majd keleméri igénytelen papi állomások után, itt telepedik meg s találja meg a nyugalmasabb, anyagi gondoktól mentes megélhetéshez az alapot. Derűsebb, nyugalmasabb óráiban vadszőlővel befuttatott tornácáról meglehetősen szemléli a Sajóvölgy tündéri tájkáját:

*Tűnődve nézek a tájon végig-végig:
Távol halmok s hegyek láncolatja kéklik.
S innen rajta zölden
A szép Sajó völgye nyájas, nyílt arcával.*

De a derűs, békeséges nyugalom, az élet egyszerű örömei nem sokáig tartanak. Boldog kis családja újabb és újabb fájdalmak ostora alatt vergődik s a nemes pásztor szívét egyéni szenvedései mellett egyre nagyobb aggodalmak gyöt-

rik, forrón szeretett, árva nemzetének sujtoltatásáért is. És a költő örömét és bűját, aggodalmát és reménységét dalba önti. És ezek a költői művek azok, amelyekért ma is áldja ez a nemzet Hanva papját, Tompa Mihályt.

De micsoda érzések és gondolatok azok, amelyek a költő szívét-lelkét foglalkoztatják?! A család, a haza és a hit kérdései ezek. Egyszerű környezetének zárt világában ezek azok a problémák, melyek körül érzései hullámzanak. A világszabadság ragyogó álma, a küzdő-vívódó emberiség egyetemes kultúrkérdései látókörén kívül esnek s így az a világ, melyet költészetében felölel, nem terjedelmes, viszont azonban kis világának életét, vívódását, vágyát, reményét annál mélyebben éli át. És ezek a kérdések, a család, a haza, a hit kérdései nem a mi életünknek is legközvetlenebb kérdései-e? És amikor a költő lelki élményeit, melyek csak abban különböznek a miénktől, hogy erőben, szépségben, fenségben meghaladják azokat, átélni igyekszünk a költő eszmevilágának felidézésével, akkor e megemlékezésnek okvetlen meg lesz az az áldott hatása, hogy a költő érzésvilága mélyíti, tisztítja, nemesíti a mi érzéseinket is. Aristoteles mondotta volt, hogy „a tragédia hatása tisztulás.” Nos, hát az igaz költészetnek általában is ez a hatása. E szempont alatt – engedjék meg, hogy általánosabb irodalomtörténeti méltatás helyett néhány

példával, egy pár életrajzi illusztráció felhasználása mellett Tompa költészetét úgy ismertessem, amint azokban a családi érzés, a hazaszeretet és nemes vallásosság érzelmei megkapó, örökszép kifejezést nyernek.

1. Tompa Mihályt kedélye, egyéniségének szelid érzelmessége, gondolkozásának emelkedettsége kifejezhetetlen sóvárgással vonzották a tiszta, nemes családi élet felé. Egészen rendkívülivé fokozta benne ezt a vágyakozást az a körülmény, hogy magának nem volt alkalma tapasztalni, élvezni a családi élet üdítő, boldogító légkörét. Míg Petőfi legszebb, legrajongóbb álmait elmondhatja egyszerű édesanyjának, mert ha a hideg szívű világ nem is, de az anyai szív bizonyosan megérti őt és a szigorú, de mégis „Jó öreg korcsmáros”, a „Vén zászlótartó” alakjára is sok melegséggel visszaemlékezhetik, míg Arany János lelke előtt a hálás tisztelet szeretetével glóriázottan állhatnak ott öreg szülei, az egyszerű anya, ki feléje hajolva tanítgatja: „Kis kacsóid összetéve szépen, imádkozzál édes gyermekem”, addig Tompa Mihály gyermekkori emlékei egy nyers, komor, rideg apa, gyöngye, beteges, korán sírbadólt anya, zilált házasság körül csoportosulnak és előbb el kell felejtene gyermek kora szörnyű emlékeit, hogy lelke fogékony legyen az élet nemesebb hatásai iránt. Ezért van az, hogy Tompában a szerelem ébredésével egy-

szerre, éppen oly erősen felébred a vágy nyugalmas, a boldog családi élete után. Már ifjúkori első ideálja (Böszörményi Kata) anyjához – ez is elég sajtóságos – is így ír:

*Ne bánd! óh hölgy, hogy szívök érzetén
Híven hajolnak magzatid felém . . .
Lásd! jó anyám régen a sírba szállott,
Megértem én korán az árvaságot . . .
Anyám helyett ah! mint óhajtanám
Jó hölgy, neked mondhatni ezt: anya m!
Talán . . . ! Ki-ki küldött csábító remény?
Hogy csábításid tudva higyjem én?!*

Majd betegen, a jövőről ábrándozva 1846. februárjában Pestről, a Rókus-kórházból, barátjához, Szemere Miklóshoz, így ír:

*A kert legyen apró gyermekimnek könyve,
Majd ott tanítgatom őket térdeimen,
Első táplálékot a gyöngye szív s elme
A jó, a nem mérges természetűt vegyen,
Hogy megkeserítvén őket majd az élet
Legyen, hová nyugtot találni megtérnek.*

Mikor feleségét, Soldis Milit, megismeri s ébredő szerelmének tiszta reménysége, betegeskedésének aggodalmai, a közte és felesége közötti társadalmi elválasztás felett tépelődik, akkor is ez a kérdés gyötri:

*Oh lányka! öröme s kínja gondjaimnak,
 Szemed hajnalcsillag, de esthajnalcsillag:
 S fájdalom! az nekem.
 Nemhogy feljebb jönné, de mindig lejjebb száll,
 Végtére lemegyén.
 Lemegyén ... lemegyén ... s rám borul az éjjel.
 Arra az ösvényre engem ki vezérel,
 Melyen a családi
 Nyugodalmas élet boldog tartományát
 Fel lehet találni?*

És amikor szíve titkos reményéből boldogító valóság lett, részül juthatott a tiszta és nemes családi élet, övé lehetett az, akihez örökké tartó szerelem áldott hűsége vonzotta, akkor elragadtatott boldogsággal írja:

*Miért tudna még epedni vágyam,
 Hisz benned mindent feltaláltam*

*Oh hölgyem, éltem szép napja Te!
 Mosolygásod szelíd sugáritul
 A bánat is ragyog, könnyűiben
 Remény s enyhület szívárványa gyúl.*

Tompa családi életének legboldogabb korszaka 1853-tól 1857. október 24-ig, második gyermekének, Géza fiának haláláig terjed, öröm, megnyugvás derűje aranyozza be, két szív bol-

dog szerelmének áldása lengi körül a parókiát. Boldogan ápolják virágaikat, melyeknek titkos világába oly finom érzéssel tud elmerülni a költő. Házuk előtt léccel elkerített kiskert, lent az udvar aljában egy nagyobb kert, bent minden ablak telis-tele kedvenceikkel. És a gondos asszony munkás keze által ragyogó tisztaságú hajlékban megelégedés, tiszta nyugalom, nemes boldogság. Munka után egy-egy tiszta hangulatú vasárnap délután a boldog férj karjára fűzi élete szelíd párját: „Jöszte kedves, járjunk egyet a mezőben” s az álmodozva sétáló pár édesdeden me-reng el a múlt kedves emlékein, a jövő boldog reményein. A boldog költő „*Nyári estén*”, mikor mellette ül felesége, ölében a gyermekkel, aki-ben egymáshoz vonzódo szívük szerelme egye-sül, boldogan énekel:

*Ő, ki nyugszik anyja keblén
És pihegve rásimul,
Te, ki tartod karjaid közt
S átmelegszel álmitul:
Én, ki látlak, én, ki bírlak
És lelkem reng, mint a hab ...
Ki tudná, hogy hármunk közül
Melyik már a boldogabb?*

1857 május első napján, házasságuk nyolcadik évfordulóján, boldog elragadtatással ír fe-

leségéről, olyan rajongással, mit csak az a végtelen szeretet adhat az emberek ajkára, melyről az van írva, hogy „soha el nem fogy.”

*„A múltakra irigykedni nincs okom:
Most is olyan vagy nekem, mint egykoron,*

Kellemidben nincsen semmi veszteség

*Én szeretlek, boldog vagyok s ez elég.
Mondta is, írta is:*

„Ifjúságom, ha visszatérne . . .

*Az én szívem nem ejtené meg
Hatalma a tündéri bájnak,
Éltem szelíd, hü társa, téged,
Megint téged választanálak.*

Ah de a boldogság tova száll mint egy álom, a szomorúság árvizei megostromolják a boldog hajlékot, a halál hideg, kegyetlen keze letépi a szülei kebelről a második, kedves gyermeket is, akihez pedig a szülői szívek minden reménye forrt. Oda a gyermek, akinek jövőjét annyi bölcsességgel akarta egyengetni a költő, amint az „Fiam születésekor” című megkapó költemény ciklusában oly felségesen megnyilatkozott már az első, korábban elhalt fiú születésekor. Betegség hervasztja a szeretett nőt, betegség fájdalom,

gyász keserve, halálsejtelek bánatja tépdési a költő szívét s az egykor boldog hajlék a szomorúság hajlékává lesz, amelyben csak a szenvedő férfi és bánatos felesége hűséges szerelmének mécsese világít, de az aztán elolthatatlan, örök lánggal.

Az élet szenvedése mindenből kifosztja a költőt. Csak egy marad meg vigasztalásul, hű szerelme. S minden szenvedése között az fáj halálos kínjai között is a legjobban, hogy azt, akit legjobban szeret, maga mellett, érette és miatta szenvedni látja. Halálra készültében kibékült szívvel búcsúzik barátaitól, a világtól, megnyugvással készül a nagy útra, csak egy fáj, csak egyet panaszol ...

Oh ősz, én oly keményen hányatom!

Elaltatsz-e kész, puha ágyadon?

Elhagyni bírom a roppant világot,

Természetet s csodái halmazát.

– Lelkem néhány barátja legyen áldott –

S mindazt, miért imám az égbe szállt:

Csak egy, mi bús lelkem kinnal viseli,

Elhagyom őt is, ah még őt is el.

Halála előtti esztendőben, rettentő fájdalmak gyötrődései között lázasán készíti a drága ajándékot árván maradó feleségének, imakönyvét, az „Olajágot”, melynek ajánlása olyan cso-

dálatos glorifikálása a halálon is túlérő, örök szeretet hatalmának.

Szól a majd gyászban maradó hitveshez:

*Tűrj s légy erős, minő Te lenni tudsz,
Ki könnyűvé teszed a nehezet;
Kínom súlyával ez örvény fölött
Mi tart fenn engem? Lelked s kis kezed
Áldás reá!*

Vigasztalja:

*Hajolj meg a változhatlan előtt.
A bösz vihar, mint óriási bárd
Ketté szakasztja a dacos fenyőt,
De a meghajló fűszálnak nem árt.
Oh, lesznek még bár nem zajos, de szép,
A bánatban megszentelt örömid;
S tudod, hogy a könny is mint a mosoly
Megszűnik egyszer. – Az élet rövid!
Rövid, de csak e földi élet az.
E fájdalom s csalódással rakott;
Ne ezt, – amatz tekintsd lelkem felé;
Mely tiszta fénnel int felénk a m o t t !
Szeretted már mind ott várunk Reád,
S hozzánk felszállnod nem leend nehéz,
Hol hervadást nem lát a koszorú:
Mit Isten a hívek fejére tesz.*

Így dicsőül át a költő hűsége a halhatatlanságban való találkozás égi reményévé. Így lesz a

költő a nemes, égi tartó hűségnek áldott lantosává.

2. Mint a családi érzés, a hitvesi szeretet és hűség, épp oly tiszta lánggal ég a költő szívében a szeretet hazája, népe iránt s költészetében éppen olyan tiszta tolmácsolást nyer ez is.

Tompa hazaszeretetének legszentebb érzése, alapvető meggyőződése nyer megkapó kifejezést abban a felséges költői levélben, melyet hazájából eltávozó barátjához, Kerényi Frigyeshez intéz:

*Nincs-e elég sebed óh népem, ami fáj,
Hogy elszéledsz, mint a pásztor nélküli nyáj?
Itthon még nemzet vagy, bár gyászba öltözött,
Koldus, földönfutó, más nemzetek között.*

*Ha hallanád szavam, tudom, mit ér zenél,
Szívet cseréljen az, aki hazát cserél.*

Ez a lényével egybeforrt, attól elválaszthatatlan hűség a hazához, ez a nemzet fájdalomtá élgő bánattal hordozni kész ragaszkodás, ez nyer megkapó kifejezést Tompának az elnyomatás idején írt, csodálatos hatású költeményeiben. Ez teszi a költőt a szenvedő, a vérző nemzet prófé-tájává, vigasztalójává. Szeretete hallgató, mikor nemzetét boldognak látja, de csodálatosan találékony, kifogyhatatlanul beszédes, mikor biztatni kell a csüggedőt, vigasztalni a szenvedőt, bátorítani az ingadozót.

De honnan van az, hogy Tompa költészete néma, vagy csak erőtlen hangot ad a márciusi idők dicsőséges, reményteljes napjaiban, vagy a szabadságharc lendületes, babértermő küzdelmeinek idején? Miért van az, hogy míg Petőfi dalai fennen szárnyalnak, mámoros lelkesedéstől izzanak, addig Tompa alig hallható hangon ad kifejezést ez időkben honszerelmének?

Én úgy gondolom, hogy ennek oka elsősorban Tompa *józanágában* keresendő. Az életet, a valóságos népet jobban ismerő Tompa nem osztja azokat a fellengős reményeket, melyek Petőfit mámoros lelkesedésre indítják, bizonyos skepszissel nézi az eseményeket s nem hisz a világ gyors, eszményi átalakításában. Meg van győződve arról, hogy a haladás fokozatos menetét nem lehet túlságosan meggyorsítani. Idő kell ahhoz, amíg a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” nagy eszméit megérti s aszerint irányítja sorsát a tömeg.

Hiszen éppen Tompa vármegyéjében, Gömörben történt, hogy a márciusi események idején megyei küldöttek járták be a falvakat s magyarázták a népnek a márciusi vívmányokat. Egyik kiküldött, Szontágh Bertalan, királyii Tompával szomszédfalusi földbirtokos, később hatalmas alispán volt. Lelkesedve fejtegette a nép előtt a 12 pontot.

Megértették-e atyámfiai? – kérdezte.

Igenis meg, Tekintetes Uram!

Hát mit értettek belőle?

Egy suhanc válaszolt:

Hát azt instálom alássan, hogy ezután az úriasszonyokat, meg a kisasszonyokat is meghívhatjuk a táncra. Így terjedt a nagy egyenlőségi eszme.

A betegeskedő, amúgy is tépelődő természetű költő aggódás nélkül lelkesedni nem tud, aggodalmaival pedig nem akarja megzavarni a közhangulatot. Inkább hallgat. De kötelességét teljesíti. Be áll nemzetörnek s hívei közül is többet visz magával Rimaszécsbe. Tábori pappá nevezik ki s részt vesz a rosszul végződő Schwechati vállalkozásban.

De a dicsőséggel kezdett, becsülettel vívott küzdelem a leveretés gyászába fúl. Nemsokára vértől ázva, megtépve, elnyomatva feküdt a nemzet, a „nagy halott”, „kiterítve ridegen”, „A hideg, a téli éjben, csillagoltó sötétségben”. Elnémulnak a 2engő dalok, pedig az elalélt nemzetnek, ha valamikor, most van legnagyobb szüksége bátorításra, vigasztalásra. De a szabad szó tiltva. Oh, milyen fájdalmas igazság: „A sebzett szarvas a rengetegben kínjának hangot ad, magát az eltiport magyarnak kisírni sem szabad.” És ekkor, a nagy némaságban megszólal Tompa költészete. Mélységes honszerelme ajkára adja a vigasztalásnak csodálatos szavait. Az eltiport

nemzet fájdalmának, keserűségének, lemondásának, reményének, vágyának, hitének ő lesz a tolmácsa. Az abszolút korszak első éveiben ő az egyetlen költő, aki megtalálja a hangot és a formát, melyben nemzetéhez szóhat.

Sokkal ismertebb Tompa hazafias allegorikus költészete, hogy sem méltatására bővebben kitérni kellene.

A terhes szolgálat megszűnésének csak az előestéjét érthette meg a nemeslelkű dalnok, aki 1868 július 3-án örök álmra hajtotta fáradt fejét. Utolsó hazafias költeménye megkapóan tárja elénk Tompa hazaszeretetének igazi lényegét. *Novemberben* című költeményében így ír:

*A polgárünnep víg zaját benn,
Beteg szobámból hallgatom;
Zászlók lebegnek, hangos éljen
S heves dal zeng az ajkakon.
Mily lelkes nép! a cél nemes, nagy,
A honfi érzés hű, meleg ...
Oh nemzetem! bízom tebenned,
Bízom, de mégis féltelek.*

Oh, ez volt az ő honszerelme. Féltő szereteti ilyen az anya szerelme gyermeke, a menyasszonyé völegénye, sőt a Próféta szerint az Istené az ember iránt.

Végül jellemezzük pár szóval Tompa Mi-

hály vallásos költészetét is, illetve költészetének alapját képező vallásosságát.

Tompa vallásosságában nincs meg az a hqsi erő, az az elrabolhatatlan üdvbizoriorosság ,melynek boldog birtokában Pál Apostol az egész világ előtt diadalmas öntudattal teszi fel a kérdést: „Kicsoda szakaszthat el az Isten szerelméből? Sem élet, sem halál, sem mélység, sem semmi hatalmasság”. Vallásosságából hiányzik az a mérész, az egész világgal bátran dacoló lendület, mely Luther énekében „Erős várunk nekünk az Isten” felcsendül:

*„Gyermeket, nőt, testi éltet,
Hírt és jólétet
Elvihet, benyelhet
A föld gonoszsága:
De megmarad Isten országa.”*

Tompa vallásossága a szelid hajlék, melynek békés oltalma alá menekül, miután a kételkedés meghordozta erdön, völgyön, zúgó örvények felett:

*De elfáradtam s visszavágytam én
Csendes lakodba égi hit!
Csendes lakodnak tűzhelyénél
A béke lángja melegít.*

Tompa vallásossága kettős gondolaton épül fel. Az egyik ez:

*Volnék bár oly nagy, oly magas,
 Hogy messze csillagok felett
 Hordoznám büszke fejemet,
 Hová nem ér a szél, a sas:
 Nagyságom földön és az égen
 Gondviselésed tartaná fenn.*

*Volnék bár oly kicsiny, parányi,
 Hogy a sziklák apró mohábafl
 Eltévelyedném, mint a vándói
 Kietlen rengeteg homályban:
 Tudna, látna gondviselésed:
 Atyám, bölcs Isten, hála néked.*

Ez a személyes, gondviselő Istenben való hit. Tompa számára ez a hit nem közönyös, szószéki frázis, hanem az élet sűrű titkainak egyetlen nagy megfejtése. S ezt a hitet, mint egy színes selyemszálat, minduntalan egybeszövi a személyes *örökélet* hitével. Az élet reázüdiáló nehéz fájdalmai, rettentő megpróbáltatásai között ezt a kettős hitet szorítja magához, mint egyetlen olyan kincset, melyet a fájdalom és halál sötét hatalmai el nem ragadhatnak tőle.

Mikor kis fia halálakor a legfájdalmasabb meghasonlás között tusakodik lelke, amikor elkeseredett szívét a legsötétebb pesszimizmus árnya borítja, mikor az élet fájdalmas tapasztalásaként leszögezi a keserű igazságot.

*Kínládás az élet gazdagon, szegényen!
Rabság és szabadság átka, üdve terhel!
Bölcsen és bolondul: nyomorult az ember.*

amikor tépelődő bánatában ilyen kérdéseket vet fel: Nagy sebből kigyógyul-e a szív? Ha nem, igen boldogtalan; ha igen, akkor igen aljas és azt mondja: Egy kicsiny felhő eltakarhatja a napot. Lelkem előtt egy kicsi felhő áll s egész világ homályba borult előttem; akkor is így könyörög gyermeke sírja mellett:

*Ahonnán áldással száll a lágymeteg,
Az én lelkemre is szálljon le béke, csend.
Hogy a sír hűs gyepén nyugtatva homlokom
Higgyek, reméljek s ezt lehessen mondanom:
Ha elvesztettem itt, majd feltalálom ott,
Legyen meg hát Uram akaratod.*

Nehéz, fájdalmas harcok között, híven megőrizte, kételkedés örvényéből diadallal kiragadta ezt a hitet a költő s vallásos költészete egyszerű, de irodalmunkban legnemesebb tolmácsolója a tiszta vallásos érzelmeknek. Ennek a hitnek fénye világít előtte a nagy úton, mikor nejtől a halállal is kibékült szívvel búcsúzik:

*Mert tán előttem nagy, hosszú út áll
És menni kell ... csak az bizonytalan:*

*Mikor szólítanak ama kapunál,
Hová az élet minden úta visz,
S a bujdosó megérkezik h a m a r .
Korán ... s nehéz ... de én készen vagyok,
Legyen meg, amit Isten úgy akar!*

Végzem is kissé hosszúra terjedt megemlékezésemet. Valamikor régen, Arany János, Tompa nemes költő-barátja, ebben a gyönyörű mondatban foglalta össze Tompa költészetének igazi értékét: „*Lelket írt, nem cifra szavakat.*” És valóban Tompa nagyobb, nemesebb lélek volt, mint amekkora művész. Az ő nagy lelkének nemességét, tisztaságát, hűségét szerettem volna gyarló erőmmel felidézni, megéreztetni, mert úgy érzem, arról vagyok meggyőződve, hogy az ilyen lelkeknek hite és tiszta hűsége népünknek legszentebb erőforrásai. Ezek azok az „örlekek”, mint Tompa mondta volt – akiknek szívéből új és új erőt, biztatást, hitet meríthet minden nemzedék a további küzdésre, végső diadalra. Bizonyságot tehetünk arról, hogy Tompa Mihály is, az ő lelke is, ott van azoknak a dicsőséges lelkeknek sorában, akiknek emléke előtt unokáik leborulnak és áldó imádság mellett mondják el szent neveiket.

A művészet szerepe életünkben.

Micsoda szerepe van a művészetnek az ember életében? „A művészet nem arra való, hogy vezesse az életet – mondja egy kiváló filozófus – hanem, hogy kísérje az életet.” Úgy vélem, hogy egészen helyes és találó meghatározása ez a művészet életünkben való jelentőségének. A művészet kísérje az életet! Az élet nehéz, rideg, keserű harcoknak, sokszor fájdalmasan bántó kisserűségeknek vegyülete, az életnek sokszor sötét, rideg világát hadd kísérje a művészet harmóniát, fényt, szépséget teremtő hatása, áldása, kísérje s tegye sugaraival fénylőbbé, tisztábbá, termékenyebbé! Mindig ez volt a művészet szerepe az emberiség életében. A művészet az élet szükségleteinek kielégítéséért folytatott munkát teszi széppé, kíséri fénnel s az emberi léleknek szépség, harmónia utáni örök vágyakozásából fakadva azonnal jelentkezik, mihelyt az emberi lélek az élet elemi gondjaiból kiragadhatja magát s nyugalmat talál arra, hogy magára eszméljen s benső vágyainak kifejezést adjon. A művészet nem pótolja, de megszenteli a munkát. Innen van, hogy az első, a kultúra kezdetén, a lé tért nehéz harcot vívó embernek, mikor életének megvédésére fegyvert, oltalmára házat épített, gondolatainak, indulatainak kifejezésére szavakat keresett, eszébe bizonyára nem jutót, hogy az

a fegyver, az a ház szép és művészi legyen, hogy mondatai, melyekkel gondolatait kifejezte, kerekdedek, ritmikusak legyenek, nem – első az élet megtartása és a művészet nem pótolja az élet megtartásáért szükséges munkát, de a kultúra kezdetén levő ember is nemsokára fegyverére képeket rajzol, házát csinosítja, mondatait kerekdedebben szerkeszti, mert lelke alaptermészete vágyik a szép, a művészi után s érzi, hogy művészi szemléleteinek munkáját megaranyozó fény könnyebbé teszi munkájának terhét. Valóban! Az emberi lélek bensejében mindig van egy szentély, amelyben a lélek annak áldoz, ami szép, ami harmonikus, ami igaz és e szentélyben avatódnak fel az életnek nagy, szép, békesség és boldogság után sóhajtozó vágyai a megvalósítandó eszmények harcós katonáivá.

Én a művész-lelket olyannak képzelem az emberben, mint a legszebb énekest, a pacsirtát. Ott ül a szürke kis madár, összehúzza szárnyait, borús, esős délután a fa ágán. Ott gubbaszt, lehajtja kis fejét. Olyan félénk, olyan árva, olyan gyámoltalan. De ime. A borús, felhős égen egyszerre áttör a napnak egyetlen biztató, fényes sugara. A kis madár megrázkódik, lerázza szárnyairól az esőcseppeket, s a fénylő, tündöklő magasba száll s boldogan trillázik, felséges himnuszot énekel. Mit sem tud többé sötét homályról, árvaságról ... így emeli, ragadja a művész-lelket

égi tehetsége felül a robotos élet apró ellenmondásain, tündöklő, égi magasságok felé. Csak egy példát erre. – A művelt emberiség ezekben az időkben újíttotta fel a világhírű, nagy zeneművészek, Beethovennek emlékezetét. – Beethoven élete a fájdalmas szenvedéseknek és csalódásoknak szakadatlan sorozatából állott. Gyermekkorra mindennek, csak rózsásnak nem volt mondható: atyja szívtelen, durva ember volt, aki elitta keresményét. Az apa helyett az alig 16 éves ifjúnak kellett a családról gondoskodnia. Anyját korán elvesztette. Szerelmeiben is többször kellett csalódnia, mert érzelmei mindig tiszták, ideálisak voltak. Az a nő, akihez egyik legszebb szonátáját, a Mondschein-szonátát írja, önző, kegyetlen teremtés volt: és a másik, aki szerelmét viszonozta s akit ő „halhatatlan szerelmének” nevez (Brunswick Teréz), nem lehetett az övé. Lelki szenvedések mellett, testi bajok is gyötörték. Elsősorban fülbaja – amely korán – 1796-ban, 26 éves korában jelentkezik s nemsokára teljes sükettségbe megy át. Lehet-e tragikusabb sorsa egy zeneköltőnek és előadó művészek! Nem hallhatta többé soha álmainak megvalósulását a hangok birodalmában. Végrendeletében ezt olvassuk: „Minő megaláztatás volt számomra, amikor ott állt mellettem Valaki és hallotta a távoli fúruyasztót – én pedig nem hallottam semmit, vagy hallotta a pásztor énekét – és én soha sem-

mit sem hallottam. Kis híja volt, hogy véget nem vettem életemnek! *A művészet, egyedül ez tartott vissza.*”

És ezt az annyi fájdalommal, tépő bánattal teljes lelket betölti a művészet égi hatalma s ez a lélek lerázva magáról minden gondot, csodás szárnyalással kiemelkedik a hétköznapiok szürke világából magasabb szférákba, a béke és szeretet isteni világába s IX-ik szimfoniájában megtalálja a legtisztább, legfenségesebb örömnak hangjait. Égi örömnak ad olyan kifejezést, amire zenész még nem volt képes. Ez a művész-lélek ez a művészet hatalma. És most már a művészet hatása abban áll, hogy abból az égi erőből, mely a művész lelkét felragadta egy magasabb, tisztább világba, a művész alkotásának, képének látása, zenéjének hallása. Költeményeinek olvasása nyomán egy rész, annyi, amennyinek befogadására képesek vagyunk, átáramlik a mi lelkünkbe is s ez erő minket is ki, felülragad gondunkon, bánatunkon, egy magasabb világba.

A művész is ugyanazon érzéseket, gondolatokat éli át, mint mi, mert másképp nem lenne kapcsolat az ő műve és lelkünk között, csakhogy a művész lelki élményei a közönséges emberekét erőben, szépségben, fenségben egyrészt meghaladják, másrészt a művész ezen élményeknek dalban, képben, szoborban, zenében, de marandó kifejezést is tud adni, úgy, hogy ez alko-

tások ugyanazon élmények felkeltésére alkalmasok. A mi érzelmeink ezek, de olyan formában szólalnak meg a művészetben, amely méltó hozzájuk. Ismét csak egy példával illusztráljam azt, amit mondani akarok. Reám *Tompa Mihálynak* egy költeménye – „Nyári estén” a címe – megragadó hatást gyakorolt. 1913. év volt. Szeptember. Feleségem az első gyermekemmel ölében, künn ült besztecei papi lakásunk tornácán. Az őszi nap szelid fényvel sugárzott reájuk. Háború nem volt, sok gondunk nem volt, fiatalok voltunk s egy percre átjárta lelkemet a boldog, büszke önérzet. 25 éves voltam akkor, feleségem, gyermekem volt. S amíg így ábrándoztam, véletlenül kezembe akadt *Tompa* költeményes kötete. Rányitok s a költő „Nyári estén” című verse kerül eléem. Azt éneкли meg a költő, amint nyári estén felesége mellette ül, ölében a gyermekkel, a költő elgyönyörködik bennük s boldogan énekel:

*Ő, ki nyugszik anyja keblén
És pihegve rásímul,
Te, ki tartod karjaid közt
S átmelegszel álmitul.
Én, ki látlak, én, ki bírlak
És lelkem reng, mint a hab . . .
Ki tudná, hogy hármunk közül
Melyik már a boldogabb? ...*

A tiszta családi érzésnek ez a dallama valahogy örökké ott muzsikál a lelkembe. Mindnyájan éreztük ezt a boldogságot, de csak a művész kifejezésében találjuk meg teljes átélését. Aristoteles mondotta a tragédia hatásáról, hogy a tragédia hatása tisztulás, azt mondhatjuk, hogy minden igazi művészetnek ez a hatása. Életünkben a művészetnek az az első szerepe tehát, hogy érzelmi és gondolatvilágunkat áldott hatalmával tisztábbá, nemesebbé, tudatosabbá teszi.

Azonban az ember a szépet nemcsak éivezni de azt is akarja, hogy a szép lelkén keresztül testet öltjön. A harmóniát, a tisztaságot, a szépséget, a költészetet be akarjuk vinni mozgásunkba, írásunkba, érzelmi és gondolati világunk kifejezéseibe. Igaz, nem lehetünk mindnyájan nagy festők, nagy költők, nagy művészek, de kerülhetjük mindnyájan mindazt, ami lealacsonyító, mindazt, ami ízléstelen s vihetünk be öltözködésünkbe csint, írásainkba gondosságot, szobáinkba, lakásunkba egységet, ízlést. így lesz a művészi hatás lelkünkön keresztül a világot szebbé, az életet ragyogóbbá tevő, varázsló élethatalommá.

És most még csak egy kérdésre hadd feleljek. Mi az alapja, feltétele a műélvezetnek? Mondhatnám úgy is, mi a forrása a szépnak? A napokban került a kezembe egy régi 1847-ben

megjelent könyv, Gregus Ákostól a „Szépszézet alapvonalai”. Ebben nagyon szép és igaz feleletet taáltam erre a kérdésre. Azt mondja Gregus: „Hogy a szépséget befogadhassuk, megismerhes-sük, sőt előhozassuk, szükséges, hogy *bennünk* is legyen szépség. Csak a szép foghatja fel a szépet. Ezen lelki szépséget önleges vagy belső szépségnek nevezzük, mert ez csupán az egyedben létezik s legalsó fokán mint befogadó, legfelső fo-kán mint teremtő képzerő műkpdik”. A szépnek forrása, a műélvezetnek feltétele – a szép lélek. Ha akár műalkotásban, akár élő emberben a szép lelket felfedezzük és ez ránk abból kisugárzik, akkor érezzük meg tulajdonképen a szépség jelen-létét. A ránk kisugárzó szép találkozik a mi lel-künkben levő szépséggel s a kettő találkozásá ad-ja a gyönyört. Lelki szegénységünk bizonyítéka/ha a szépet nem látjuk meg, jobban mondv - -nem érezzük meg. Es e tényből hadd, vonjak le egy következtetést. A legjobb szépítőszer az, ha lelkünket jóvá, gyöngéddé, széppé tesszük. Nem tapasztalták-e már, mily köny-nyen elfeledjük a külső vonásoknak csúnya-ságát, ha egy embernek szemeiből lelki jóság, igaz jóakarát, tisztább, nemesebb érzület sugár-zik elénk. Sok tanteremben ott függ Grob Con-rad ismeretes Pestalozzi-képének kedves repró-dukciója, amely a nagy ember és gyermekbará-tot az árva gyermekek között ábrázolja. Pesta-

lozzi külsőleg csúnya férfi volt. A művész sem ábrázolja másképp. És mégis, milyen mélyen és játékonyan hat az a szellemi szépség, amely ennek a férfinak benső lényéből, meleg szívéből arcára, alakjára, az egész árva gyermek seregére kisugárzik.

Fiatal Barátaim és Barátnőim, akik abban a korban vannak, amikor az ember szép akar lenni! Ne feledjék, az igazi szépítőszer nem a pudev, a festék, vagy mit tudom én, mi, hanem » lelki műveltség, a szívjóság, az emelkedett, finom gondolkodás, amelyek az ember arcon felragyogtatják a legnagyobb szépséget, a lélek szépségét. Ha igazán szépek akarnak lenni, ezen az úton «keressék a valódi szépséget, a lélek szépségét.

A tudás – hatalom.

Népkönyvtárak. Szabadohtatás.

Néhány évvel ezelőtt egy magyar újságíró rendkívül tanulságos cikkben számolt be Japánban tett útjáról s arról a beszélgetésről, amelyet Okuma japán miniszterelnökkel folytatott. Ez a beszélgetés ma is, reánk nézve is igen tanulságos. Ámbár én – mondotta Okuma, a híres japán államférfiú – sohasem voltam Európában, tudom, ami ott történik. Amikor én születtem, az egész

világ a francia forradalom szellemétől volt áthatva. Engem is megragadott a láz. Mi is sóvárogtunk az újjászületés után. Forradalmár lettem. De hamar beláttam, hogy mindez csupán gyorsan, hirtelen kialvó láng és a diplomácia mozgatja, kormányozza a világot. Külügyminiszter lettem. De nemsokára, rájöttem, hogy semmit sem ér, ha az ember külügyminiszter egy olyan országban, amelynek minden ereje megtörik a pénznek hatalmán. Ezért lettem aztán pénzügyminiszter. Persze hamarosan meggyőződtem arról is, hogy ahhoz, hogy pénzt tudjunk teremteni, munkás emberekre van szükség. Egészséges, tanult generációra. Így lettem végül is közoktatásügyi miniszter s kezdettem meg népem nagyságán dolgozni ott, ahol kell, a kultúr-színvonal emelésénél. Mint aktív államférfiú keresztülvittem a kormánynál, hogy oly sok embert hoztunk Európából, amennyire csak szükségünk volt és annyi ifjat küldöttünk Európába tanulni, amennyit csak lehetséges volt. A mi gyárainkban az első gépészek, mérnökök, a mi első vasutasaink európaiak voltak, valamint első tanítóink, tisztjeink, orvosaink is. És most? Nézzen körül; most minden helyen japánok állanak.

Nemde tanulságos nyilatkozat ez, mely egy hazája nagyságát minden áron megteremteni törekvő államférfiú tapasztalataiba s e tapasztala-

tokon nyugvó meggyőződésébe enged közvetlen bepillantást? Íme, a japán államférfiú hazája nagyságának megteremtésén dolgozva, saját tapasztalataiból tanulta meg azt, hogy nemzetét sem forradalmi úton, sem mesterségesen előhívott gazdasági fejlődés, sem a diplomácia útján nem emelheti ki elszigeteltségéből s nem teheti azzá a hatalommá, mely – meggyőződése szerint – népét Ázsiában megilleti, hanem egyedül *nevelés*, intenzív, komoly, alapos nemzeti művelődés megteremtése, egy munkás és egészséges, tanult generáció munkába állítása által vetheti meg azt a szilárd alapot, melyen nemzetének megálmodott nagyságát felépítheti.

Bizony nekünk magyaroknak is ezen az úton kell haladnunk, ha létünket, fejlődésünket biztosítani akarjuk. Nekünk szilárdan és eltökélten ehhez az igazsághoz kell tartanunk magunkat, ha élni akarunk, ha azt nem akarjuk, hogy az élet egyre nehezebb versenyében nálunknál életrevalóbb, munkásabb, tanultabb, fegyelmezettebb, szóval műveltebb elemek teljesen leszorítsanak.

Az elmondottakkal arra akarunk rámutatni, hogy milyen kibeszélhetetlenül nagy jelentősége van minden olyan munkásságnak, mely népműveltségünket magasabb színvonalra törekszik emelni és hogy éppen ezért, mennyire komoly, becsületbevágó kötelessége minden magyar em-

bernek támogatni minden erre törekvő akciót. És ezzel kapcsolatosan kell reámutatnunk egy nagy mulasztásra, melyet tovább tétlenül nem nézhetünk. Ertjük ez alatt a *népkönyvtárak* létesítésének eddig történt elhanyagolását. Községek vannak, ahol tanulni, olvasni vágyó ifjak és felnőttek semmiféle alkalmas könyvet nem találnak. A régi iskolai népkönyvtár a háború, imperiumváltóság forгатagában elveszett, tönkrement és új könyvtár létesítésére, a régi kiegészítésére nem gondol senki sem. Hát ez nem maradhat így. Népünk vezetői, papok, tanítók, művelt gazdák, iparosok tárják fel a művelődésre törekvés életet-megtartó jelentőségét a gondjaikra bízott lelkek előtt s egyesítsék minden erejüket a népműveltség terjesztésének leghathatósabb eszköze, a népkönyvtárak létesítésére. Magyar kultúréletünknek alig van ennél fontosabb kérdése. A jóakarató kezdeményezésnek azonban nem lehet sikere, ha nem áll mögötte az egész magyar közvélemény áldozatra kész erkölcsi és anyagi támogatása.

Lelkünk előtt, mint ragyogó látomás, egy biztató kép él az igazi magyar faluról. A falu központjában csinos templom, mellette világos, tiszta iskola. És az iskolában, vagy a papi hivatalban gazdag, okosan összeválogatott népkönyvtár, melyből az olvasók lelkén át a legszentebb eszmények megszentelő ereje árad ki.

Egy nép, melyet összefog a templom és iskola áldó, védelmező karja s megnemesít és munkára indít, a komoly és alapos műveltség, olyan erőt képvisel, melyen a szenvedésnek, szegénységnek, külső és belső próbáltatásnak minden támadó hulláma megtörik. Csak a mi kötelességtudásunkon és összetartó áldozatkészségünkön fordul meg, hogy életünk és fennmaradásunk e feltételeit népünk számára megteremtsük.

Nem az fáj nekem – mondja Carlyle – hogy a szegény embereknek nehéz munkát kell végezniök. Egyetlen becsületes ember sem láthatja életfeladatát az idő pazarlásában. A szegény ember is éhes és szomjas, de neki is jut élelem és ital s a szegény ember szűkös ebédjét a legtöbbször sokkal jobb étvággyal fogyasztja el, mint a gazdag a maga dús lakomáját. A szegény ember is elfárad és pihenni vágyik, de neki is ajándékoz az ég üdítő álmot. És a szegény embert, mikor kicsi kunyhójában fáradt fejét álomra hajtja, inkább körülveszi az egészséges, édes álmoknak varázsa, ragyogása, mint a gazdagot. Nem ez, de az fáj nekem, hogy a szegény emberek millióinak lelkébe miért nem tud behatolni az égi és földi tudásnak fénylő sugara? Míg testük erőteljes, edzett, miért marad a lelkük gondozatlan, árva? Az fáj nekem, hogy a tudásnak, művészetnek legdrágább ajándékai miért nem lehetnek közkinccsé? Ezt a szent fájdalmat kell szívében

felindítania minden igaz embernek, aki népünk kultúrhivatását komolyan szolgálni akarja. Az égi és földi tudás világossága hadd szőjje át tündöklő fényvel a legszegényebb ember hajlékát is. Népkönyvtárak mellett, a szabad iskolák egész hálózatával építjük ki népünk előhaladását. Háziipari, gazdasági továbbképző iskolák, vallási, történelmi, irodalmi, egészségügyi ismeretek terjesztésére, alapos elsajátítására alkalmas tanfolyamoknak rendezése az az út, amelyen hozzánk hasonló kis népek, dánok, hollandok, skótok kiemelkedtek a nyomorúságból s maguknak tisztességes életlehetőségeket teremtettek. Minél inkább elzáródnak népünk előtt a külső örömöknek azon sekélyes forrásai, melyeket az anyagi jóllét nyit meg birtokosai előtt, annál inkább törekednünk kell feltárni a belső öröm azon tiszta, valóban üdítő forrásait, melyeket a valódi kultúra nyit meg a művészet, irodalom, az emelkedett lélekkel végzett munka által a tökéletességre hívatott emberi lélek előtt. Ne mondja senki, hogy ez nehéz, lehetetlen munka. Lehetetlen annak, aki nem érez semmit abból a szent fájdalomból, mely Carlyle szívét betöltötte. Felemelő, boldog munka azonban annak az orvosnak, birtokosnak, papnak, tanítónak, aki szereti népét s boldogan kívánja megosztani lelki kincseit testvéreivel. Ahogy terjed és átmelegít ez a szeretet, úgy fog kicsirázni, virágba öltözni, dús

gyümölcsözéssel boldogítani mindeneket az igazi kultúra a mi földünkön is.

A népszaporodás problémája.

Az utóbbi időkben mind gyakrabban foglalkoznak politikusok, hírlapírók, egyházi férfiak a népszaporodás problémájával s megdöbbenéssel állapítják meg, hogy a születések arányszáma egyre kedvezőtlenebb. A megdöbbenés érthető. E szomorú jelenségből bizony kiszámíthatatlan kár származik a nemzet jövő fejlődésére nézve. Azonban nem elég a bajt megállapítani, hanem mindenekelőtt kutatni kell a baj forrása után. Ezt pedig leginkább magából a valóságos életből lehet megállapítani. Azért vessünk egy futó tekintetet az élet jelenségeire, hadd lássuk, milyen viszonyok között nevelik fel a szülők gyermekeiket?

Nézzük egyszer a *szegények* gondját. Fialat asszony jön hozzánk. Férje meghalt. Négy gyermeke van, a legkisebb februárban lesz két éves. Maga pedig várandós állapotban, a legközelebbi jövőben várja lebetegedését. Állapota miatt képtelen munkára járni. Sírva teszi fel a kérdést: hogy tudja megélni? Istenem, hát hogy tudjon?

Másik eset. Egy asszony 5 gyermekkel, a legnagyobb 14 éves, s a többi jön sorban lefelé, a legkisebb alig több két évesnél. Munkára nem járhat, mert a gyermekeket magukra nem hagyhatja, házi munkát pedig nem igen kap. Gyermekei közül a nagyobbakat iskolába nem küldheti, mert lábbelijük nincsen. A kérdése ugyanaz: hogy tudjon megélni? – Harmadik eset . . . de minek folytassuk? Aki figyelmes szemmel körülnéz a szegénysorsú emberek között, az megremülve látja azt a nélkülözést, azt a nyomorúságot, amelyben éppen a legtisztességesebbek, *gyermekes* családok élnek. Csoda-e azután, ha a gyermekhalandóság egyre megdöbbenőbb arányokat ölt? Csoda-e, ha a születések arányszáma egyre kedvezőtlenebb, amikor a mi lehetetlen társadalmi viszonyaink folyamányaképen valóságos büntetés sok gyermekes családayának lenni?

Vagy vegyünk egy kisebbrangú hivatalnok, munkás családot. A családot ruházni, a gyermekeket iskolába járatni, tankönyvekkel ellátni kell. Nem csodálatraméltó ember az, aki egy mai tisztviselői, munkás fizetésből meg tud élni!? Nem természetes-e, hogy az ilyen ember irigykedve tekint nőtlen, vagy gyermektelen kollégájára, aki ugyanolyan helyzetben félannyi gonddal él, mint ő? Félannyi gonddal, mert gyermektelen. Pedig az állam, az egyház, a morált prédikáló társadalom mindig arról beszél,

hogy az állam legértékesebb élő ereje a gyermek s legfontosabb kérdése a népesedés növelése. Azonban a sok beszédből vajmi kevés segítséget nyerhet. Nem természetes-e, hogy ez a családapa elkezd azután így okoskodni: az én jövedelmem alig elég magunknak a megélhetésre s így minden újonnan született gyermek csak rosszabbítja a meglevők helyzetét, inkább tehát semmi gyermek. Szívesebben nevelék kevés gyermeket jól és állásomhoz méltóan, minthogy élethez juttassak sokat, akik azután a nyilvános részvét terhére essenek.

Mindezeket csak azért írjuk le, hogy megálapítsuk azt a nagyon is nyilvánvaló következtetést, hogy sem államnak, sem társadalomnak nem elég csak sajnálkozni az egyre kedvezőtlenebbül alakuló népnövekedés sajnálatos jelenségei felett, hanem valódi, komoly, hathatós segítséggel támogatására kell sietniök a jövő érdekében a gyermekes családoknak.

A napokban olvastam Németország egyik jelentékenyebb írójának egy érdekes, közelebről megjelent könyvét, melynek címe „Geld oder Leben.” E könyvben megkapó világossággal állapítja meg s bizonyítja a következő tételt: A történelem azt a nagy igazságot nyilatkoztatta ki, hogy minden egyes embernek élete értékes a nemzet számára. Következésképpen minden népnek arra kell törekednie, hogy lehetőleg sok

életet nyerjen és sok utat teremtsen a sok élet foglalkoztatására. Világútakat kell megnyitni gyermekeink előtt és a gyermekeknek a nemzet védelme alatt kell állaniok. Ha igaz ez a tétel Németországra, mennyivel inkább igaz ez reánk nézve?

Azonban nagyon megszívlelésre méltó az a másik megállapítás is, melyet Lhoszki hangoztat: Sohasem szabad elfeledni, hogy a születések visszaesésének okai nagyon különbözők lehetnek. Ha a születési arányszámok csökkennek, abból kettőt állapíthatunk meg: vagy azt, hogy a népnek belvilága romlott meg, vagy azt, hogy a külvilága. Ha ez utóbbi az eset, akkor egészen felesleges dolog erkölcsi prédikációkat tartani a népnek s inteni a gyermekszaporításra. A kiáltás nem fog visszhangra találni. Mielőtt a veszedelem megszüntetéséhez kezdenénk, az okokat kell világosan megállapítani.

Lhoszki örvendező szívvel állapítja meg, hogy Németországban a születések arányszáma visszaesésének oka nem annyira erkölcsi, mint inkább anyagi okokra vezethető vissza s ebből a német nép életképességére nézve von le kedvező következtetést. Hát ugyanaz az eset nálunk is. A magyar anya, a magyar apa – Istennek hála – nem a gyermektől irtózik, hanem a gyermekek számával egyre, sokszor az elviselhetetlenségig fokozódó anyagi gondoktól. Eklatáns példa

ez állítás igazsága mellett az a jeenség, melyet annak idején viccesen állapítottak meg, hogy amikor a tisztviselőknél a törvényhozás a családi pótlékot megszavazta, a legtöbb családnál növekedett a gyermekek száma.

Természetesen ezt az állítást teljes mértékben nem általánosíthatjuk. Vannak bizony erkölcsi okai is a születések csökkenésének. A kényelemszeretet, a fényűzés, az önzés, a ledér életfelfogás mind ellenségei a gyermeknek. Elég csak a százszokra, vagy a Dunántúl egyes magyar községeire gondolni, hogy megállapíthatjuk a bajnak ezt a másik forrását is. E jómódú népnél igazán nem lehet anyagi okokra visszavezetni az egy-két gyermek rendszert. A következtetés azonban csak az lehet, hogy az anyagi okok megszüntetésére anyagi, az erkölcsi okok megszüntetésére pedig erkölcsi eszközökkel kell törekedni, mert az egyoldalúság célra nem vezet.

Elmélkedésünknek közvetlen, praktikus célja az, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy úgy hivatalos, mint nem hivatalos társadalmi intézményeink kövessenek el mindent e nehéz időben elsősorban a gyermekes családok támogatása érdekében. Napközi otthonok, árvaházak, gondok között élő gyermekes családok lakás kérdésének rendezése, anyagi segélyezése, lekött családok, különösen anyáknak házi munkával ellátása, ime ezek azok az utak, amelyeken ke-

resztül segítségére siethetünk a társadalom leg-nemesebb tagjainak, azoknak, akik gyermekeikben életet, célt és jövődőt ajándékoznak népünknek. Ha a hatóságok és a társadalom összefognak, mégis csak sokat lehetne még e rettentő időkben is tenni a gyermekekért, vagy mondjuk így: a *jövendőért*. Azért a jövődőért, melyért olyan felmérhetetlenül nagy áldozatot hoz ez a megtépett generáció.

Gidófalvy István.

Midőn hétköznapijaink munkájában egy pillanatra megállunk, hogy visszatekintsünk arra az útra, melyet idáig megtettünk s amelyről há-lás önézettel állapíthatjuk meg, hogy a lassú, de egyenletes haladásnak útja volt és a segítő fele-baráti szeretetnek nemes bizonyosságait tárja fel: visszaemlékezésünk pillanatában lehetetlen nem gondolnunk elsősorban arra a kiváló fér-főúra, aki Szövetkezetünket ezen az úton elindí-totta, lehetetlen kegyeletes hálával fel nem idézni Szövetkezetünk megalkotójának, a szövetkezeti eszme lelkes apostolának dr. *Gidófalvy* István-nak emlékezetét. Engedjék meg, hogy ezt te-gyem én is s pár halvány vonással idézni pró-

báljam alapítónk életének, munkásságának ve-
zérlő gondolatait.

Dr. Gidófalvy Istvánnak alakja mindig úgy áll előttem, mint akkor, amikor a Hitelszövetkezetek 1911-ben jubiláris gyűlést tartottak Kolozsvárt a ref. theológia dísztermében és ő boldog felragyogó arccal, igazán szívből jövő, szívekbe kapó lelkesedéssel beszélt a jótétemény áldásáról. Azt fejtegette, hogy mi lenne a világból, mi lenne a mi szegény megpróbáltatott népünkől, ha egy napon minden öntudatos férfi és nő arra az elhatározásra jutna, hogy minden napon egyetlenegy, bármily kicsiny, de tehetségéhez mérten őszinte cselekedettel áldozna az igazi felebaráti szeretet eszméjének! – Gondolják el, mi lenne népünkől, ha minden napon ezer és ezer kéz emelkedne fel a sebek kötözésére, a könnyek letörlésére, az elesettek felemelésére? Egészen bizonyos, hogy ebben a múltó világban a megelégedett, boldog élet szépségének és örömének áldása ragyogna fel. – Én úgy éreztem akkor is, ma is azt vallom, hogy Gidófalvy István ennek a fogadalmas elhatározásnak, a jótett nemesszívű harcosának nemes típusa volt. Háza és szíve szüntelen tárva volt minden kereső előtt. Ma az Anyák iskoláját rendezte meg, hogy népnek egy gazdagabb aratást ígérő tavaszt biztosítson, holnap a szegény tanulók segélyezése érdekében emelte fel szavát. Itt a kisiparosok támo-

gatása érdekében tárgyalt, amott szervezett egy gazda-napot a földműves társadalom egyesítése, kulturális elmélyítése érdekében, örök és lázas nyugtalanságával megtestesülése volt az igazi, vérbeli erdélyi magyar embernek, akit báró Bánffy Dezső egykor így jellemzett: „ott van mindenütt, beleszól mindenbe, akar mindig és nem lankad soha.” És ha valamikor, akkor ma százszoros szükség van arra, hogy a Gidófalvy István nemes emlékét felújítva az ő szelleme által új és új szolgálatra, munkára indítsuk fel szívünket. *Különösen arra van szükség, hogy a szövetségi egységben lévő erő értékét a Gidófalvy példaadása szerint fejlesszük, öntudatosítsuk s jövőnk megalapozásának szolgálatába állítsuk.*

Egészen kétségtelen, hogy Gidófalvy István minden fáradozásának, köztevékenységének egységbefogó ideálja a felebaráti szeretet, a legnemesebb értelemben felfogott humanizmus volt. A felebaráti szeretet gyakorlásának legcélravezetőbb eszközéül azonban a Szövetségeket tekintette s az igazi segítség útját abban jelölte meg, hogy a szétszórt kis tőke erőket összefogni s egymás ereje által a gyengéket felemelni tanítsuk. Teljes meggyőződéssel vallotta, hogy csak az önsegélynek e szervezett ereje tudja kiragadni kis existenciáinkat az anyagi és erkölcsi nyomorúságból, kulturális elmaradottságból. E meg-

győződés állította őt a szövetkezeti eszme szolgálatába és indította olyan rajongó lelkesedéstől hevített munkásságra, mely végül is megtudta nyerni az eszmének Erdély széles rétegeit, úgy, hogy 25 évi kitartó, soha nem csüggedő munkásságának eredményeképpen 1911-ben 400 Hitelszövetkezet 100.000 családapával tömörült a Gidófalvy István tiszta kezében magasra emelt szövetkezeti eszme zászlója körül. A hitelszövetkezeti munka mélységét – mondotta egy más alkalommal Gidófalvy – a felebaráti szeretet nyújtja. A szeretet hullámai vízszintesen egyenes irányban terjednek. Ha *lefelé* gördülnek: szánalmat és részvétet, ha *felfelé*: hódolatot és tiszteletet fejeznek ki. A Hitelszövetkezetek célja az, hogy a részvétre és a szánalomra szorultak a felebaráti szeretet sima vonalába emeltessenek fel, azok pedig, akik felfelé hódolattal és tisztelettel szoktak tekinteni, leszálljanak a felebaráti szeretet sima tükrébe. Így egymás mellett egyesült erőkkel munkálkodva gyarapíthatjuk erőnket.

Ma különösen éreznünk és tudnunk kell, hogy a hitelszövetkezeti eszme odaadó szolgálata talán az egyedüli út, amelyen népünk egzisztenciális életérdekeinek kielégítést biztosíthatunk. Ereznünk és tudnunk kell, hogy éppen a szorgalmas kis egzisztenciák nem tudnak érvényesülni, ha meg nem fogják egymás kezét, össze nem teszik értékeiket, nem szervezkednek céltudato-

san egymás védelmére és támogatására. Ezért *életkérdés* reánk nézve a szövetkezeti eszme felkarolása.

Gidófalvy István emlékezetének felidézésével azt óhajtjuk elérni, hogy e kérdést közérdeklődésünk homlokterébe állítsuk s az ő nemes életének példaadását követve, az ő buzgalmával szolgáljuk az eszmét, mert csak ez a lelkes és összetartó szolgálat lehet alapja fejlődésünknek és megmaradásunknak.

Gidófalvy István nem egyszer hangoztatta azon meggyőződését, hogy aki igazi tanítója akar népünknek lenni, annak nemcsak érzésre, gondolkozásra és akaratra kell a magyart tanítania, hanem *egységes* érzésre, *megegyező* gondolkozásra és *egyetértő* elhatározásra. – Gidófalvy István ilyen igazi tanítómester volt. Férfi életének áldása vezessen, irányítson továbbra is munkánkban, az igazi kulturális haladás előmozdítására.

A mi rendeltetésünk.

Úgy látszik, minden nemzetnek különös rendeltetése van az emberiség történetében, mely biztosítja fennmaradását – mondotta egy alkalommal Deák Ferenc – a magyar nép hivatásá-

ról elmélkedve. Sokáig gondolkodtam, hogy a mi nemzetünknek mi lehet a missziója? S úgy láttam történeteinkből s úgy látom mostani helyzetünkben, hogy nekünk az igazságért kell élnünk és küzdenünk s a vallási, nemzetiségi és társadalmi osztályok közt az igazságot kell diadalra juttatnunk. S fennmaradunk, sőt szép jövő áll előttünk, ha mi rendeltetésünkhöz, az igazság szolgálatához, hívek maradunk. – Ha fájdalmas is, nyíltan, nem vitatkozva a kérdés felett, hogy igazságosan-e vagy nem, komolyan be kell ismernünk, hogy a világháború történelmi ítéletében mi arról kaptunk végzést, hogy nemzetünk, mint imperiumgyakorló nép, a világ közvéleményének akkori tanúsága szerint, nem tölthette be elég híven azt a rendeltetést, mely az igazság, a nemzetiségek és társadalmi osztályok közötti igazság érvényesítése szolgálatában reá várt. Ezzel szemben a román nemzet kapott egy felemelő ítéletet aspirációi elismeréséről s egy nagyszerű hivatást, hogy gyönyörű országában hívebben érvényesítse azt az igazságot, melynek körvonalait a kisebbségi jogok nemzetközi statuálásában rajzolták meg. Ma az a mi rendeltetésünk, hogy ennek a több, teljesebb igazságnak érvényesítését kérjük. Semmi egyebet, csak ezt. Nem akarhatunk a magunk számára különleges helyzetet, csak osztatlan, egyforma jogokat, egyenlő elbánást s kulturális személyiségünk

megfelelő kibontakozásának lehetővé tételét. Mindaddig, amíg ez be nem következik, vagyunk a szenvedő igazság s ha bekövetkezik, leszünk a boldog igazság.

Az igazság eme alázatos szolgálata azonban nemcsak a mi rendeltetésünk. E szolgálatban egyesülniök kell elsősorban azoknak, akik életlehetőségeiket sem az erőben, sem a hatalomban nem kereshetik, hanem megújulásukat az általános, összefogó emberiségi eszmények teljesebb érvényesülésétől várhatják. A szász közélet egyik vezető harcosa tette volt a háború fergeteges idejében a következő kijelentést: „Ember, nép, nemzet, nagy birodalmak és megint emberek vágyódnak, hogy a vérből virág keljen, hogy az emberi ész megtalálja azt az utat, amelyen ember ember mellett haladhat, anélkül, hogy az egyik a másikat a sáncba lökje. Legyen az az út a társadalmi béke, az államok „békéje, vagy az emberiség békéje.” Mindnyájunknak áldott rendeltetése keresni és megtalálni azt az utat, az igazság és békesség útját, mely a jelenvaló élet szakadékain át egy megértőbb jövődökhöz vezet.

Így ismerjük meg és értjük meg egymás lelkét s a lelkünkben élő igazságokat. És ha igazságaink kölcsönös megértésre találnak, a tévedések, elfogultságoktól megtisztult igazságok között létrejön a béke, a megértés is.

A román közélet egy vezérharcosa a béke-

szerződések megkötése után azt mondta, hogy egy ezer éves per dőlt el ezzel. Mi azonban azt gondoljuk, hogy ezeréves pereskedések után igazán elérkezett az ideje annak, hogy megpróbáljuk a másik utat. Megpróbáljunk élni békességben, egymás jogainak és érdekeinek becsületes elismerésében. Azt hisszük, hogy egy ilyen próba nem ezer év alatt, de pár évtized alatt ezt a természeti javakban annyira gazdag országot igazán áldott, boldog szülei-házzá tudná átváltoztatni, melynek oltalmazó fedele alatt a haza minden gyermeke megelégedettnek érezné magát.